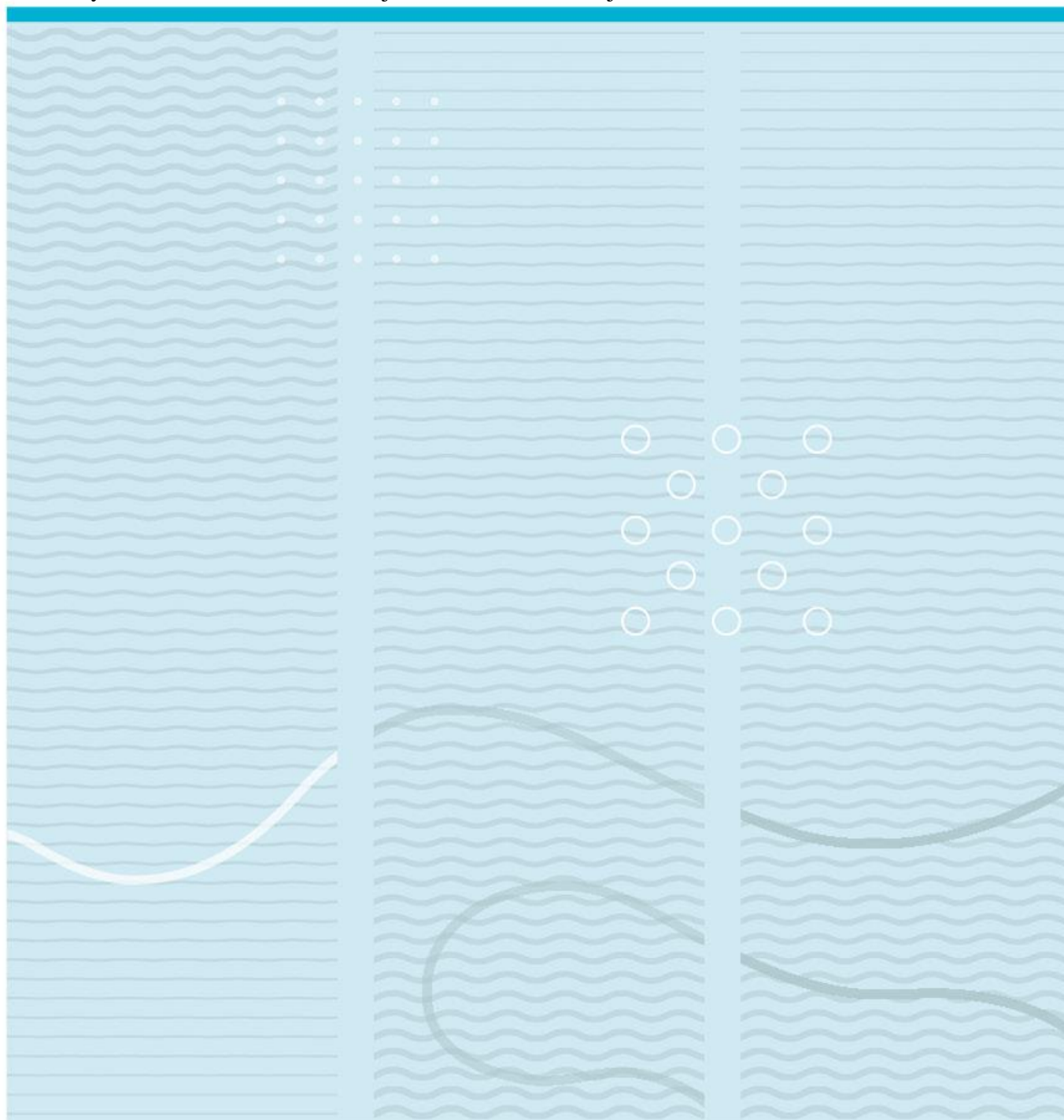

Ole-Kristian Solberg

«Ingen framtid i Europa for jødene»

En analyse av kontinuiteten i Sandefjords Blads omtale av jødene 1931-1950

Universitetet i Sørøst-Norge
Fakultet for USN Handelshøyskolen
Institutt for økonomi, historie og samfunnsvitenskap
Postboks 4
3199 Borre

<http://www.usn.no>

© 2021 Ole-Kristian Solberg

Denne avhandlingen representerer 60 studiepoeng

Sammendrag

Jødernes omtale i den norske pressen har vært analysert i mange oppgaver tidligere, men sjeldent over en lengre tidsperiode på et lokalt nivå. Denne oppgaven analyserte omtalen av jødene i *Sandefjords Blad* fra 1931 til 1950 med utgangspunkt i to problemstillinger:

- 1) *I hvilken grad omtalen bar preg av kontinuitet innenfor perioden*
- 2) *I hvilken grad omtalen av den jødiske minoriteten var sammenlignbar med andre minoritetsgrupper*

Funnene ble analysert innenfor tre tidsperioder: 1931 til 1940; 1940 til 1945; og 1945 til 1950. Deretter ble de sammenlignet på tvers av periodene.

Resultatene viser at *Sandefjords Blad* hadde en gjennomgående antisemittisk holdning til jødene på et kulturelt og religiøst nivå fra 1931 til 1940. Dette representerte en kontinuitet av den eksisterende omtalen fra tidligere tidsperioder. Under krigen ble omtalen antisemittisk på et ideologisk og funksjonelt nivå. Dette representerte et brudd sammenlignet med tidligere perioder, siden den antisemittiske formen var såpass annerledes. I etterkrigstiden var omtalen mer jevn, med innslag av antisemittiske trekk på det kulturelle og religiøse nivået. Dette kan i hovedsak anses som en videreføring av omtalen fra før andre verdenskrig. Det konkluderes med at *Sandefjords Blad* hadde en jevn antisemittisk holdning til jødene fra 1931 til 1950, men at dette kom frem i forskjellige antisemittiske varianter.

I henhold til den andre problemstillingen var mentaliteten ovenfor andre minoritetsgrupper lignende den avvisende og nedverdiggende tanken avisen representerte ovenfor jødene. Jødene blir derimot tildelt et betydelig større, og mer konsekvent fokus enn noen annen minoritetsgruppe i samfunnet. Derfor konkluderes det med at jødernes omtale ikke er sammenlignbar med andre minoriteter. Dette er fordi jødene mottar et konsekvent, negativt søkelys, mens andre minoriteter kun har periodevise fokuser.

Innholdsfortegnelse

Innhold

Sammendrag.....	4
Innholdsfortegnelse.....	5
Forord.....	10
1 Innledning.....	11
1.1. Tema.....	12
1.1.1. Jøder i Norge.....	12
1.1.2. Kontinuiteten rundt deknningen av jødene.....	14
1.1.3. Historiens vekt på fortellingen om jødene.....	14
1.2. Problemstilling.....	15
3.2.1. Forklaring av problemstillingene.....	15
1.3. Metode.....	16
1.3.1. Avisens rolle i samfunnet.....	17
1.3.2. Utfordringen med digitale arkiv.....	18
1.4. Avgrensing.....	19
1.5. Oppgavens struktur.....	20
1.5.1. Kapittel 2 – 1931-1940.....	20
1.5.2. Kapittel 3 – 1940-1945.....	20
1.5.3. Kapittel 4 – 1945-1950.....	21
1.5.4. Kapittel 5 og 6 – Sammenligning og analyse.....	21
1.6. Definisjoner.....	22
1.6.1. Jøde.....	22
1.6.2. Antisemittisme.....	22
1.6.3. Minoritet.....	23
1.7. Hvorfor jødene?.....	24

1.8.	Men hvorfor <i>bare</i> jødene?	25
1.9.	Avisens konstruksjon av virkeligheten	25
1.10.	Jødene og <i>path dependence</i>	27
1.11.	Konstruksjonen av historiens kontinuitet	28
2	1931-1940	30
2.1.	Kontinuitet eller brudd.....	31
2.1.1.	En jøde er alltid en jøde	31
2.1.2.	Den jødiske religionen	31
2.1.3.	Jødeboikotten i Tyskland, 1 april 1933	32
2.1.4.	Birobidjan.....	33
2.1.5.	Misjonsarbeidet.....	34
2.1.6.	Hitler som rikskansler	34
2.1.7.	Nurnberglovene.....	36
2.1.8.	«Krystallnattens» knusende konsekvenser	36
2.1.9.	Jødiske flyktninger og «jødeproblemet»	37
2.1.10.	Jødene i Palestina.....	38
2.1.11.	Avisen våkner	39
2.2.	Jødene sammenlignet med andre minoriteter	39
2.2.1.	Den kriminelle minoriteten.....	40
2.2.2.	Jødene som religiøs minoritet	40
2.2.3.	Det hierarkiske samfunnet.....	41
2.2.4.	Helge Wellejus sin verden	45
3	1940-1945	47
3.1	Avisens rolle i samfunnet	48
3.2.	Norsk artikkeltjeneste	49
3.3.	Kontinuitet eller brudd.....	51

3.3.1.	Antijødiske tiltak	52
3.3.2.	Arrestasjon av jødene	52
3.3.3.	Invasjonen av Sovjetunionen	53
3.3.4.	Ghettoer	54
3.3.5.	Konsentrasjonsleirer	54
3.3.6.	Den politiske utviklingen i Norge	55
3.3.7.	Jødene i politikken	57
3.4.	Jødene sammenlignet med andre minoriteter	58
3.4.1.	Jødene	58
3.4.2.	Samene	58
3.4.3.	Svarte	59
3.4.4.	Frimurerne	59
3.4.5.	Diskusjon rundt andre religioner	60
3.4.6.	Kampen for menneskets sjel	60
4	1945-1950	62
4.1.	Kontinuitet eller brudd	63
4.1.1.	Avisoppjøret	63
4.1.2.	Jødeforfølgelsen	64
4.1.3.	Rettsoppjøret til jødene	65
4.1.4.	Konsentrasjonsleire	67
4.1.5.	Kielce pogromen	68
4.1.6.	Kristendommen er redningen	68
4.1.7.	Jødiske skikker i kamp mot det gode ord	69
4.1.8.	Frigjøringens brutale virkelighet	69
4.1.9.	En selvstendig jødisk stat	70
4.1.10.	Jødene forlater Europa	71

4.2.	Jødene sammenlignet med andre minoriteter	71
4.2.1.	Tyskertøsene.....	72
4.2.2.	Politiet.....	73
4.2.3.	NS-oppgjøret.....	73
4.2.4.	Sjøfolkene	74
4.2.5.	Kampen mot nazismen	74
4.2.6.	Fargede.....	75
5	Historien om det antisemittiske Norge.....	76
5.1.	Jødene i <i>Sandefjords Blad</i> fra start til slutt.....	77
5.1.1.	1931-1940	77
5.1.2.	1940-1945	78
5.1.3.	1945-1950	78
5.2.	Sammenligning av kontinuitet eller brudd innenfor perioden 1931-1950	78
5.3.	Pressen som moralens vokter	79
6	Det norske minoritetssamfunnet fra 1931-1950.....	81
6.1.	Minoritetene	81
6.1.1.	1931-1940	81
6.1.2.	1940-1945	81
6.1.3.	1945-1950	82
7	Konklusjon	83
7.1.	Norge har intet jødeproblem	83
7.2.	Konstruksjonen av <i>Sandefjords Blad</i> sin kontinuitet	84
7.3.	Jødene i fokus	85
7.4.	Konstruksjonen av en historisk minoritet	86
7.5.	Med blikket mot fremtiden	86
8	Referanseliste	88

8.1.	Nasjonalbibliotekets digitale arkiv	88
8.2.	Bøker	88
8.3.	Artikler	90
8.4.	Avhandlinger	92
9	Vedlegg 1 – Søkeresultater fra <i>Nasjonalbiblioteket</i>	93

Forord

I søken etter et interessant emne å sette søkelys på for masteroppgaven min falt valget fort på Holocaust i Norge og andre verdenskrig. Jeg skrev bacheloroppgave om den moraliserende tonen i debattene rundt Holocaust i Norge og ønsket derfor å se nærmere på noe relatert til dette. I søket etter en god problemstilling oppdaget jeg ved en tilfeldighet at *Sandefjords Blad* hadde hatt samme redaktør fra 1931 til 1970. Historikeren i meg våknet og jeg hadde funnet emnet mitt.

Jeg har bodd mesteparten av livet i Sandefjord og anså det derfor som en interessant rute å følge for å se hva slags funn jeg kunne gjøre. Problemstillingen og det nøyaktige fokuset for oppgaven endret seg mange ganger i løpet av prosessen. Jeg visste jeg ønsket å se nærmere på omtalen av jødene innenfor denne tidsperioden, men ble raskt klar over nøyaktig hvor tidskrevende det å lese 40 år med aviser faktisk var.

I det snaue året jeg jobbet på oppgaven ga den meg mye frustrasjon, men også mange fascinerende funn som jeg har delt gledelig med enhver person som har vært villig til å høre. Jeg må her selvfølgelig rette en takk til min trofaste veileder Lasse Sonne. Han veiledet meg trygt gjennom bacheloroppgaven i 2018, så jeg ble glad for å ha hans råd nok en gang når masteren skulle på plass. Jeg må også rette en takk til min mor for pådrivende motivasjon og støtte. Jeg må til slutt rette en takk til min beste venn Julius, som har hjulpet meg med å få noen høyst nødvendige avbrekk fra oppgaven gjennom spill, film, og mye moro. Oppgaven hadde ikke blitt helt den samme uten bistanden fra disse tre menneskene.

Sandefjord, 17.05.2021

Ole-Kristian Solberg

1 Innledning

Forfølgelsen av jødene under andre verdenskrig er en historisk hendelse som har gitt grunnlag for utallige masteravhandlinger, bøker, kronikker og andre verk. Av alle hendelsene som fant sted under andre verdenskrig er det skyggene fra jødeforfølgelsen som setter dypest spor i verdenshistorien. Dette er også tilfellet i Norge, som var et landene som ble okkupert av Tyskland. Høsten 1942 foregikk det en systematisk registrering, arrestasjon og deportasjon av norske jøder til dødsleirer i Tyskland og Polen.¹

Selv over 70 år etter andre verdenskrig tok slutt, ønsker man fortsatt å forstå hvordan en slik tragedie kunne finne sted. Man ønsker å tro at sin lille del av verden ikke deltok i handlingene. Dette var også fokuset i den norske nasjonale fortellingen etter andre verdenskrig. Det begynte med en tro at det var tyskerne som stod ansvarlig. Deretter nyanserte man dette til at det var tyskerne og noen få tyskervennlige nordmenn.² Det man derimot har funnet gjennom de overnevnte verkene er at de ondartede følelsene mot jødene strekker seg dypere enn de fem årene tyskerne regjerte landet.

Av de 773 jødene som ble deportert vendte kun 35 hjem igjen.³ En slik nasjonal skam setter røtter. I årene etter krigen ble det ikke skrevet mye om jødenes skjebne. Det ble heller satt et fokus på å skape en formildende nasjonal fortelling om nordmenns deltagelse under krigen.⁴ Fokuset var på heltmodige skikkelser som reddet landet og deres heroiske handlinger. Historien om delaktige nordmenn, Hjemmefrontens feiltrinn og behandlingen av jødene ble tilsidesatt for en samlende fortelling om Norge som nasjon.⁵

I nyere tid har dette endret seg. Det er et større ønske om å sette søkelys på de aspektene ved historien som tidligere har blitt tilsidesatt.⁶ Jødenes behandling under krigen er et område som har fått økt oppmerksomhet. Bjarte Bruland skrev en full gjennomgang av jødeforfølgelsen i Norge. Marthe Michelet og andre har satt fokus på enkelthistoriene til jøder

¹ Se Bruland, 2017 for en full gjennomgang av det norske Holocaust

² Det er mange verk som har bidratt til denne nyanseringen. Se blant annet Eriksen, 1995, s. 9-20.

³ Det nøyaktige antallet overlevende varierer litt avhengig av alder på verket og måten man teller overlevende. I henhold til Bruland, 2017, s. 365 overlevde 35 av de 773 som ble deportert fra Norge. Bruland nevner også tre norske statsborgere som ble deportert fra Nederland, men dette unnlates både fra antallet som ble deportert og antallet som overlevde. Grunnen til unnlattelsen er at oppgaven fokuserer på jødeforfølgelsen i Norge fremfor Nederland eller resten av Europa.

⁴ Flere verk kommer med lignende forklaringer om at den nasjonale fortellingen ble prioritert over individuelle aspekter ved okkupasjonshistorien. Se blant annet: Eriksen, 1995, s. 9-16; Fure, 1999, s. 32-33; og Olstad, 2010, s. 131-136.

⁵ Se Fure, 1999, s. 33-39. Fure kommer med en liste over flere aspekter ved krigen som har blitt oversett som krever en nøyere gjennomgang.

⁶ Se for eksempel Westlie, B. 2019. *Fangene som forsvant*; Moland, A. 1999. *Over grensen*; og Papendorf, K. 2015. *Siktet som tyskertøs*. Alle disse verkene setter søkelys på aspekter ved krigen som Fure, 1999, s. 33-39, krevde en nøyere gjennomgang av for en nyansering av okkupasjonshistorien.

under krigen. Bjørn Westlie skrev om jødefiendeligheten i norsk presse under krigen.⁷ Det er derimot ikke slik at utskillelsen av jødene fra det norske samfunnet var noe unikt for andre verdenskrig sett med norske øyne.

Historiske verk har vist at jødene hadde en vanskelig stilling i Norge før krigen og helt tilbake til den nasjonale grunnleggelsen i 1814. Jødeparagrafen i grunnloven anno 1814 viser en tydelig og tidlig start på en antisemittisk tankeprosess i det norske samfunnet.⁸ Jødernes stilling i Norge endret seg mellom 1814 og 1940, men det var fortsatt et ulmende hat i visse deler av samfunnet.⁹

Antisemittisme var derfor ikke en ny opplevelse blant nordmenn når tyskerne okkuperte landet i 1940. Det var ikke tilfellet at jødehatet plutselig og uvilkårlig kom sammen med tyskerne. Det eksisterte i landet lenge før dette.

1.1. Tema

Jødeforfølgelsen under andre verdenskrig henger over norsk historie som en mørk sky. Jødernes utskilte stilling i samfunnet strekker sine røtter tilbake til grunnloven anno 1814, hvorav en av tidens mest liberale og inkluderende rettslige dokumenter fortsatt ønsket å utestenge en folkegruppe fra riket.¹⁰ På 1930- og 40-tallet var aviser en sentral kilde for nyheter. Fremstillingen av folkegrupper i avisene var dannende for folks inntrykk av en minoritetsgruppe. Dette gjør det historisk sett interessant å sette søkelys på en avis for å vurdere omtalen av jødene innenfor et gitt tidsperspektiv. Det er dette oppgaven skal vektlegge med en analyse av *Sandefjords Blad* sin omtale av jødene fra 1931 til 1950.

1.1.1. Jøder i Norge

Avhengig av hvordan man vurderer det har jødene en historie i Norge som trekker seg tilbake til minst 1500- og 1600-tallet. Det forekom også tilfeller av negative fordommer og antisemittisme ovenfor jøder helt tilbake til 1025, til tross for at det ikke kan vises noen tilfeller av jøder som faktisk var bosatt i Norden på denne tiden.¹¹ I 1683 kom det en lov fra Christian V av Danmark som sa at jøder var utestengt fra riket med mindre de hadde et

⁷ For Michelet sin bok, se Michelet, M. 2014, *Den største forbrytelsen: ofre og gjerningsmenn i det norske holocaust*. Oslo: Gyldendal Forlag. For Westlie sin bok, se Westlie, 2019.

⁸ Se Harket, H. 2014. *Paragrafen – Eidsvoll 1814*. Oslo: Dreyers Forlag

⁹ Se Nilsen, 2010 for en analyse av antisemittisme i Vestfolds aviser fra 1918 til 1942; se Simonsen, 2009 for en analyse av antisemittismen i avisene *Nationen* og *Namdalen* 1920 til 1925; se Brekke, 2019 for en analyse av antisemittismen i *Aftenposten* 1930 til 1948.

¹⁰ Harket, 2014, s. 11-17.

¹¹ Mendelsohn, 2019, s. 25-26.

leidebrev.¹² Lovene endret seg flere ganger over tid, men når den norske grunnloven ble skrevet i 1814 finner man følgende formulering i konstitusjonskomiteens 8 tese:

«Den evangelisk-lutherske Religion bør forblive Statens og Regentens Religion. Alle Religions-Secter tilstædes fri Religions-Øvelse; dog ere Jøder fremdeles Udelukkede fra Adgang til Riget.»¹³

Paradokset om å støtte religionsfrihet samtidig som man utestenger en religion kan virke snodig, dog mentaliteten bak dette kan blant annet forklares av Lauritz Weidemanns grunnlovsutkast. Han skriver at alle som kan tjene Norge burde få yte religionsfrihet med unntak av den jødiske nasjonen. Han utdyper videre:

«Den jødiske Nations Historie godtgjør, at dette Folk stedse har været oprørsk og bedragerisk, og dere Religionslære, Haabet om igjen at opstaae som egen Nation, har, saa ofte de have erhvervet nogen besyndelig Formue, forledet dem til Intriguer og til at danne Stat i Stat.»¹⁴

Weidemann konkluderer til slutt at «Landets sikkerhed fordret altsaa ihenseende til dem en absolutt Undtagelse.» Grunnlaget for utestengelsen påstås derfor å være et ønske om å beskytte Norge fra de konsekvensene jødene kan forårsake hvis de får muligheten. Den 8 tesen ble omskrevet til grunnlovens paragraf 2. Paragrafen legger ikke like stor vekt på religionsfriheten som utkastet gjorde, men inneholder fortsatt formuleringen «Jøder ere fremdeles udelukkede fra Adgang til Riget.»¹⁵

Grunnlovens paragraf 2 skapte sterk debatt i Norge utover 1800-tallet.¹⁶ Paragrafen ble forsøkt fjernet fire ganger før det lyktes i 1851.¹⁷ I de snaut 90 årene jødene hadde tillatelse til å få adgang til Norge før andre verdenskrig, hang det fortsatt tydelige antisemittiske trekk

¹² Mendelsohn, 2019, 34.

¹³ Se Fure, 1989, s. 47.

¹⁴ Se Olafsen, 1914, *Riksforsamlingens forhandlinger*, 1st del, bilag til hovedprotokolen. Spesifiseringen at dette kommer fra Lauritz Weidemann finnes i Harket, 2014, s. 74-77.

¹⁵ Mendelsohn, 2019, s. 52.

¹⁶ For en grundig gjennomgang av debatten se eksempelvis boken *Paragrafen* av Håkon Harket, 2014. Se også Mendelsohn, 2019, s. 53-56.

¹⁷ Se Mendelsohn, 2019, s. 171-208 for en gjennomgang av diskusjonen rundt stemmegivningen i Stortinget. Se Mendelsohn, 2019, s. 932 for en oversikt over stemmeutfallet av forslaget i 1842, to forslag i 1845, forslaget i 1848, og forslaget i 1851.

igjen i det norske samfunnet. Nyere forskning har avdekket antisemittiske tendenser i norske aviser før krigen.¹⁸ Jødene var også en tydelig minoritet i samfunnet som skapte debatter ved å holde seg til sine tradisjoner og skikker.¹⁹ Det skal derimot ikke påstås at alle aviser eller organer innad i Norge var fiendtlige ovenfor jødene.

1.1.2. Kontinuiteten rundt dekningen av jødene

Sett under ett kan det oppsummeres med at jødene besatte en prekær stilling i samfunnet fram til 1930-tallet. De var en ny minoritet med store kulturelle utfordringer.²⁰ Noen aviser var åpenlyst antisemittiske, andre var mer likegyldige, mens noen viste en mer balansert dekning.²¹ I så måte kan det være vanskelig å vite hva som kan betegnes som kontinuitet innenfor dekningen av jødene.

Tidligere forskning har vist at aviser som *Aftenposten* og *Nationen* viste en negativ eller avvisende holdning til jødene.²² Aviser som *Arbeiderbladet* og *Tidens Tegn* omtalte jødernes behandling i Tyskland der det tjente egne politiske interesser.²³ *Dagbladet* viste det nærmeste man kan anse som genuin bekymring for behandlingen av jødene.²⁴ Ved siden av dette viser en gjennomgang av Vestfold sine aviser fra 1918 til 1942 at det var periodevise antisemittiske tendenser i Vestfold generelt.²⁵

I så måte kan den norske standarden eller kontinuiteten i dekning rundt jødene anses som omtale som bruker jødene for å fremme egne politiske interesser, antisemittisk omtale av jødene, eller manglende omtale av mishandling av jøder. Dekning som går utenfor disse kategoriene, kan derfor regnes som brudd på omtalen rundt jødene.

1.1.3. Historiens vekt på fortellingen om jødene

Analyser av den jødiske minoriteten kan i noen tilfeller ha en forventning av offerrolle.²⁶ Dette er grunnet måten de historiske feilstegene ovenfor jødene gjør historikere forutinntatt i forhold til hva de kan finne i arkivene. I relasjon til jødene er det andre faktorer som kan

¹⁸ Sagstad, 2010. Han viser til en gjennomgang av *Aftenposten*, s. 43-48; og *Nationen*, s. 57-59.

¹⁹ Se for eksempel schächtning debatten som fikk sitt klimaks mot slutten av 1920-tallet; Mendelsohn, 2019, s. 405-437.

²⁰ Bruland, 2017, 28-31. Bruland understreker at de snaut 2000 jødene i Norge i 1940 var mindre assimilerte enn i andre europeiske land.

²¹ Se Sagstad, 2010 for en gjennomgang av flere norske avisers behandling av jødene på 1930-tallet.

²² Sagstad, 2010, s. 43-48 for en vurdering av *Aftenposten* og s. 57-59 for en analyse av *Nationen*. Se også Simonsen, 2009 for en full analyse av antisemittismen i *Nationen* fra 1920 til 1925.

²³ Sagstad, 2010, s. 31-36 for en analyse av *Arbeiderbladet*; s. 49-57 for en analyse av *Tidens Tegn*.

²⁴ Sagstad, 2010, s. 36-43 for en analyse av *Dagbladet* sin holdning til jødene.

²⁵ Nilsen, 2010, s. 47-78.

²⁶ Døving, 2015, s. 54-55.

påvirke analyser man utøver. Innenfor pressen på 1900-tallet videreførte man en sosial konstruksjon av jødene som en minoritet som eksisterte utenfor den norske normen.²⁷ Pressen har en enorm påvirkningskraft for hvordan man forstår en minoritet. På sin side blir pressen påvirket av en teori flere historikere har kalt *path dependence*.

Path dependence beskriver forbindelsen mellom historiske hendelser.²⁸ I noen tilfeller kan en historisk hendelse direkte påvirke den videre utviklingen. I relasjon til jødene kan dette påvirkes av måten diskursen rundt jødene ble beskrevet på 1800-tallet i Norge. Som fremvist var det i flere saker en generelt negativ innstilling mot jødene.²⁹ Dette kan påvirke hvordan pressen, betjent av mennesker som har vokst opp rundt denne negative fremstillingen av jødene, omtaler denne gruppen.

1.2. Problemstilling

Med en såpass bred tematikk som jødenes omtale i *Sandefjords Blad* så er det nødvendig å snevre dette inn gjennom spissede problemstillinger. To sentrale problemstillinger skal bli forsøkt besvart igjennom oppgaven. Den første viderefører den tidligere gjennomgangen av kontinuiteten rundt pressedekningen av jødene. Problemstillingene vil forsøke å besvare:

1. *I hvilken grad omtalen av jødene i fra 1931 til 1950 viser kontinuitet eller brudd.*
2. *I hvilken grad dekningen av jødene fra 1931 til 1950 skiller seg fra andre minoritetsgrupper.*

Samlet vil disse problemstillingene gi en helhetlig vurdering av omtalen av jødene i *Sandefjords Blad* i tidsrommet 1931 til 1950.

3.2.1. Forklaring av problemstillingene

Jødene var en av mange minoritetsgrupperinger som eksisterte i Norge på 1930-tallet. En analyse av omtalen rundt jødene krever derfor en vurdering av hvorvidt omtalen av jødene skilte seg vesentlig fra andre grupperinger. Å kun vurdere dekningen av jødene gir en manglende forståelse for tidens generelle syn på minoriteter. *Sandefjords Blad* var en sentral

²⁷ Døving, 2015, s. 48.

²⁸ Harket, 2014, s. 74-77.

²⁹ Page, 2006, s. 87-89. Page understreker at det finnes flere forskjellige versjoner av *path dependence*, men at en av mulighetene er den gradvise påvirkningen en hendelse har på en annen.

Høyreavis med stort fokus på konservative idealer.³⁰ Det er derfor verdt å spørre seg både hvordan avisen dekte jøder, men også andre minoritetsgrupperinger.

Oppgaven vil se på frekvensen og formen i omtalen av både jødene og de andre minoritetene. Frekvens kan enkelt forstås som antall omtaler av jøder eller andre minoriteter over tid. Bjørn Westlie skrev eksempelvis i boken *Det norske jødehatet* at frekvensen av ordet «jøde» endret seg markant fra april 1940 til mai 1940.³¹ Han brukte dette som en indikasjon på en økende nazifisering av den norske pressen etter den tyske okkupasjonen. En lignende vurdering i *Sandefjords Blad* vil være mulig med en kartlegging av frekvensen.

Form beskriver hvorvidt omtalen i seg selv kan anses som positiv eller negativ; eventuelt objektiv, nøytral eller subjektiv. En vurdering av form over tid kan derfor være hvorvidt man ser en økning av negativ omtale rundt jøder eller andre minoriteter.

1.3. Metode

En sentral metodikk for oppgaven er bruk av digitale arkiv fra *Nasjonalbiblioteket*. Her får man tilgang til *Sandefjords Blads* utgivelser i det valgte tidsrommet. Tilgang til dette arkivet er sentralt for begge problemstillingene.

For å sikre en god analyse av dette arkivet vil gjennomgangen foregå i to stadier. Det første stadiet består av en grundig gjennomgang av alle daglige aviser publisert av *Sandefjords Blad* i det spesifikke tidsrommet. Hensikten med en slik gjennomgang er å sikre et mangfoldig datasett som gir et tydelig innblikk i avisens syn innenfor de to problemstillingene.

I det andre stadiet vil det bli gjennomført et søk i *Nasjonalbibliotekets* arkiv etter spesifikke søkeord som hjelper å besvare den første problemstillingen. Søkeparameterne for dette stadiet er fra 1. januar til 31. desember innenfor hvert år. Søkeordene som blir brukt er «jøde», «jødinne», «jødisk», «jøder», «jødedom», «jødedommen», «Jerusalem», «Palestina», og «Israel». Søkeordene er valgt med en intensjon om å sikre et bredt spekter av artikler som kan handle om jøder, jødedommen, eller geografiske områder som kan være relevant for problemstillingene.

De to stadiene gjør det enklere å avdekke et størst mulig datasett. Man sikrer også at artikler som blir oversett av et av stadiene lettere kan plukkes opp av det andre stadiet. Det andre stadiet vil også gjøre det enklere å sammenligne frekvensen av disse søkeordene over

³⁰ Se *Sandefjords Blad*, 02.01.1932, s. 5 for en intern vurdering fra avisen selv rundt sitt politiske tilhørssted. Lignende artikler ble utgitt med jevne mellomrom i løpet av tidsperioden.

³¹ Westlie, 2019, s. 49.

tid. En versjon av denne metoden har blitt brukt av andre historikere tidligere.³² Bjørn Westlie brukte denne metoden for boken *Det norske jødehatet*, men det virker ikke som at Westlie leste alle de daglige avisene innenfor tidsrommet han analyserte. Det virker derfor som sannsynlig at denne oppgaven vil kunne få et mer nøyaktig datasett enn Westlie. Det virker sikkert at metoden vil sikre et nøyaktig datasett som gjør det mulig å komme med korrekte, konkrete vurderinger av problemstillingene.

1.3.1. Avisens rolle i samfunnet

Det virker nødvendig å reflektere rundt valget av *Sandefjords Blad* som kilde. Det er en av i alt 114 norske aviser som forble aktive under andre verdenskrig.³³ Det er på ingen måte en unik kilde i sånn forstand. Det er derimot to faktorer som rettferdiggjør valget av akkurat denne avisen som hovedkilde.

Den første er redaktøren Arne Hoffstad. Hoffstad var en sentral politisk skikkelse i Sandefjord i mange år. Han var også redaktør i *Sandefjords Blad* fra 1931 til 1971. Han var den eneste sjefsredaktøren i avisen i dette tidsrommet, inkludert andre verdenskrig.³⁴ Siden en redaktør kan påvirke vinklingen av politiske, kulturelle, og samfunnsmessige spørsmål, øker det muligheten for en konsekvent holdning i forhold til oppgavens problemstillinger når Hoffstad var en så permanent og stabil skikkelse i avisen.

Den andre faktoren er avisens større rolle i samfunnet. Redaktør Eide i Hamar skrev den beste forklaringen for hvorfor dypdykk i aviser er rettferdiggjort:

«I alle siviliserte samfund er pressen en så viktig faktor i folkets åndelige og materielle liv, at den kan ikke ersattes av noe annet. Den har nemlig sine bestemte oppgaver å løse, så vel under hverdagens små begivenheter som i de store hendingers tid i et folks liv. Den vil alltid gi et speilbillede av folket så vel i de tunge tider som i de gode og lyse dager.»³⁵

³² Bjørn Westlie skriver eksempelvis at boken *Det norske jødehatet* lente seg på *Nasjonalbibliotekets* digitale arkiv; se Westlie, 2019, s. 11.

³³ Hjeltnes, 1990, s. 15.

³⁴ Det var i alt tre tidsperioder hvor Hoffstad ikke forble redaktør. Den første var når *Sandefjords Blad* ble slått sammen med andre lokale aviser til *Fylkesavisen i Vestfold* under en politisk streik i 1931; den andre var når *Sandefjords Blad* ble slått sammen med avisen *Vestfold* til *Sandefjords Presse* fra 1 september 1942 til 22 mai 1945; den tredje var i månedene som fulgte frigjøringen, da Hoffstad først overtok som ansvarlig redaktør i *Sandefjords Blad* 23 juli 1945.

³⁵ Se *Sandefjords blad*, 03.10.1941, s. 2. Artikkelforfatter blir henvist som en «redaktør Eide fra Hamar». Det er uklart hvilken avis Eide jobbet for.

Sagt på en annen måte, kan man si at en lokalavis er en avgjørende bidragsgiver og refleksjon av et samfunns moralske verdier. Ved å gjøre et dypdykk i *Sandefjords Blad* får man derfor et innblikk i Sandefjord som samfunn i tidsrommet 1931 til 1950. Man ser hvordan byen forholdt seg til saker og samfunnsviktige spørsmål. På et vis får man se hva slags mennesker Sandefjordinger var i dette tidsrommet sammenlignet med andre mennesker i Norge og Europa på denne tiden.

Norske historikere har lært mye om hvordan nordmenn forholdt seg til hendelsene i Tyskland på 1930-tallet, til okkupasjonen av Norge på 1940-tallet, og hvordan man reagerte på ringvirkningene av krigen på 1940- og 1950-tallet. Det mangler derimot en tydelig gjennomgang av disse tendensene på et lokalt samfunnsnivå. Dette tomrommet ønsker denne oppgaven å fylle ved å svare på disse større samfunnsspørsmålene ved bruk av en lokalavis.

1.3.2. Utfordringen med digitale arkiv

Bjørn Westlie gjorde et søk etter ordet «jøde» i året 1940.³⁶ I henhold til hans rapport fant han 2656 treff i *Nasjonalbibliotekets* arkiv, med en markant økning fra mai 1940. Av resultatene fremvist i tabell 2 ser man en økning i både bruken av «jøde» og «jøder» fra 1940 til 1941.³⁷ Dette samsvarer med Westlie sin forklaring at det tok tid før nazifiseringen av pressen fikk effekt. Han mener det også tok tid før avisredaksjonene tilpasset seg den nye hverdagen.

Problemet med å koble frekvensen av et ord med antisemittiske tendenser er at man ikke vurderer formen av frekvensen. Man analyserer ikke hva omtalen handlet om, kun at antall omtaler økte. I tabell 4 ser man eksempelvis en sammenligning av frekvensen av «jøde» i mars hvert år fra 1931 til 1950.³⁸ Man ser av denne oversikten at frekvensen er høyest i 1933, 1939 og 1948.³⁹ Sammenligner man 1939 med 1941 ser man en markant nedgang i frekvensen av ordet «jøde». Det ville vært uberettiget å hevde at norsk presse var mer antisemittisk i 1939 enn 1941, så en grundigere gjennomgang av søkerresultatene ville vært nødvendig.

³⁶ Westlie, 2019, s. 49. Det er uklart hvordan Westlie fant dette resultatet. I relasjon med skrivingen av oppgaven, ble det gjort et forsøk på å gjennomføre det samme søket i *Nasjonalbiblioteket*. Da fikk man 1 580 treff for ordet «jøde» fra 01.01.1940 til 31.12.1940. Dette kan være en endring i arkivene fra når oppgaven ble skrevet sammenlignet med når Westlie skrev boken. Det kan også være han har flere tilganger i arkivene og derfor får flere resultater.

³⁷ Se vedlegg 1 – Søkeresultater fra *Nasjonalbiblioteket*, tabell 2.

³⁸ Se vedlegg 1 – Søkeresultater fra *Nasjonalbiblioteket*, tabell 4.

³⁹ Dette samsvarer med året Hitler tok makten i Tyskland i 1933, året andre verdenskrig brøt ut i 1939, og året krigen mellom Israel og Palestina brøt ut i 1948

Man kan derfor si at Westlie kommer med en viss antagelse om at frekvensen av jøde kan sammenkobles med en økning i antisemittisk retorikk basert på resultatet han hentet frem fra *Nasjonalbibliotekets* resultater. Dette kan stemme gitt en analyse av formen av søkerresultatene, men det støttes ikke kun av antall. Dette blir en forenklet tolkning av resultatene. Det er også viktig å notere at søkerresultatene ikke viser alle tilfellene av ordene i kildematerialet. Det kan derfor være vanskelig å trekke meningsfulle konklusjoner på bakgrunn av datasettet alene. Dette var også motivasjonen bak den todelte analytiske metoden brukt for denne oppgaven.

Ved å gjennomføre en grundig analyse av formen bak bruken av et ord kan man på en mer nøyaktig måte oppdage tilfeller av antisemittisme, rasisme, eller fremmedgjøring av en minoritetsgruppe. Det vil derfor være enklere å gjøre velkalkulerte konklusjoner som støtter seg på faktaene funnet i relasjon til oppgaven.

1.4. Avgrensing

Innenfor den vurderingen som gjøres gjennom arkivet er det visse områder som blir utelatt fra analysen. Reklamer, annonser, og skjønnlitterære tekster er utelatt. Dette er grunnet en analyse av denne type materie ville gått på andre premisser enn den saklige fremstillingen av jødene i nyhetsartikler og kronikker.

Analysen har også utelatt de midlertidige avisene *Fylkesavisen i Vestfold*, *Sandefjords Presse* og *Norges Gjenreising*.⁴⁰ *Fylkesavisen i Vestfold* var en midlertidig avis som samlet seks borgerlige aviser i løpet av en streik som varte fra april til september 1931. *Sandefjords Presse* var en samlingsavis for *Sandefjords Blad* og *Vestfold* fra september 1942 til slutten av krigen i mai 1945. *Norges Gjenreising* var en illegal avis som gikk fra en uavklart tid i 1942 til slutten av krigen i 1945. Hoffstad var en sentral skikkelse i avisen. Disse avisene blir utelatt fra analysen grunnet deres midlertidighet. Fokus for begge problemstillingene er omtalen av spesifikke grupper over tid. Slike midlertidige aviser kan derfor ikke bidra til besvarelsen av denne problemstillingen.

For å sikre en troverdig og gjennomført analyse av *Sandefjords Blad* sin omtale av minoritetsgrupperinger har i hovedsak politiske minoriteter blitt utelatt fra analysen. Både mellomkrigstiden og andre verdenskrig var preget av duellerende ideologier. Dette tar derimot bort fokus fra minoriteter som er utskilt på grunnlag av rasetilhørighet eller religiøse

⁴⁰ For *Fylkesavisen i Vestfold* se Hoffstad & Berg, 1983, s. 340-342. For *Sandefjords presse* se Berg, Dyrhaug, & Christen, 1984, s. 469-470. For *Norges gjenreising* se Christophersen, 1989, s. 227.

grupperinger. En analyse av omtalen rundt eksempelvis kommunister, nazister, sosialister, og lignende er i hovedsak utelatt.

1.5. Oppgavens struktur

Analysen av problemstillingene er delt i tre spesifikke tidsrom. Årsaken til denne inndelingen er den kategoriske påvirkningen andre verdenskrig har på perioden før og etter krigen. Det ville derfor vært mindre hensiktsmessig å analysere andre verdenskrig som en del av de andre tidsrommene. Inndelingen i før, under, og etter andre verdenskrig er derfor gjort med den hensikt at det vil styrke analysen av problemstillingene. Det vil sikre en helhetlig vurdering av *Sandefjords Blad* sin omtale av jødene og minoritetsgruppene innenfor hver tidsperiode.

1.5.1. Kapittel 2 – 1931-1940

Kapittel 2 presenterer først funnene relatert til omtalen av jødene i *Sandefjords Blad* i tidsperioden 01. januar 1931 til 8. april 1940. Årsaken til at perioden starter 1 januar er fordi dette er dagen Arne Hoffstad tok over som sjefsredaktør i avisen. Da et av premissene bak valget av *Sandefjords Blad* er at Hoffstad forble redaktør under hele perioden, virker det hensiktsmessig å begynne analysen første dagen Hoffstad tok sjefsstolen. Perioden slutter den siste dagen før den tyske okkupasjonen av Norge starter. Kapitlet gir en generell vurdering av noen sentrale politiske spørsmål som påvirker problemstillingene innenfor tidsperioden. Dette inkluderer blant annet jødeboikotten i Tyskland i april 1933, etableringen av det selvstendige området Birobidjan i Sovjetunionen, og jødiske flyktninger i Europa.

Kapittel 2 presenterer også funnene relatert til omtalen av forskjellige minoritetsgrupperinger i *Sandefjords Blad*. Dette inkluderer blant annet minoritetsgrupper som katolikker, muhammedanere, og sigøynere. I relasjon til dette vil det også komme en drøfting av hierarkiet rundt minoriteter i *Sandefjords Blad* på denne tiden.

1.5.2. Kapittel 3 – 1940-1945

I det tredje kapitlet blir det gitt en gjennomgang av omtalen av jødene fra 09. april 1940 til 31. august 1942. Perioden begynner den første dagen Tysklands okkupasjon av Norge startet. Den tar slutt datoen *Sandefjords Blad* og avisen *Vestfold* ble slått sammen til *Sandefjords Presse*.⁴¹ En analyse av denne midlertidige avisen er ikke hensiktsmessig for

⁴¹ Berg, m. fl, 1984, s. 490.

problemstillingene. Derfor slutter analysen av tidsperioden når *Sandefjords Blad* legges ned for resten av krigen.

Kapittel 3 gir også en kort gjennomgang av de sentrale politiske hendelsene som påvirket omtalen av jødene under andre verdenskrig, samt en vurdering av den generelle omtalen av jødene i tidsperioden. I tillegg gir kapittelet en sammenligning av andre minoritetsgruppers omtale i avisen.

1.5.3. Kapittel 4 – 1945-1950

Det fjerde kapittelet gir en gjennomgang av de sentrale funnene knyttet til omtalen av jødene fra 22. mai 1945 til 31. desember 1950. Perioden begynner den første dagen *Sandefjords Blad* ble publisert som selvstendig avis etter krigen. Perioden slutter på slutten av året 1950 for å gi et innblikk i hvordan omtalen av jødene utartet seg i etterkrigstiden. Det er ikke ansett som hensiktsmessig å fortsette analysen frem til slutten av Hoffstad sin periode i 1970. Årsaken til dette er at tidligere analyser har funnet at omtalen rundt jødene ikke var et sentralt emne før serien *Holocaust* kom på NRK.⁴² Det anses derfor som tilfredsstillende for oppgavens hensikt å kun sette søkelys på en kort tidsperiode av etterkrigstiden. Innenfor kapittel 4 blir det også gitt en fremstilling av jødenes omtale samt andre minoritetsgrupper innenfor tidsperioden.

1.5.4. Kapittel 5 og 6 – Sammenligning og analyse

I det femte kapittelet vil det bli gjort en sammenligning av omtalen av jødene innenfor de tre tidsperiodene. Det blir først gjort en generell sammenligning av omtalen rundt jødene for å avdekke eventuelle kontinuitetstrender eller brudd innenfor tidsperioden. Det blir også gjort en generell vurdering av omtalens kontinuitet sammenlignet med tidligere tidsepoker.

I det sjette kapittelet blir det gjort en generell sammenligning av omtalen av jødene med andre minoritetsgrupper innenfor de tre tidsperiodene. Hensikten bak analysen er å avdekke hvorvidt andre minoriteter blir omtalt på en lignende måte som jødene. Eventuelle konklusjoner vil basere seg på funn innenfor hver enkelt tidsperiode samt funn på tvers av periodene der det er gjeldende.

I det avsluttende kapittelet vil konklusjonene knyttet til de to problemstillingene bli presentert. Her vil det bli gjort et forsøk på å samle trådene fra oppgaven for å gi et helhetlig og fullkomment svar på problemstillingene.

⁴² Reisel, 2021, s. 70.

1.6. Definisjoner

Det er nødvendig for oppgavens problemstilling å fremlegge spesifikke definisjoner for undernevnte begrep. Disse defineres med hovedmål å tydeliggjøre hva som menes når begrepene kommer frem i oppgavens tekst. Det er også relevant å holde i tankene at disse definisjonene kan ha endret seg over tid. Diskursen rundt jøder har endret seg etter tidsperioden som oppgaven fokuserer på. Det samme gjelder definisjonen av et sentralt begrep som antisemittisme. Det blir gjort et forsøk på å drøfte dette i seksjonen nedenfor.

1.6.1. Jøde

I forenklet forstand så er en jøde enhver person som tilhører den jødiske trosretningen. Man kan utvide det med å si at man kan bli jøde ved fødsel og ved å følge jødisk religiøse skikker.⁴³ Forskjellige trossamfunn innenfor den jødiske religionen kan stille egne krav for å anse noen som en legitim jøde. Etter andre verdenskrig kom det også et økt fokus på den rettslige definisjonen av en jøde.⁴⁴ Ordet jøde bar også en rettslig definisjon innenfor Nazi Tyskland sine grenser. I henhold til Nuremberg lovene anno 1935 var enhver person med minst tre «fulljødiske» besteforeldre en jøde.⁴⁵ Besteforeldrene var ansett som fulljødiske hvis de tilhørte det jødiske samfunnet. Denne definisjonen endret seg i løpet av krigen med økende fare for de som ble ansett å tilhøre den jødiske minoriteten.⁴⁶

Denne varierende tolkningen av hva det betyr å være jøder kan gjøre det vanskelig å definere hvem som skal anses som jøde. Av rent praktiske hensyn vil ikke slike rettslige og kulturelle vurderinger bli vektlagt i oppgaven. Dette er fordi man måtte i realiteten visst hvilken definisjon *Sandefjords Blad* la til grunn for å opprettholde en slik vurdering. En slik definisjon er ikke tydelig fra kildematerialet. I stedet blir enhver omtale rundt eller av jøder og mennesker av jødisk tilhørighet ansett å være relevant for oppgaven.

1.6.2. Antisemittisme

Et sentralt begrep for enhver oppgave som ønsker å analysere omtalen av jøder er antisemittisme. Dette er derimot et begrep med en ganske vid definisjon avhengig av hva som vektlegges. Det er derfor viktig å klarlegge nøyaktig hvilken definisjon som legges til grunn

⁴³ Savir, 1963, s. 123-124.

⁴⁴ Et eksempel er Savir, 1963. Artikkelen diskuterer den lovlige definisjonen av en jøde. Årsaken for debatten kom i kjølvannet av en tidligere jøde som hadde konvertert til katolisisme som ønsket å emigrere til Israel.

⁴⁵ Pegelow, 2006, s. 43-44.

⁴⁶ Pegelow, 2006, s. 44-47.

og rammene for denne definisjonen. En faktor som kompliserer denne oppgaven, er at det er ulike former for antisemittisme som kommer til uttrykk ovenfor jødene.

Tidligere forskning har identifisert distinkte former av religiøs antisemittisme samt mer kulturell antisemittisme.⁴⁷ Religiøs antisemittisme omhandler kritikken av jøder som ansvarlige for Jesus død.⁴⁸ I en slik situasjon anses jøder som mindreverdige og deres religiøse verdier er ikke likeverdige siden deres troende stod ansvarlige for drapet på en av kristendommens største religiøse skikkelser. Den mer kulturelle antisemittismen derimot handler om de mer gjennomgående stereotypene og fordommene ovenfor den jødiske minoriteten. Det er også nødvendig å legge et skille mellom ideologisk drevet antisemittisme og eventuelle fordommer, stereotyper og andre negative holdninger ovenfor jøder.⁴⁹ Ideologisk antisemittisme blir mer den sentrale nazistiske antisemittismen som fokuserer på myten om den jødiske sammensvergelsen for å oppnå verdensherredømme.⁵⁰ Disse formene for antisemittisme skiller seg fra hverandre, men har alle som hensikt å avskille jødene fra resten av samfunnet.⁵¹

For oppgaven blir antisemittisme definert som enhver negativ fremstilling av jøder slik det kommer frem i *Sandefjords Blad*. Dette inkluderer dermed både kulturell, religiøs og ideologisk antisemittisme hvor skillet blant de ulike formene blir tydeliggjort i den mer detaljerte analysen.

1.6.3. Minoritet

Ruth Taylor skrev i 1945 «What makes a minority? It is a smallness of quantity, not smallness in quality.»⁵² Dette oppsummerer det mest essensielle av en minoritet. Det er en gruppering som er i mindretall i den større befolkningsgruppen. Dette kan være på bakgrunn av religiøse, sosiale, kulturelle, eller andre faktorer som gjør at de anses for å være i mindretall i samfunnet. Innenfor det norske samfunnet i det nevnte tidsrommet for oppgaven så er jødene en minoritet; både på et religiøst og kulturelt nivå. Av andre minoriteter som blir omtalt i oppgaven kan man utheve sigøynere, katolikker, og svarte.

⁴⁷ Se Simonsen, 2020, s. 23-26 for en mer utfyllende diskusjon rundt definisjonen av antisemittisme i historisk og norsk sammenheng.

⁴⁸ Bielwicz, Winiewski, & Radzik, 2012, 2805-2807.

⁴⁹ Simonsen, 2020, s. 41-43.

⁵⁰ Frøland, 2017, s. 346.

⁵¹ Frøland, 2017, s. 345-348; Westlie, 2019, s. 48-49.

⁵² Taylor, 1945, s. 84.

1.7. Hvorfor jødene?

De siste tiårene har det vært en stabilt høy interesse for historisk forskning relatert til den norske jødeforfølgelsen samt jødenes stilling i det norske samfunnet før, under og etter andre verdenskrig.⁵³ Dette er viktig forskning som bidrar til et stadig mer utfyllt og nyansert bilde av jødenes historie i Norge. Allikevel kan det være verdt å spørre seg hvorfor denne oppgaven ønsker å bidra til denne forskningen.

Den polske forfatteren Wislawa Szymborska skrev:

«It could have happened.
It had to happen.
It happened earlier. Later.
Nearer. Farther off.
It happened, but not to you.»⁵⁴

Tanken i diktet til Szymborska representerer en underkjent innrømmelse. Jødeforfølgelsen under andre verdenskrig representerte en kulminasjon av århundrer med hat mot en minoritetsgruppe. Forakten og sinnet ovenfor jødene eksisterte ikke i et vakuum. Det kom ikke tilfeldig sammen med den tyske okkupasjonen. Det hadde vært en del av den norske samfunnsstrukturen i lang tid. Avisene gjenga en stereotype av hva mennesker trodde en jøde var. Dette påvirket veien videre.⁵⁵

Avisene er en brikke i et større puslespill angående jødeforfølgelsen i Norge. Av den grunn er enhver analyse av sentrale spørsmål innenfor tidsperioden av verdi. Det bidrar til å nyansere bildet ytterligere. Det bidrar til å svekke «gorgoneffekten» som Inga Clendinnen snakket om i boken *Reading the Holocaust*.⁵⁶ Clendinnen påstod at folk kan ha en tendens til å sky unna vanskelige moralske og etiske temaer grunnet en frykt for hva som kan avdekkes. Etter hvert som bildet rundt jødeforfølgelsen blir tydeligere, vil noe av denne frykten gå vekk.

I Norge kom det en tydelig nasjonal fortelling om den tyske okkupasjonen og jødeforfølgelsen.⁵⁷ Senest på slutten av 1990-tallet hevdet historikere at bildet rundt

⁵³ Se eksempelvis Reisel, 2021; Bruland, 2017, Westlie, 2019, og Michelet, 2018.

⁵⁴ Gjengitt i Clendinnen, 1999, s. 184.

⁵⁵ Page, 2006, s. 87-89.

⁵⁶ Clendinnen, 1999, s. 4-5; 18.

⁵⁷ Den nasjonale fortellingen har blitt diskutert av Eriksen, 1995, s. 9-16; Fure, 1999, s. 32-33; og Olstad, 2010, s. 131-136.

jødeforfølgelsen var forenklet og manglet nyanser.⁵⁸ Dette har endret seg grunnet en stadig økende kunnskapsmasse relatert til jødernes skjebne. Denne oppgaven er kun et ledd i den videre forståelsen av jødernes historie i Norge.

1.8. Men hvorfor *bare* jødene?

Holocaust var en sentral historisk hendelse under andre verdenskrig. Det kjennetegnes ved det tyske rikets systematiske forfølgelse av den jødiske befolkningen i landene som falt under tysk kontroll. Fokuset for mange analyser av Holocaust faller derfor ene og alene på jødene. Dette er derimot en forenkling av historien knyttet til Holocaust siden jødene ikke var den eneste befolkningen som ble berørt. Sivile, handikappede, sigøynere (Romani), homoseksuelle, og Jehovahs vitner ble drept i tusentall under Holocaust.⁵⁹

Spørsmålet man kan sitte igjen med er da hvorfor akkurat jødene blir tildelt et såpass stort fokus når også andre grupper ble påvirket. Svaret ligger i den historiske forankringen av tematikken. Selv om andre grupperinger som romfolket har vært preget av rasistiske tendenser, har det ikke vært like fremtredende eller vedvarende som det jødene ble utsatt for.⁶⁰ Fra Hitlers anmarsj i Tyskland var også situasjonen til jødene mer prekær enn noen annen enkeltgruppe i samfunnet. Til tross for at andre grupper ble rammet, kan man si at innvirkningen på jødene var større i antall og frekvens. Derfor legges det ofte et større fokus rundt dem enn andre grupperinger.

Motivasjonen bak inkluderingen av andre minoriteter i denne oppgaven er derimot det å få informasjon om hvordan andre grupperinger ble omtalt i løpet av tidsperioden. Håpet er å kunne bidra til et mer nyansert bilde rundt jødernes stilling i Norge over tid og sette dette i kontrast med andre grupperinger.

1.9. Avisens konstruksjon av virkeligheten

Det virker hensiktsmessig å gi en vurdering av *Sandefjords Blad* sin generelle struktur samt avisens politiske tilhørighet. Dette blir spesielt relevant gitt innvirkningen det har på *Sandefjords Blad* som en troverdig kilde. Grunnlaget for den påfølgende gjennomgangen er den politiske, kulturelle, og religiøse tilhørigheten avisen selv anså som sentralt for sitt verdensbilde.

⁵⁸ Fure, 1999, s. 33-39.

⁵⁹ United States Holocaust Memorial Museum, 2020.

⁶⁰ Se Lien, 2015b, s. 93-97 for en diskusjon av omtalen rundt romfolket i Norge før andre verdenskrig.

Sandefjords Blad var en kristent konservativ avis plassert på den norske høyresiden.⁶¹ De dekte lokale, nasjonale, og internasjonale saker av varierende omfang og samfunnsinnflytelse.⁶² Avisen la vekt på et kristent sentrisk verdensbilde med økonomisk og sosial konservatisme i fokus. Grunnet en generell frykt for det de anså som radikal venstreideologi, var de mer bekymret for fremveksten av kommunisme enn nazisme. De la vekt på kristne verdier da de anså andre religioner som feiltolkninger av sentrale religiøse spørsmål.

Det er avgjørende for en troverdig analyse av *Sandefjords Blad* at man er klar over denne fremstillingen av verden. Man må forstå at det kristne fokuset kan påvirke omtalen av jødene samt andre minoritetsgrupperinger i samfunnet. Man må også ta høyde for hvordan avisen operer som et speilbilde for samfunnets verdier. På denne måten kan *Sandefjords Blad* sin konservative, kristne ideologi representere et innblikk i hvordan innbyggerne i Sandefjord tolket verden. Det er derimot avgjørende for en helhetlig vurdering av faktaene at man ikke tillegger for mye moraliserende tolkning av eventuelle funn gjort i *Sandefjords Blad*.⁶³ Det at avisen eksempelvis støtter en sak er ikke ensbetydende med at alle innbyggerne i Sandefjord følte det samme.

Ambisjonen bak en slik analyse må være å presentere funnene fra avisen på en kontekstualisert og nyansert måte. Man må unngå tanken som Cora Døving snakket om hvor analyser av jødene ofte fører til en forventning av offerrolle.⁶⁴ Man må ikke gå inn materie med forventningen å finne antisemittiske tanker som deretter skal dømme byens befolkning for hva som skjedde med jødene under krigen. Dette ville vært et grovt misbruk av historiske fakta. Det er mulig å si noe om hva som stod i avisene, men det er vanskeligere å si noe om hvordan leserne tolket dette.⁶⁵ Denne begrensningen er viktig å ha i tankene når man gjør eventuelle konklusjoner.

⁶¹ Denne vurderingen støttes også av Hjeltnes, 1990, s. 337-338.

⁶² Se *Sandefjords Blad*, 2 januar 1932, s. 5 for en full oversikt over de kategoriene avisen selv anså som sentrale for sin struktur. Grovt sett kan disse fordeles innenfor de kategoriene identifisert ovenfor.

⁶³ Bruland & Tangestuen, 2011, s. 594.

⁶⁴ Døving, 2015, s. 54-55.

⁶⁵ Berggren, Bruland, & Tangestuen, 2020, s. 79-80

1.10. Jødene og *path dependence*

Den norske forfatteren Eivind Saxlund skrev i boken *Jøder og Gojim*:

«Det er feilaktig at betegne Jødespørsgsmaalet som et Religionsspørsgsmaal; det er i Virkeligheden først og fremst et Racespørsgsmaal og endelig et Kulturspørsgsmaal.»⁶⁶

Saxlund sitt forsøk på å rettferdiggjøre diskusjonen rundt jødene fortsatte som følger:

«Den «slaviske» og den «gule» Fare er Fare udadtil, den «jødiske» er Fare indadtil, og netop derfor desto større.»⁶⁷

Han mente derfor at selv om både slaviske og asiatiske aspekter representerte en fare for det norske samfunnet, var jødene noe særegent. Saxlund er langt i fra alene i sitt syn på jødene. Som henvist tidligere fantes disse tankene om jødene som en særskilt trussel for det norske samfunnet allerede under grunnlovsskrivningen i 1814.⁶⁸ Nærmere hundre år senere videreførte Saxlund de samme tankene.

Økonomen og historikeren Paul David har vært en fremtredende stemme for en teori rundt historisk bestemthet kjent som *path dependence*.⁶⁹ Det er en teori som vurderer sammenhengen mellom historiske hendelser. Sentralt innenfor teorien er spørsmålet hvor mye en hendelse påvirker handlingsrommet til den påfølgende hendelsen. Forklart på en litt annerledes måte kan man tenke på *path dependence* som en vei som fører til en spesifikk destinasjon. Er man først på veien til destinasjonen kan dette gjøre det vanskeligere å endre kurs.

I relasjon til jødene kan man spørre seg hvorvidt den norske antisemittismen på 1700- og 1800-tallet bidro til en antisemittisk tendens i omtalen av jødene på begynnelsen av 1900-tallet. Dette vil drøftes videre i løpet av oppgaven.

⁶⁶ Saxlund, 1910, s. 17.

⁶⁷ Saxlund, 1910, s. 17.

⁶⁸ Se Olafsen, 1914; Harket, 2014, s. 74-77.

⁶⁹ Se eksempelvis David, 2000.

1.11. Konstruksjonen av historiens kontinuitet

Mange kjente historiske skikkelser har blitt anerkjent som opphavet til frasen «historie er skrevet av vinnerne.»⁷⁰ Mentaliteten bak sitatet er at historien blir konstruert av de som har mest å tjene på å fremstille hendelsene på en spesifikk måte hvor noen aspekter blir utelatt, mens andre blir vektlagt. Slike overveininger er umulige å unngå. For å gjøre en historisk hendelse forståelig må sentrale aspekter gis større fokus, mens sekundære aspekter dyttes til siden. Vurderingen av hva som skal stå sentralt faller derimot hos historikeren selv. De må konstruere en fortelling.⁷¹

Å vurdere historisk kontinuitet avhenger av å se trender eller endringer innenfor et gitt tema.⁷² Det handler om å stille sentrale spørsmål til historisk materie. Avhengig av metode og problemstilling kan disse spørsmålene variere. Innenfor den rammen som oppgaven har valgt blir to av de sentrale spørsmålene «hvordan har det blitt sånn?» og «hvor lenge har det vært sånn?»⁷³ Man antar en viss historisk påvirkning slik det ble henvist til i relasjon til med diskusjonen rundt *path dependence*.⁷⁴ En hendelse legger grunnlaget for visse utfall. Desto oftere et samfunn velger et utfall som samsvarer med det som kom før, desto sterkere sammenheng kan man observere i den historiske trenden.

En historisk trend vil skape inntrykk av kontinuitet innenfor et tema.⁷⁵ Kontinuitet kan forstås på lik linje med stabilitet. At det finnes få tegn til endring eller brudd rundt et tema. Problemet rundt en tolkning av historisk kontinuitet er en gitt antagelse om at alle historikere bruker samme metodikk for søk gjennom materie. Det antar også at historien som blir konstruert samsvarer med den reelle virkeligheten.

Paul Knutsen skrev i boken *Å forstå historie* om tendensen til å konstruere en historisk fremstilling.⁷⁶ I boken understreker Knutsen at enhver historisk framstilling vil bære preg av selektive valg gjort av historikeren for å skape en sammenhengende handling. Som C. Behan McCullagh skrev i *The Logic of History* «...the time comes to assemble the information and ideas to present them to the public.»⁷⁷

⁷⁰ Se Phelan, 2019. Han understreker at både Winston Churchill, Hermann Göring, og flere andre historiske personer har blitt tenkt som opphavet for sitatet.

⁷¹ Lunden, 1985, s. 155-160. Lunden diskuterer de antagelsene historikeren tar med seg inn i arbeidet med historisk materiale.

⁷² McCullagh, 2004, 125-132.

⁷³ Lunden, 1985, s. 158.

⁷⁴ David, 2000.

⁷⁵ McCullagh, 2004, s. 125-132.

⁷⁶ Se Knutsen, 2016, s. 54-58.

⁷⁷ McCullagh, 2004, s. 116.

Både McCullagh og Knutsen beskriver historie som noe som blir skapt og konstruert. Historikere gjør valg angående hva som skal vektlegges og til hvilken grad. Dette kan i seg selv være en utfordring, siden det krever at nyere studier er klar over dette i analysen av fortiden. Eventuelle feil i fremstillingen av historiske fakta kan få en innvirkning på inntrykket av stabiliteten innenfor et tema.

I relasjon til jødene virker det å være et bredt spekter av historikere som har nådd samme konklusjonen med forskjellige utgangspunkt. Det finnes en langvarig historisk trend av antisemittisme rundt nordmenns tilnærming og fremstilling av den jødiske minoriteten.⁷⁸ Dette legger grunnlaget for den analysen som blir gjennomført for denne oppgaven.

⁷⁸ Se eksempelvis Lien, 2015a, s. 33-44.

2 1931-1940

Den fremtidige stortingspresidenten C. J. Hambro skrev i en artikkel angående jødernes stilling og historie i Europa i 1911:

«Jøderne er den vandrende Gaade. De er fremmede blandt Europas Folk i en Grad som de færreste gjør klart for sig. De tilhører den jødiske Nation og ingen anden. Deres Urforestillinger og deres Væsens love er andre end Germanernes, og deres Folkekarakter er utviklet ad helt andre Veie. Føler ikke Germaneren Racemotsætningen kan han allikevel være overbevist om at, at Jøden føler den.»⁷⁹

Holdningen viser et tydelig skille mellom jødene og germanere i Europa. Dette var en holdning som stod sterkt utbredt i samfunnet tidlig på 1900-tallet. Det vedvarte frem mot utbruddet av krigen i september 1939. Den kjente N.S. ideologen Halldis Neegård Østbye skrev i boken *Jødeproblemet – og dets løsning* at «Anti-semittisme er ikke rasehat, men selvforsvar.»⁸⁰

Som fremvist av Håkon Harket sin bok *Paragrafen* har anti-semittismen i Norge røtter tilbake til før grunnlovsskrivningen i 1814.⁸¹ Dette er ikke ensbetydende med at all dekning av jødene i mellomkrigsperioden var anti-semittisk. Som påpekt tidligere anses den generelle trenden i norsk presse til å være avvisende, antisemittisk, eller selvtjenende ovenfor jødene. I det påfølgende kapittelet skal dette utforskes videre innenfor den lokale konservative avisen *Sandefjords Blad* i tidsrommet 01.01.1931 til 08.04.1940.

Det vil bli gjort en gjennomgang av omtalen av jødene innad i avisen. Deretter vil det bli gjort en generell vurdering av hvorvidt denne omtalen anses å bære preg av kontinuitet, altså at den samsvarer med andre norske aviser innenfor perioden og omtale som kom i tidligere tidsperioder. I tillegg vil det bli gjort en analyse av hvorvidt den jødiske minoriteten blir omtalt på lignende måter som andre religiøse og rasebaserte minoriteter i tidsperioden.

⁷⁹ C.J. Hambro, *Morgenbladet*, 18.02.1911 i en anmeldelse av boken «Jøder og Gojim» av Advokat Sigurd Saxlund.

⁸⁰ Østbye, 1939, s. 95.

⁸¹ Harket, 2014, s. 42-62.

2.1. Kontinuitet eller brudd

Fremveksten av nazisme i Tyskland er en av de sentrale hendelsene som markerer tidsperioden 1931 til 1940.⁸² Valget av Adolf Hitler som leder i det «tredje tyske riket» satte de europeiske jødene på kartet i en helt ny forstand. De ble utpekt som syndebukken for tyskernes tap i første verdenskrig, utpekt som den største riksfjenden i Tyskland, og gradvis utvist fra landets grenser.⁸³ Dette skjedde derimot ikke over natten. Det var en gradvis sosial og strukturell endring som preget tidsperioden i en tydelig forstand.

Et sentralt spørsmål blir dermed hvordan *Sandefjords Blad* forholdt seg til denne utviklingen i Tyskland. Man kan lure på hvordan omtalen av denne utviklingen skilte seg fra den generelle omtalen av jøder i Norge og Europa generelt. Det er dette som blir analysert fremover; hvorvidt perioden bærer preg av kontinuitet eller brudd sammenlignet med omtalen av jøder i tidligere tidsperioder. Dette kan både være en endring innenfor perioden eller en endring sammenlignet med den nasjonale tolkningen av jøders stilling i samfunnet.

2.1.1. En jøde er alltid en jøde

På begynnelsen av 1930-tallet var *Sandefjords Blad* en tydelig kristen, konservativ avis. Innvirkningen dette fikk på nyhetsfremstillingen var at enhver gruppering som falt utenfor målområdet ble ansett som annerledes og fremmed. Dette ser man blant annet i dekningsen av jødene som både rase og religiøsgruppering. Jøder ble alltid identifisert som tilhørende den «jødiske» grupperingen, uavhengig om dette var relevant for omtalen eller ikke.⁸⁴ Denne tendensen til å utheve jødene som noe annerledes var ikke en ny trend på 1930-tallet.⁸⁵ Man kan derfor anse dette som en kontinuitet i omtalen av jødene.

2.1.2. Den jødiske religionen

En form for religiøs antisemittisme var periodevis synlig i løpet av 1930-tallet. Flere artikler hevdet at kristne var religiøst overlegne sammenlignet med jøder.⁸⁶ Dette er ikke et

⁸² Frøland, 2017, s. 229-232.

⁸³ Se blant annet Michelet, 2014, s. 43 for en diskusjon rundt «jødebølsjeviken», en vanlig bemerkelse brukt i Nazi-Tyskland; Reisel, 2021, s. 70-71 for en diskusjon rundt jødiske flyktninger utover 1930-tallet.

⁸⁴ Se for eksempel *Sandefjords Blad*, 05.08.1935, s. 3. I en artikkel angående såkalt «skinndød» (mennesker som blir begravet levende) står det at en «gammel jøde» ble antatt død. Hans religiøse tilhørighet er ikke relatert til saken.

⁸⁵ Se eksempelvis Nilsen, 2010, s. 39-43 for en gjennomgang av lignende tendens i Vestfold-avisene på 1920-tallet.

⁸⁶ Se *Sandefjords Blad*, 13.02.1931, s. 4 for en artikkel hvor jøder blir sidestilt med hedenske mennesker. Se *Sandefjords Blad*, 24.11.1931, s. 4 hvor kristendommen blir utpekt som en bedre religion enn jødedommen.

overraskende funn gitt *Sandefjords Blad* sin forkjærlighet for den lutherske troen. Det er heller ikke noe sjokkerende å finne denne typen antisemittisme. Tvert imot er dette en kontinuerlig trend i Norges forhold til jødernes religiøse tro.⁸⁷

Sandefjords Blad hadde også et stort fokus på fremveksten av den jødiske religionen.⁸⁸ I relasjon til dette var avisen også interessert i konverteringen av jøder til kristendommen.⁸⁹ Dette fokuset er tydelig antisemittisk gitt fokuset på konvertering og tendensen til å se på jøder som en gruppe som står utenfor samfunnet. Det er også tydelig at dette viderefører et eksisterende syn på jødene i samfunnet.⁹⁰ Av den grunn er det et tegn på kontinuitet i omtalen av jødene.

2.1.3. Jødeboikotten i Tyskland, 1 april 1933

1 april 1933 gjennomførte nazistene en boikott av jødisk eide bedrifter i Tyskland. Aksjonen ble omtalt i flere norske aviser i dagene som fulgte. Reaksjonen var variert. I hovedsak kan reaksjonen på boikotten deles i to. På den ene siden var det aviser som var komplimenterende ovenfor tyskernes utførelse av boikotten.⁹¹ På den andre siden var aviser som var mer pragmatiske i deknningen. De hverken komplimenterte gjennomførelsen eller stilte noen spørsmål rundt jødernes rettigheter i aksjonen.⁹²

Et interessant element rundt boikotten var drapet på forretningsmannen Schumm. Schumm stod anklaget for å ha skutt nazisten Asthalter etter å ha blitt arrestert. Han ble selv senere drept av nazister som stormet fengselet han var innlosjert i. Skillet i fremstillingen i drapet på Schumm henger tydelig sammen med synet på boikotten. De avisene som var komplimenterende ovenfor boikotten var også avvisende ovenfor Schumms grunnlag for å ha skutt Asthalter.⁹³ Flere av de avisene som var mer skeptiske til boikotten var også mer kritiske

⁸⁷ Både Simonsen, 2020, s. 23-26 og Bielwicz, m. fl., 2012, 2805-2807, diskuterer lignende former for religiøs antisemittisme.

⁸⁸ Se blant annet 24.02.1932, s. 7 hvor en artikkel om «det utvalgte folk» oppgir at de «jødiske elementer» har vokst i flere vestlige land. Se også 14.02.1931, s. 7 og 24.12.1931, s. 6 for en gjennomgang av religioners størrelse i verden. Begge informerer om at det fantes rundt 15 millioner jøder i 1931. Se også 29.03.1933, s. 1 hvor det hevdes det er 14.5 millioner jøder på verdensbasis og at 1457 av disse bor i Norge.

⁸⁹ *Sandefjords Blad*, 10.08.1939, s. 3. Skriver at fra 1809 til 1939 har 350.000 jøder konvertert til kristendommen, men at dette er bare «1 av hver 156 jøde».

⁹⁰ Nilsen, 2010, s. 39-43.

⁹¹ Se blant annet *Sandefjords Blad*, 03.04.1933, s. 1; og *Porsgrunns Dagblad*, 03.04.1933, s. 1. Begge skriver at boikotten var «planmessig og skånseløst» gjennomført.

⁹² Se blant annet *Halden Arbeiderblad*, 03.04.1933, s. 1. Avisen diskuterer ikke omstendighetene rundt boikotten, kun at den ikke ble gjennomført uten vold. Se også *Kongsvinger Arbeiderblad*, 03.04.1933, s. 1. Selv om de bruker tittelen «Utrolige jødeprogramer i Tyskland», gir ikke artikkelen noen forsvar av jødernes stilling i samfunnet. De gjengir et sitat fra formannen for sentralkomiteen for boikottaksjonen, Julius Streicher, at jødene selv var ansvarlige for boikotten.

⁹³ Se blant annet *Porsgrunns Dagblad*, 03.04.1933, s. 1. De skriver at Schumm begikk en kriminell handling, men fremstiller folkemassens drap av Schumm som en uunngåelig konsekvens av Schumms tidligere handlinger.

til drapet på Schumm.⁹⁴

Boikotten av jødene varte kun en dag. Grunnlaget for den kortvarige aksjonen blir omtalt forskjellig i flere aviser. Noen hevder det alltid var planlagt å kun vare den ene dagen, mens noen trekker andre koblinger. *Dunderlandsdølen* skriver at Hitler måtte gi opp boikotten fordi man ikke kunne svekke en folkegruppe som styrte så mye av den finansielle makten i landet uten å svekke Tyskland også.⁹⁵ *Sandefjords Blad* sin dekning av boikotten er i tråd med andre konservative aviser.⁹⁶ Den viser en kontinuitet av avisens syn på jødene.

2.1.4. Birobidjan

På 1930-tallet ble et område i Sovjetunionen utpekt som et selvstendig område for en jødisk stat kalt Birobidjan.⁹⁷ Opprettelsen av området ble nevnt i *Sandefjords Blad* ved to anledninger før krigens utbrudd i 1940. I den første omtalen ble det hevdet at opprettelsen av området samsvarte med Sovjetunionens tendens til å ha gjort mye for jødene og at jødene hadde maktstillinger høyt i samfunnet.⁹⁸ Avisen fremmer den antisemittiske teorien om at jødene utøvde unormalt mye innflytelse i landets maktkorridorer.⁹⁹ Omtalen stod mer nyansert i *Kongsvinger Arbeiderblad*.¹⁰⁰ Der kom det mer informasjon rundt de politiske omstendighetene som førte til den mulige opprettelsen av området, hvorfor jødene ønsket et eget område og hvorfor de kom tilbake til Russland rundt denne tiden.

Den andre omtalen nevnte at regionen var et tilbud for tyske jødiske flyktninger som ønsket å flytte til Russland. Den gir ingen negative fremstillinger av jøder, men mer generisk informasjon angående etableringen av området.¹⁰¹ Det kommer ingen flere notiser angående området. Etableringen av området ble senere ansett som et mislykket forsøk på å fjerne jødene fra det russiske samfunnet.¹⁰²

Sandefjords Blad legger seg på en felles, antisemittisk linje i den første omtalen. Det fortsetter den etablerte konspirasjonen rundt jødene som mektige i Sovjetunionen. Denne omtalen blir derfor et eksempel på kontinuitet rundt omtalen av jøder.

⁹⁴ Se eksempelvis *Halden Arbeiderblad*, 03.04.1933, s. 1. De skriver at Schumm og hans familie ble arrestert etter å ha skjelt ut flere nazister. De nevner ikke skytningen av Asthalter.

⁹⁵ *Dunderlandsdølen*, 03.04.1933, s. 2.

⁹⁶ Se Syse, 2015, s. 57-61. Den borgerlige pressen var komplimenterende av boikotten, mange andre aviser viste enten en nøytral tone eller en likegyldig tone ovenfor boikotten

⁹⁷ Wiseman, 2010.

⁹⁸ Se *Sandefjords Blad*, 07.01.1932, s. 6.

⁹⁹ Denne koblingen mellom jødene og bolsjevikene blir diskutert i nærmere detalj i Simonsen, 2010, s. 42-43.

¹⁰⁰ *Kongsvinger Arbeiderblad*, 01.12.1931, s. 2.

¹⁰¹ Se *Sandefjords Blad*, 11.12.1933, s. 2

¹⁰² Wiseman, 2010. Wise henviser til det faktum at i 1916 bodde det over 7 millioner jøder i Russland, mens når området fikk selvstendighet i 1934 bodde det bare 3.000 jøder i Birobidjan.

Man kan spørre seg hvorvidt man skal holde *Sandefjords Blad* ansvarlig for holdninger som kommer frem av generiske notiser som står ordrett gjengitt i andre aviser, men siden de ikke publiserte alle artiklene de ble tilsendt kan det sies å representere synet til avisen.¹⁰³ Spesielt siden andre aviser, eksempelvis *Kongsvinger Arbeiderblad* som vist ovenfor, nyanserte omtalen fremfor å gjengi den generelle notisen slik *Sandefjords Blad* gjorde.

2.1.5. Misjonsarbeidet

Sandefjords Blad hadde et stort fokus på kristent misjonsarbeid i utlandet. Dette handlet både om en slags generell misjonsvirksomhet og den mer spesifikke konverteringsmisjonsvirksomheten. I hovedsak kan man oppsummere dette arbeidet med at kristendommen var en bedre religion enn andre religioner.¹⁰⁴ Man kan tilføye til dette at andre troende var tilsynelatende stae og vanskelige å konvertere.¹⁰⁵ Omtalen av konverteringsarbeidet må ses i det større synet på grupperinger i samfunnet som ble ansett å være mindre verdige enn de lutherske kristne. Innenfor dette perspektivet er det tydelig at omtalen blir en videreføring av synet på jødene som noe man ønsker å begrense eller fjerne i så stor grad som mulig. Derfor blir omtalen tegn på kontinuitet i avisens syn på jøder.

2.1.6. Hitler som rikskansler

Adolf Hitler ble valgt som rikskansler i Tyskland 30 januar 1933.¹⁰⁶ Valget kom etter en lang periode med politisk uenighet i Tyskland, samt voldelige sammenstøtt mellom nazistene og kommunistene.¹⁰⁷ Omtalen rundt Hitler var i hovedsak nøytral fra *Sandefjords Blad* sine spalter. De hadde foretrukket von Papen eller Hindenburg, men beundret presisjonen og raskheten bak valget av Hitler som rikskansler.¹⁰⁸

Valget av Hitler som rikskansler kom til å få katastrofale følger for jødene i årene som kom. Dette er ikke noe man kan holde avisene ansvarlig for, uten å tillegge en viss

¹⁰³ Se blant annet: *Smaalenes Sosial-Demokrat*, 15.01.1932, s. 5; *Aftenposten*, 08.12.1933, s. 5; *Friviljen*, 14.12.1933, s. 4; *Arbeidets Rett*, 15.12.1933, s. 1; *Vestfinnmark Arbeiderblad*, 18.12.1933, s. 1. Kun de med digital tilgang via *Nasjonalbiblioteket* er inkludert i oversikten.

¹⁰⁴ Se for eksempel en artikkel fra 25.01.1933, s. 4. Her hevdes at grunnen til at kristendommens popularitet har økt i India er fordi kristendommen gjør «gode mennesker av dårlige», mens hinduismen ikke har nytte av de kasteløse.

¹⁰⁵ Se *Sandefjords Blad*, 26.05.1932, s. 1. Her skrives det at jøder alltid har vært vanskelig å konvertere siden de er opplært «stikk imot hvad vi lærer».

¹⁰⁶ Frøland, 2017, s. 229-232.

¹⁰⁷ Se Frøland, 2017, s. 229-232 for en gjennomgang av denne politiske utviklingen. Det står også delvis gjengitt i *Sandefjords Blad*. Se blant annet 25.02.1932, s. 1 hvor en tidlig refleksjon rundt Hitlers rolle i tysk politikk omtaler ham som «stridens tegn».

¹⁰⁸ *Sandefjords Blad*, 31.01.1933, s. 1.

moraliserende form for historisk tolkning.¹⁰⁹ Det man derimot kan vurdere er hvordan *Sandefjords Blad* omtalte antisemittismen i Tyskland rundt tiden Hitler ble valgt som rikskansler.

I et brev til *Sandefjords Blad* skrev korrespondenten Ragnar Ekman i 1932 at Hitler ble en jødehater i årene før første verdenskrig, men at han fant politiske løsninger for denne forakten i senere tid.¹¹⁰ Ekman skrev videre at nazistenes politiske program inkluderte steg for å stanse den jødiske innflytelsen i det tyske riket. Dette mente Ekman burde passe for enhver tysker som ikke var for sterkt tilknyttet venstresiden av politikken. Ekman kobler dermed jødene med den politiske venstresiden i Tyskland. Han fortsetter ved å beskrive partiets ønske om å skape en ren germansk rase uten jødisk innflytelse i Tyskland som en positiv ting.

Man kan derfor ikke påstå at *Sandefjords Blad* ikke var klar over Hitlers antisemittiske holdninger, gitt at avisen omtalte den både innenfor dette artikkelen og andre notiser før Hitlers utnevning som rikskansler.¹¹¹ De kjente til det, men valgte å se bort fra det grunnet egne politiske og økonomiske interesser. Avisen var store motstandere av kommunistbevegelsen i Tyskland. Valget av Hitler representerte en bevegelse vekk fra kommunistene. Man kan si at de prioriterte sin egen forakt ovenfor kommunistene over Hitlers forakt ovenfor jødene.

Synet på jødene i dette tilfellet blir så pragmatisk som mulig for avisen. De virker å være klar over jødernes utsatte stilling i samfunnet, men nedprioriterer dette for å fremme sine egne interesser av å begrense kommunistenes makt. Dette ser man også i avisens omtale av jødeboikotten i 1933. *Sandefjords Blad* legger seg på et syn der boikotten var en positiv ting for samfunnet gitt hvor effektiv den var.¹¹² Dette kommer også frem i omtalen av Hitler. I begynnelsen av hans periode som rikskansler hadde avisen et stort oppslag om den menneskelige siden til Hitler, hvor det ble understreket at selv om han virker streng så er han glad i å le med sine kjære.¹¹³ Det er et effektivt retorisk verktøy som mykner inntrykket av Hitler. Sett i relasjon med jødene kan man si at avisens tidlige syn på Hitler bærer preg av kontinuitet. Jødernes interesser blir nedprioritert for å fremme avisens egne politiske interesser.

¹⁰⁹ Bruland & Tangestuen, 2011, s. 594.

¹¹⁰ *Sandefjords Blad*, 30.07.1932, s. 7. «Berlin-brev» skrevet av Ragnar Ekman

¹¹¹ Se blant annet *Sandefjords Blad*, 25.08.1932, s. 6. En artikkel med tittelen «Antisemittisme i Tyskland» notere at bitterheten ovenfor jødernes innflytelse på forretningslivet og pressen har økt de siste årene. Påpeker at dette spesielt gjelder blant nazistene.

¹¹² *Sandefjords Blad*, 03.04.1933, s. 1

¹¹³ *Sandefjords Blad*, 20.03.1933, s. 2.

2.1.7. Nürnberglovene

Nürnberglovene var en rekke antisemittiske lover vedtatt i 1935 for å svekke jødernes stilling i det tyske riket.¹¹⁴ Denne formen for antisemittisme forsøkte å bruke rettslige organer for å avskille jødene fra samfunnet eller diskriminere jødene.¹¹⁵ Lovene kartla flere regler angående jødene. De skapte store problemer og smerte for jødene i årene etter implementeringen. Lovenes innvirkning på jødene blir derimot aldri nevnt i *Sandefjords Blad*.¹¹⁶ I visse andre aviser blir derimot lovenes innvirkning på jødene nevnt.¹¹⁷ At *Sandefjords Blad* unnlater å nevne lovenes innvirkning på jødene kan være tegn på kontinuitet i henhold til tidligere omtale av jødene.

2.1.8. «Krystallnattens» knusende konsekvenser

Historikere er generelt enig i at Krystallnatten var det endelige vendepunktet mot nazismen.¹¹⁸ Det var «an event after which no reasonable person in Germany or abroad could downplay the ideological importance or political radicalism of the National Socialist' Jewish policy.»¹¹⁹

Sandefjords Blad, i likhet med flere andre aviser, dekte saken med en forsiktig medlidenhet. I sin første omtale av hendelsen, under tittelen «En redselsnatt for jødene i Tyskland» skriver avisen at flere jødiske bedrifter, hjem, og synagoger hadde blitt angrepet av tyskere.¹²⁰ Etter hvert som man lærte mer om konsekvensene ble det åpenlyst for den norske pressen at de tyske styringsmaktene hadde vært involvert i overgrepene mot jødene. På lederplass skrev *Sandefjords Blad* at de ikke trodde på forklaringen om at angrepene var spontane. De skriver «Det hele er et sorgens og skammens skuespill.»¹²¹

Lederartikkelen viser at *Sandefjords Blad* tok jødernes side i saken. Der de tidligere hadde unnskyldt og bortforklart tysk aggresjon mot jødene, la de ikke skjul på hvilket

¹¹⁴ Heideman, 2017, s. 5.

¹¹⁵ Heideman, 2017, s. 12.

¹¹⁶ For å kartlegge dette ble det gjort søk i *Nasjonalbibliotekets* arkiver etter «Nürnberglovene», «Nürnberg», «Nuremberglovene», og «Nuremberg.»

¹¹⁷ Se eksempelvis *Nidaros*, 16.11.1938, s. 8; *Haldens Arbeiderblad*, 10.02.1939, s. 5; og *Rjukan Arbeiderblad*, 09.03.1939, s. 2.

¹¹⁸ Frøland, 2017, s. 341 skriver at «Krystallnatten» var et forsøk på å «skremme jødene til å emigrere fra Tyskland».

¹¹⁹ Jantzen & Durance, 2011, s. 2.

¹²⁰ *Sandefjords Blad*, 12 november 1938, s. 1

¹²¹ *Sandefjords Blad*, 15 november 1938, s. 2. Lederartikkelen bar navnet «Jødepogromene i Tyskland».

overgrep dette var.¹²² Dette samsvarer i grove trekk med hvordan flere andre norske aviser reagerte på Krystallnatten.¹²³

Krystallnatten virker å ha vært en oppvekker for *Sandefjords Blad*. Det er ikke ensbetydende med at de sluttet å være antisemittiske ovenfor jødene, men at de her innrømmet på et dypere nivå enn tidligere at de ble utsatt for voldelige overgrep i Tyskland. Som sådan er omtalen av Krystallnatten et tydelig brudd med annen omtale relatert til jødene innenfor perioden.

2.1.9. Jødiske flyktninger og «jødeproblemet»

Utover 1930-tallet, etter hvert som jødene stilling i Tyskland ble mer prekær, økte antallet jødiske flyktninger i Europa.¹²⁴ De tyske jødene trengte et nytt hjem, da de ikke lenger var velkomne i Tyskland. Det store spørsmålet var derimot hvor de skulle ende opp.¹²⁵ Flere aktører var negative til tanken om å hente jødiske flyktninger til Norge. Følgende sentiment stod gjengitt i *Aftenposten*:

«Det kan ikke sies at vi i Norge har noget jødeproblem, og der er sikkert ingen som ønsker å skaffe oss det... Det at Norge og andre stater tilbyr hjelp til folk i nød «bør ikke opfattes som noget ønske om å importere jøder.»¹²⁶

Det kan dermed fastslås med en viss sikkerhet at flere aviser, deriblant *Aftenposten*, tidlig tok avstand fra å hente jødiske flyktninger til Norge. Dette fortsatte også frem mot krigens utbrudd. I mai 1939 ble det avholdt en flyktningskonferanse blant de nordiske landene. Her ble det hevdet at jødiske flyktninger var uønsket for å hindre utviklingen av et jødeproblem i Norge.¹²⁷

Sandefjords Blad på sin side omtalte jødene flyktningstatus periodevis. Generelt sett kan man si de var avvisende ovenfor jødene behov for å flykte fra tysk kontrollerte områder.

¹²² Se spesielt dekningen av boikotten mot jødene i april 1933 for et eksempel på avisens unnskyldende holdning ovenfor tysk aggresjon; *Sandefjords Blad*, 03.04.1933, s. 1. Overgrepet under Krystallnatten utbygges videre med en «Utenrikskronikk» i *Sandefjords Blad*, 16.11.1938, s. 2. Her skildres et oppriktig sjokk og dyp sorg for behandlingen av jødene.

¹²³ Se Sagstad, 2020, s. 74-125. Sagstad viser til reaksjonene fra *Dagbladet*, *Arbeiderbladet*, *Aftenposten*, *Tidens Tegn*, og *Nationen*. Ifølge Sagstad var *Nationen* gjennomgående antisemittisk i dekningen og viet liten interesse til lidelsene de ble utsatt for i Tyskland.

¹²⁴ *Sandefjords Blad*, 04.08.1938, s. 4. Skriver at fem millioner jøder er desperate etter hjelp i Europa.

¹²⁵ *Sandefjords Blad* omtaler et forslag om å etablere en jødisk koloni på Britisk Guinea, 18.11.1938, s. 1.

¹²⁶ *Aftenposten*, 02.12.1938, s. 2.

¹²⁷ Reisel, 2021, s. 109.

Selv om avisen dekte saker relatert til jødernes flykt fra tysk kontrollerte områder, var avisen også generelt mer avvisende ovenfor ansvaret til vestlige land for å hjelpe jødene.¹²⁸ Et unntak for denne mentaliteten kom rundt omtalen av Evian-konferansen i 1938. Her skriver avisen: «5 millioner jøder i Europa trues av katastrofe, hvis ikke de demokratiske stater griper inn.»¹²⁹ Til tross for denne bekymringen nevner aldri *Sandefjords Blad* konferansen igjen. De beskriver ikke utfallet eller hvorvidt de følte Norge burde bidra. Til tross for at 32 land (deriblant Norge) deltok på konferansen var det manglende vilje til å hente jødiske flyktninger.¹³⁰ Denne avvisende holdningen ga tyskerne en viss legitimitet for de anti-jødiske tiltakene.

Sandefjords Blad tok i hovedsak en likegyldig eller avvisende holdning ovenfor jødiske flyktninger. Dette samsvarer på mange måter med tidligere omtale av jødene, og bør derfor anses som en kontinuitet i omtalen.

2.1.10. Jødene i Palestina

Etter hvert som jødernes stilling ble mer prekær i Tyskland, økte immigrasjonen til Palestina. Jøder fra tyske områder begynte å bosette seg i større antall innenfor det palestinske området. *Sandefjords Blad* hadde ikke en konsekvent holdning i relasjon til jødernes mulige emigrasjon til Palestina. Det bør derimot bemerkes at ved flere anledninger virket de mer avvisende ovenfor jødernes ønske om å emigrere til Palestina enn støttende.

De skriver at immigrasjonen har kostet flere hundre mennesker livet, og at engelskmennene er «gårdshunde for zionistene.»¹³¹ Avisen nevner også at det var uklart hvorvidt 10.000 polske jøder ville slippe inn i Palestina.¹³² De understreket at det var et krav fra araberne at det palestinske området skulle få ivareta sin selvstendighet. Derfor ønsket de at britene skulle stanse den jødiske immigrasjonen.

Sandefjords Blad sin omtale av jødernes ønske om å emigrere til Palestina bør tolkes som et tegn på kontinuitet. De legger større fokus på de negative aspektene ved en mulig immigrasjon, samtidig som de ikke presenterer eventuelle positive sider ved jødernes innflytning til Midtøsten.

¹²⁸ Se *Sandefjords Blad*, 11.08.1939, s. 1 og 14.08.1939, s. 1 for saker angående jødernes flykt fra tysk kontrollerte områder. Et eksempel på avisens avvisende syn på vestlige lands ansvar ovenfor jødene var deres støtte for et forslag om å sende østeriske jøder til Etiopia; se *Sandefjords Blad*, 15.08.1939, s. 1.

¹²⁹ *Sandefjords Blad*, 04.08.1938, s. 3.

¹³⁰ Reisel, 2021, s. 108-109.

¹³¹ *Sandefjords Blad*, 04.09.1936, s. 8. Skriver at jødernes immigrasjon til Palestina har kostet 400 mennesker livet, 04.09.1936, s. 8.

¹³² Se 17.11.1938, s. 1 angående arabernes krav ovenfor britene. Se 17.11.1938, s. 3 for saken angående de 10.000 polske jødene.

2.1.11. Avisen våkner

Mot slutten av 1930-tallet blir *Sandefjords Blad* merkbart mer bekymret for utviklingen i Tyskland. Dette merkes spesielt etter «Krystallnatten» 10 november 1938. I månedene som følger, fram til krigsutbruddet i Norge april 1940, legger avisen større fokus på jødenes behandling på det europeiske kontinentet.¹³³ Det blir i sammenheng med dette også et større fokus på jødiske flyktninger i Europa og deres skjebne. Det som er verdt å notere seg angående oppvåkningen til *Sandefjords Blad* er at de fleste artiklene oppgir informasjon på en nøytral måte uten å stille spørsmål rundt moraliteten av hendelsen. Man kan derfor ikke si at avisen legger større vekt på jøders rettigheter på et moralsk nivå, men at det blir et større søkelys på et pragmatisk nivå av at flere lover og regler blir innført mot jødene¹³⁴.

Dette skillet kommer tydelig frem i dekingen av antisemittiske plakater i Oslo i 1938. Avisen skriver under overskriften «Flyvesedlene mot jødene er lovstridige» at en rekke antisemittiske plakater opphengt på vinduene til jødisk eide bedrifter bryter loven.¹³⁵ Lovbruddet går derimot på artiklenes manglende oppfyllelse av kriteriene for hvordan plakaten skal være utformet, ikke deres utskilling av jødene. Avisen skriver ikke noe som skulle tilsi at de anså dette som et problem på et moralsk nivå.

Til tross for at jødene blir tildelt mer fokus mot slutten av 1930-tallet kan man derfor ikke påstå at avisen får en større endring i sitt syn på jødenes stilling i samfunnet. Det er periodiske artikler, spesielt rundt «Krystallnatten», som viser at *Sandefjords Blad* er klar over, og frykter utviklingen, men dekingen videre forblir i hovedsak den samme pragmatiske tilnærmingen som de hadde tidligere. Dette bærer derfor preg av kontinuitet fremfor det bruddet som virker å være der ved første øyekast.

2.2. Jødene sammenlignet med andre minoriteter

Innenfor norsk okkupasjonshistorie og forskning rundt årene som kom i forkant av okkupasjonen har hovedfokuset ligget på jødene. De har blitt tildelt et stort fokus grunnet de katastrofale og brutale jødeforfølgelsene som fant sted under krigen; både i Norge og resten av Nazi-okkuperte Europa. Andre minoriteter blir derfor noen ganger oversett som en mindre brikke i et større puslespill. Det kan være interessant å vurdere hvorvidt behandlingen av

¹³³ De nevner eksempelvis utestengelsen fra den slovakiske hæren, 04.07.1939, s. 6, utestengelsen fra visse yrker i Italia, 04.08.1939, s. 1, og brudd på jødenes borgerrettigheter i Berlin, 05.12.1938, s. 8.

¹³⁴ Et merkbart unntak er omtalen av en plan om å avskille jøder fra samfunnet i Polen, 06.12.1939, s. 1. Planen omtales som «barbarisk».

¹³⁵ *Sandefjords Blad*, 03.12.1938, s. 3.

jødene før 1940 kan sammenlignes med andre minoriteter. Behandlingen av eksempelvis sigøynere, svarte, muslimske eller andre politiske og religiøse minoriteter er av analytisk verdi. Det er dette den påfølgende seksjonen av kapittelet skal handle om.

2.2.1. Den kriminelle minoriteten

Omtalen av kriminelle handlinger og dens ofre bar ofte preg av et hierarkisk syn. Hvis gjerningspersonen eller ofret var noe annet enn hvit og kristen ble det ofte gitt informasjon som beskrev den passende tilhørigheten.¹³⁶ Dette står i kontrast med saker hvor enten ofret eller gjerningspersonen var hvit eller kristen.¹³⁷ I omtalen rundt kriminelle handlinger observerer man dermed at både ofre og gjerningspersonen som faller utenfor den antatte kategorien hvit kristen blir spesifisert.

Dette er noe som blir gjort med alle minoritetsgrupperingene i samfunnet innenfor tidsperioden. Man kan derfor ikke si at dette er unikt rundt omtalen av jødene, men et eksempel på konsekvent utskilling av alle grupperinger. Man spesifiserte hudfarge, religiøs tilhørighet, nasjonalitet, eller annen utskillende faktor som viste at de ikke var som alle andre i Norge. Dette gjør *Sandefjords Blad* jevnt i løpet av perioden.

2.2.2. Jødene som religiøs minoritet

Kristendommen stod sterkt i avisen i tidsperioden 1931 til 1940. Mer spesifikt så støttet avisen et luthersk religiøst verdensbilde.¹³⁸ Avisen hadde gjengivelser av prestetaler, råd for korrekt kristelig oppførsel, og et stort fokus på saker som omhandlet svekkelse av den kristne troen i samfunnet. Et angrep på den «korrekte» troen ble møtt med frustrasjon og en form for sinne i spaltene. Dette inkluderte både politiske, religiøse og kulturelle trusler mot den eksisterende samfunnsdynamikken. Av truslene som avisen identifiserte var spesielt jødiske og muhammedanske (muslimske) overtramp mot den lutherske plasseringen i samfunnet en stor fare.¹³⁹

Dette ønsket om å prioritere luthersk tro over andre er ikke i seg selv antisemittisk. Man kan anta lignende hierarkier finnes blant andre religiøse sekter. Det fremgikk derimot

¹³⁶ Se eksempelvis: *Sandefjords Blad*, 14.04.1932, s. 3 om en notis angående en sigøyrer som hadde kidnappet noens datter; *Sandefjords Blad*, 06.06.1932, s 2 angående et væpnet ran av en jødisk kjøpmann; og *Sandefjords Blad*, 16.04.1932, s

¹³⁷ Se *Sandefjords Blad*, 12.01.1933, s. 1. Artikkel angående to bilranere i Oslo. Nevner ikke rasen eller den religiøse tilhørigheten til gjerningsmennene Christian Kjølberg og Alf Øre.

¹³⁸ Se for eksempel 10.05.1932, s. 1 hvor de skriver at katekismen burde veilede folk gjennom livet siden det er «hovedsannheten» innenfor kristendommen.

¹³⁹ *Sandefjords Blad*, 23.08.1932, s. 6 kommer det en notis rundt spredningen av den muhammedanske troen i England.

tilfeller hvor denne rangeringen kom over i antisemittiske tendenser. I samband med en diskusjon rundt Jesus sin stilling innenfor jødedommen blir det hevdet at jøders frigjørelse fra ghettoen har kastet jøder inn i den moderne livs virvel.¹⁴⁰ Dette fremviser et nedverdiggende syn på jøders evne til å klare seg i samfunnet og foreslår at de hadde det bedre i en underdanig stilling.

I et intervju med en misjonær sendt til Romania på vegne av Israelmisjonen blir det hevdet at jøder er vanskelige å konvertere til kristendommen fordi «jødene er opplært stikk imot hvad vi lærer.»¹⁴¹ Dette er en interessant vinkling av misjonsarbeidet fordi det får det til å høres ut som at det er jødernes «feil» at de ikke ønsker å bli konvertert til kristendommen. Denne fremstillingen av det kristne som korrekt kommer også frem i relasjon til andre religioner, men sjeldent i like stor grad.¹⁴² Innenfor religiøs diskurs kan man dermed si at jødene blir behandlet forskjellig sammenlignet med andre religiøse grupperinger.

2.2.3. Det hierarkiske samfunnet

I den tidligere seksjonen kom det en konklusjon som tilsa at jødene ble behandlet annerledes med andre religiøse grupperinger. I den påfølgende seksjonen vil dette bli utdypet videre med en grundig analyse av *Sandefjords Blad* sin fremstilling av flere andre religiøse og rasebaserte minoriteter.

2.1.1.1 Islam

Islam er en sentral verdensreligion. *Sandefjords Blad* brukte ofte en nedverdiggende tone i sin omtale av muslimer og den islamske religionen generelt.¹⁴³ Holdningen rundt religionen kommer spesielt fram i et syn hvor kristendommen er en bedre religion enn Islam.¹⁴⁴ I likhet med den jødiske trosretningen, mener *Sandefjords Blad* at de muslimske troende ønsker å erobre kristne deler av verden.¹⁴⁵ Det er derimot relativt lite fokus på muslimer og Islam generelt. Andre minoriteter, deriblant jødene, blir tilegnet et betydelig større søkelys enn

¹⁴⁰ *Sandefjords Blad*, 23.07.1932, s. 6.

¹⁴¹ *Sandefjords Blad*, 26.05.1932, s. 1.

¹⁴² Se 21.09.1931, s. 1 for en sak angående den muhammedanske troen. Se 21.10.1931, s. 6 for en sak angående et forbud mot jesuitter i Spania. Se 12.10.1931, s. 6 for en sak angående katolikkenes stilling i Spania.

¹⁴³ Avisen omtaler følgere av Islam som «muhammedarene». Det moderne ordet for følgere av Islam er muslimer. Det er uklart nøyaktig når dette endret seg.

¹⁴⁴ Se *Sandefjords Blad*, 09.03.1932, s. 1 blir det skrevet at den kristne religionen er den «reneste religionsformen som finnes».

¹⁴⁵ Se *Sandefjords Blad*, 21.09.1931, s. 1. Skriver at muslimene ønsker å gjøre Jerusalem for sentrum for den «muhammedanske verdenspropaganda». Se også *Sandefjords Blad*, 23.08.1932, s. 6 hvor avisen noterer spredningen av den muhammedanske religionen i England.

Islam. Årsaken til dette kan være at den muslimske trosretningen ikke var like utbredt i Europa på 1930-tallet som eksempelvis jødene ble antatt å være.

2.1.1.2 *Katolikkene*

Som nevnt var *Sandefjords Blad* tilhengere av den lutherske trosretningen innenfor kristendommen. De viste ofte negative fremstillinger av andre kristne trosretninger. Det som kom tydeligst frem var et nedverdiggende syn på katolikkene. Helge Wellejus skrev i en artikkel angående katolikkenes stilling i Spana at hatet noen grupperinger følte ovenfor katolikkene var selvforskyldt.¹⁴⁶ Han skriver at sinnet og aggresjonen mot denne grupperingen var forståelig og uunngåelig gitt hvordan katolikkene hadde blandet seg inn i politikken.

Det som er tydelig med dette synet er at Helge Wellejus og avisen generelt fremviste et nedsettende syn på den katolske trosretningen. Det var derimot ikke noe som ble tilegnet et spesielt stort fokus i løpet av mellomkrigsperioden. Det kommer unntaksvis artikler slik som Wellejus sin, men andre minoriteter blir tildelt et betydelig større fokus.

2.1.1.3 *Jesuitter*

Jesuittene var en annen trosretning som ble omtalt periodevis i mellomkrigstiden. I disse omtalene kom et lignende negativt syn som det som ble fremvist ovenfor katolikkene. I likhet med både katolikkene og muslimene kom disse artiklene derimot sporadisk uten noen tydelig rød tråd i dekningen. Den mest tydelige artikkelen omtalte et forbud av jesuittene i Spania som «endelig og betydningsfullt» uten å gi noen innsikt i hvordan avisen forholdt seg til dette forbudet.¹⁴⁷

2.1.1.4 *Kinesere*

Høsten 1931 begynte en konflikt mellom Kina og Japan som ville prege store deler av 1930-tallet.¹⁴⁸ Det interessante rundt starten på konflikten er reaksjonene det får blant leserne til *Sandefjords Blad*. «Styrmann» skriver i et leserinnlegg at sulten som kom til Kina var Gud sin måte å regulere den store folkemengden i landet. «Han» skriver videre at pengene som ble

¹⁴⁶ *Sandefjords Blad*, 12.10.1931, s. 6.

¹⁴⁷ *Sandefjords Blad*, 21.10.1931, s. 6.

¹⁴⁸ I en av de tidligste omtalene av konflikten skrives det at det handler om jernbanen i den kinesiske regionen Mandsjuria. Se *Sandefjords Blad*, 22.09.1931, s. 5. I en artikkel 10.11.1931, s. 1 omtales de historiske rammene for konflikten. Her hevdes det at konflikten forårsakes av Japans behov for kolonier grunnet overbefolkning. Hevdes videre at angrepet skjer på dette tidspunktet grunnet vestlige lands manglende vilje til å gå til krig for å forsvare Mandsjuria.

samlet inn for å hjelpe hadde vært bedre brukt på å hjelpe fattige nordmenn i Finnmark.¹⁴⁹ Dette synet ble støttet av «H. T.» som skrev at hverken kinesere eller svarte i Afrika burde få hjelp fordi de har et annet livssyn enn nordmenn.¹⁵⁰

Et slikt nedverdiggende syn på fattigdom og befolkningsvekst i andre land er interessant å bemerke seg siden det viser Sandefjordingenes generelle syn på andre folkegrupper.¹⁵¹ Selv om konflikten i Kina ikke vakte en gjennomgående interesse i løpet av 1930-tallet, viser denne tidlige reaksjonen at leserne ikke anså det som deres plikt å hjelpe andre folkeslag. Det som kommer frem i innlegget til «H.T.» er at dette synet avhenger av et rasehierarki med hvite over andre raser rundt om i verden.

2.1.1.5 Omstreiferne

I løpet av 1931 var det en vedvarende debatt angående omstreifere i Sandefjord. Debatten foregikk hovedsakelig via leserinnlegg fra avisens lesere. Artikkene gikk gjerne frem og tilbake mot en positiv holdning som anså det som en moralsk plikt å hjelpe de i nød og en negativ holdning som mente omstreiferne utnyttet godviljen hos det norske folk. I en artikkel skrev eksempelvis en «husfar» at omstreiferne likte å være hjemløse og at de førte en nøye oversikt over hvilke hus i et nabolag som var verdt å besøke.¹⁵² Denne holdningen om at omstreiferne var organiserte kom igjen flere ganger, blant annet i en lederartikkel fra redaksjonen hvor de omtalte omstreifernes og vagabondenes hær. De kalte dem organiserte og strukturert på samme måte som en hær.¹⁵³

Debatten rundt omstreiferne viser en viktig pekepinn for bladets holdning til minoritetsgrupper i Norge. Omstreiferne er sannsynligvis en diskusjon rundt rom, tatere og sigøynere i Norge. Man ser en videre refleksjon av holdningen rundt sigøynere i en kommentar under en bildeserie for indiske sigøynere. De sammenligner sigøynere i India med norske hvor de skriver at Norges sigøynere er frekke, lettsindige, upålitelige og uærlige. De skriver videre at sigøynere har en medfødt seighet som ingen kraft på jorden kan stoppe.¹⁵⁴

Diskusjonen rundt sigøynere var også reflektert i en artikkel angående et lovforslag fra

¹⁴⁹ *Sandefjords Blad*, 13.11.1931, s. 4.

¹⁵⁰ *Sandefjords Blad*, 14.11.1931, s. 2.

¹⁵¹ Dette synet ble sporadisk også gjentatt av avisen. Se eksempelvis *Sandefjords Blad*, 27.02.1933, s. 6. En artikkel med tittel «Litt kineseri» begynner «Kineserne er som bekjent verdens rareste folk.»

¹⁵² *Sandefjords Blad*, 20.01.1931, s. 4.

¹⁵³ *Sandefjords Blad*, 27.01.1931, s. 5.

¹⁵⁴ *Sandefjords Blad*, 21.09.1931, s. 3.

Bondepartiet rundt innvandring.¹⁵⁵ Forslaget anslår at innvandringen har vært høyere enn ønskelig fra noen land, hvorpå avisen støtter dette ved å si at det har brakt mange mindreverdige mennesker til landet som koster staten større beløp hvert år.¹⁵⁶

2.1.1.6 Sigøynerne

Sigøynere var en minoritetsgruppe avisen ofte skrev notiser og artikler rundt. Disse artiklene var gjennomgående negative og viste kritiske fordommer ovenfor folkegruppen. Av minoritetsgruppene som ble nevnt i avisen, var sigøynere den eneste hvor det kun ble skrevet negativ omtale om medlemmene. Alle sakene dokumentert for oppgaven diskuterte kriminelle handlinger, «utdaterte» holdninger, og andre dårlige aspekter ved kulturen innenfor folkegruppen.¹⁵⁷

Omtalen rundt sigøynerne gjaldt ofte den indre strukturen og organiseringen i sigøynersamfunnet. Flere artikler omhandler konger og høvdinger av sigøynere.¹⁵⁸ Avisen fremstiller sigøynerne som en samlet, organisert gruppering med onde intensjoner. I en sak skriver de at sigøynerne skal velge en ny konge og at det har kommet sigøynere fra flere andre europeiske land for å delta i valget.¹⁵⁹ Det videreførte en tanke om at sigøynere var en organisert gruppering med en indre maktstruktur som strekker seg over landegrensene. Avisen beskrev en sak rundt en rettsak i Moskva hvor en sigøynerkonge hadde blitt stilt for retten.¹⁶⁰ Det skrives at dommeren dømte kongen til å måtte gi avkall på sigøynertroen for å bli en god, nyttig samfunnsborger. Dette er i hovedsak det som virker å være avisens syn på sigøynerne. De ser på dem som en kostnad fremfor en ressurs.

Synet som *Sandefjords Blad* fremviser stemmer med tidligere analyser. Det generelle funnet tidligere har vært at sigøynere i hovedsak blir dekket på en negativ måte før andre verdenskrig, men at de blir tildelt mindre fokus enn jødene.¹⁶¹ Dette passer med deknningen i *Sandefjords Blad*.

¹⁵⁵ *Sandefjords Blad*, 30.01.1931, s. 2.

¹⁵⁶ Det må understrekes at det ikke er åpenbart gjennom formuleringen hvorvidt avisen reelt sett gjengir informasjon relatert til Bondepartiets forslag eller tilføyer denne informasjonen som en demonstrasjon av sitt eget synspunkt.

¹⁵⁷ Se eksempelvis *Sandefjords Blad*, 14.04.1932, s. 3 angående en mulig kidnapping gjennomført av sigøynere; se også 16.04.1932, s. 2 for en sak hvor sigøynere blir anklaget for å brenne en låve uten bevis; se også 07.10.1932, s. 2 for en sak angående en gutt som skal ha blitt kidnappet av sigøynere. Dette er viktig å understreke at sakene kan være sanne, men at det aldri ble skrevet om positive handlinger utført av sigøynere.

¹⁵⁸ Se 09.05.1932, s. 6 og 09.06.1932, s. 2.

¹⁵⁹ *Sandefjords Blad*, 17.03.1932, s. 6.

¹⁶⁰ *Sandefjords Blad*, 09.06.1932, s. 2.

¹⁶¹ Lien, 2015b, s. 93-97

2.1.1.7 Svarte

Svarte blir ved flere anledninger omtalt på en negativ, nedverdiggende måte i *Sandefjords Blad*. Dette er både i relasjon til svarte innenfor den vestlige verden, men også synet avisen har på svarte borgere i Afrika.¹⁶² I likhet med andre minoriteter kommer rasen til svarte borgere frem både i tilfeller hvor de er kriminelle, men også i saker hvor de er ofre.¹⁶³ På lik linje med flere andre av minoritetene nevnt ovenfor blir svarte omtalt noe sporadisk.

2.2.4. Helge Wellejus sin verden

Det er ikke alle artiklene i avisen som identifiserer forfatteren. En interessant forfatter som derimot blir identifisert er Helge Wellejus. I løpet av mellomkrigsperioden kommer Wellejus med mange artikler av analytisk verdi. Dette skjer i en såpass stor grad at det er verdt å tilegne et eget avsnitt for å vurdere hans verker opp mot problemstillingene.

Det er ikke så mye informasjon å finne om Wellejus. En kilde sier han var en dansk journalist med korrespondentavtale med nærmere tjue skandinaviske aviser.¹⁶⁴ En annen kilde henviser til flere artikler publisert under H.W. eller Helge Wellejus i flere norske aviser i tidsrommet 1929 til 1940.¹⁶⁵ Stort mer enn dette finnes ikke rundt Helge Wellejus. Allikevel så viser han seg å være en person med sterke politiske meninger som ble publisert i *Sandefjords Blad*.

Han skrev i en artikkel angående regionen Tyrol at innbyggerne var blitt «underkastet en fremmed rase.»¹⁶⁶ Han hevdet at de lokale innbyggerne måtte skjule sine tradisjonsrike feiringer og trosretning fra sine italienske herremenn. Han skriver at deres tyske aner blir utrenset mens andre folkeslag underlagt italiensk styre får noe selvstyre. Han kommer med en appell om at noen må bry seg om det fascistene gjør i Sør-Tyrol før det er for sent. Artikkelen inneholder også et bilde hvor en stakkarslig tyrolsk bonde blir arrestert og mishandlet av tre italienske vakter.

I en annen artikkel angående Lappobevegelsen i Finland gjengis det et intervju Wellejus gjorde med flere av medlemmene i bevegelsen. Et av medlemmene skriver at lederne i en av Finlands største banker var frimurere og jøder.¹⁶⁷ I en tredje artikkel før valget

¹⁶² Se kronikken til Bengt Behring i *Sandefjords Blad*, 24.09.1932, s. 7. Han omtaler en stamme fra «mørkeste Afrika».

¹⁶³ *Sandefjords Blad*, 17.11.1938, s. 4. En sak angående en mann som ville drepe alle fargede i Chicago. Artikkelen bruker ordet «neger» gjentatte ganger, men omtaler angrepsmannen kun som «en bilist».

¹⁶⁴ Se Lean, 1985.

¹⁶⁵ Se Sørensen, 1981.

¹⁶⁶ *Sandefjords Blad*, 02.10.1931, s. 6.

¹⁶⁷ *Sandefjords Blad*, 15.12.1931, s. 7.

i Tyskland i mars 1932 skrev Wellejus at Tyskland ventet på sin skjebne.¹⁶⁸ Han beskrev et Tyskland overrumplet av politiske uroligheter hvor flere slet med sult, død, og elendighet. I artikkelen bemerker han de økende klasseforskjellene og jødernes innflytelse på landets økende problemer. Han bidrar dermed til dette skillet mellom tyskerne flest og jødiske tyskere.

Satt i et større lys ser man at Wellejus ofte skrev om såre politiske og rasebaserte emner. Han plukket ut områder av Europas politiske miljø som vekket kontroverser og engasjement. Wellejus reiste rundt med et ønske om å ha sin finger på pulsen. Uten å kunne bevise koblingene rundt hans politiske tilhørighet virker han å lene mot høyresiden. Det virker som at han aktivt setter et fokus på den antatte undertrykkelsen av hvite europeere. Utover dette kan det virke som det spesielt er fokus rundt germanere og deres selvstendighet i møte med andre grupperinger.

Det man ser av Wellejus sitt verdensbilde er et tydelig ideologisk hierarki. I henhold til Wellejus sitt syn på verden fortjener hvite germanere frihet fra innflytelse fra utsiden. Enten dette er innbyggere i Tyrol som blir påvirket av fascistene i Italia eller medlemmene av Lappobevegelsen som blir påvirket av jøder, så fortjener de «korrekte» hvite sin frihet. Det som derfor er interessant med Wellejus sitt syn når man trekker det opp mot de andre minoritetene, er at han anser hvite som en gruppering under stadig fare for undertrykkelse fra grupper rundt. Alle gruppene som står utenfor representerer en risiko for de «korrekte» hvites fremtid.

¹⁶⁸ *Sandeffjords Blad*, 03.03.1932, s. 7.

3 1940-1945

Hermann Harris Aall skrev på spørsmålet om hvorvidt Norge var et fritt land etter den tyske okkupasjonen 9 april 1940; «*sannheten er, at det norske folk ennå i dag er et fritt folk, hvis det selv vil være det.*»¹⁶⁹ Aall var en filosof som stod aktivt innad i Nasjonal Samling helt fra partiets startsfase i 1933. Boken han skrev angående Norges frihet bærer preg av et engelsk fiendtlig verdenssyn der Storbritannia er den store skurken, gull er roten til det onde, og friheten kommer til den som er villig til å kjempe for den.

Aall er en interessant skikkelse å begynne en analyse av okkupasjonstiden med grunnet den åpenbart partiske tilnærming han tok til det sentrale spørsmålet: var Norge et fritt land mens det var under tysk okkupasjon? Det er et spørsmål for en annen oppgave, men det som er tydelig er at etter hvert som okkupasjonen fikk rotfeste i Norge ble de norske avisene gradvis underlagt det tyske regimets sensur og autoritative kontroll.¹⁷⁰ Enhver analyse av pressen under okkupasjonstiden blir derfor gjort med en viss antagelse av sensur fra de tyske okkupantene. Tyskerne innførte flere krav ovenfor norske aviser. Blant annet måtte redaktør Arne Hoffstad sende et daglig eksemplar av avisen til politimesteren i Sandefjord.¹⁷¹ Det kan derimot være vanskelig å vite hvor sensurert avisene faktisk var under okkupasjonstiden.

Ifølge skikkelser innad i *Sandefjords Blad* hadde avisen relativt frie tøyler under det første okkupasjonsåret.¹⁷² Det er uklart hvorvidt dette stemmer eller om det er en forgyllt nostalgi over hvor restriktiv tiden egentlig var. Vurderingen åpner derimot for en mer nyansert analyse av problemstillingene innenfor tidsperioden.

Dette kapittelet skal sette søkelys på hvorvidt omtalen av jødene bærer preg av kontinuitet eller brudd sammenlignet med andre tidsepoker og til en mindre grad sammenlignet med andre aviser. For å oppnå dette vil det bli gjort en vurdering av den større politiske situasjonen i Norge og Europa. Det vil også bli gjort en analyse av avisens stilling i samfunnet. Da spesielt med tanke på sensur og kontroll av avisene. Kapittelet vil derimot begynne med en vurdering av den tyske okkupasjonen og *Sandefjords Blads* reaksjon på denne hendelsen.

Dette kapittelet skal også drøfte hvorvidt andre minoritetsgrupperinger blir omtalt på en sammenlignbar måte med jødene i tidsrommet 9. april 1940 til 7. mai 1945. Dette vil inkludere en diskusjon rundt andre minoriteter, men også en diskusjon rundt forskjellige

¹⁶⁹ Aall, 1940, s. 6

¹⁷⁰ Se Westlie, 2019.

¹⁷¹ Tollness, 1992, s. 69. Dette tilsynelatende for å kontrollere innholdet i avisen.

¹⁷² Berg, m. fl., 1984, s. 490.

religiøse grupper. Disse to blir adskilt da mentaliteten bak slike omtaler kan være forskjellig.¹⁷³ Dette skal diskuteres i mer detalj i selve drøftingen av dette spørsmålet.

3.1 Avisens rolle i samfunnet

Den tyske okkupasjonen av Norge begynte 9 april 1940 og spredte seg gradvis utover landet. I en artikkel datert 17 april 1940 gjengir *Sandefjords Blad* en annonse fra byens ordfører og politimester om at byen nå var å anse som okkupert.¹⁷⁴ En interessant ordlegging i denne annonsen er beskrivelsen av innbyggernes reaksjon på okkupasjonen, hvor det står at Sandefjordingene tok det hele med «verdig ro».

Den politiske profilen til *Sandefjords Blad* forble i hovedsak den samme ut 1940. Fokuset lå på dagsaktuelle nyhetssaker av internasjonal, nasjonal og lokal natur. Naturlig nok la avisen størst fokus på norske interesser innenfor reportasjene av krigshendelser. Etter hvert som krigshandlingene avtok i Norge, ble likhetene mellom avisen før og under krigen enda mer markant. De politiske prioriteringene av skattepolitikk, jordbruk, sjøfart og lignende forble de samme. I 1940 forsvant mesteparten av tolkningen rundt utenrikspolitiske saker. De rapporterte dem, men ga sjelden noen større journalistisk vurdering av deres betydning.

I 1941 endret mye seg i avisen. Gjennom Norsk Artikkeltjeneste (NAT) ble det lagt større vekt på ideologiske artikler. Det ble lagt større fokus på Nasjonal Samlings rolle som beskytteren av norske idealer, jøder og bolsjeviker som fiender, samt Tyskland sin stilling som beskytter av Europas integritet.¹⁷⁵ Etter utbruddet av krigen mellom Tyskland og Sovjetunionen ble dette intensifisert enda mer. Dette passer med endringen mange aviser gjennomgikk i 1941.¹⁷⁶ I så måte er dette hverken overraskende eller uvanlig hvis man sammenligner *Sandefjords Blad* med andre aviser under okkupasjonen.

Utover okkupasjonen fremstilte *Sandefjords Blad* seg som et samfunnsnyttig organ hvor lesere kunne få informasjon om viktige hendelser i inn- og utland. De oppfordret ved flere anledninger leserne om å forbli abonnenter for å sikre at avisen kunne fortsette sitt arbeid. I en lederartikkel skrives det:

«Ikke bare må man av samfundsviktige grunner sette sig inn i alle forordninger og kunngjøringer, men man utsetter sig og sine for

¹⁷³ Simonsen, 2020, s. 23-26

¹⁷⁴ *Sandefjords Blad*, 17.04.1940, s. 2

¹⁷⁵ Se Westlie, 2019, 47-49 for en diskusjon rundt forskjellige konstruksjoner rundt jødene i 1941.

¹⁷⁶ Westlie, 2019, s. 43-47.

direkte fare og uberegnelige vanskeligheter ved å avskjære sig adgangen til å følge med.»¹⁷⁷

Dette er en spesielt interessant notis gitt at den kommer kort tid etter en forordning som krevde at alle radioapparatene skulle bli innlevert.¹⁷⁸ Det viser både at tyskernes grep rundt Norge begynte å bli mer totalitært, men også at avisen nå kom til å spille en enda mer sentral rolle i folks tilgang til informasjon.

3.2. Norsk artikkeltjeneste

Det er en utfordring å anslå i noen målbar form nøyaktig hvor sensurerte norske aviser var under den tyske okkupasjonen. Man vet fra kilder at avisene selv reflekterte over en følelse av sensur i krigens startsfase. Man vet også fra Pressedirektoratets anordninger fra april 1940 at tyskerne la en viss styring for hva avisene hadde lov til å skrive.¹⁷⁹ Man kan tolke Pressedirektoratets anordning i så måte at alt som ikke stod spesifikt avgrenset i forordningen var tillatt å skrive. Det var dette tyskerne selv påstod. Hvorvidt dette faktisk stemte er vanskelig å si.

På lederplass noterte *Sandefjords Blad* kort tid etter okkupasjonen at okkuperte områder opplevde at pressefriheten forsvant.¹⁸⁰ Artikkelen kom en snau uke før okkupasjonen av Sandefjord. Etter byens okkupasjon kom det færre artikler angående sensur av avisene. Det ble derimot gjengitt en kommentar fra *Tønsbergs Blad* om at det var viktig å ikke sensurere avisene for mye grunnet deres sentrale rolle i samfunnet.¹⁸¹ Når ansatte i *Sandefjords Blad* reflekterte over sensuren av avisen etter krigen hevdet de at de stod relativt fritt under okkupasjonens første år.¹⁸² Dette er påstander man må møte med en viss skepsis. Det kan være de overvurderer hvor stor frihet de reelt sett hadde, eller nedtoner eventuelle restriksjoner. Avisen skrev for eksempel flere artikler om sensur av avisene under okkupasjonen som taler for at avisen fikk en viss sensur eller ytre kontroll fra tyske okkupanter.

¹⁷⁷ *Sandefjords Blad*, 19.09.1941, s. 4.

¹⁷⁸ *Sandefjords Blad* gjenga en anordning om innlevering av radioapparater 11.09.1941, s. 3. De skrev derimot om innlevering av radioapparater i Sandefjord dagen før, 10.09.1941, s. 4.

¹⁷⁹ *Sandefjords Blad*, 20.04.1940, s. 2. Intervju med oberstløytnat Kanitz i Skien. Han sier at det ikke vil bli utøvd sensur mot avisene så lenge de ikke oppildner til konflikt med tyskerne.

¹⁸⁰ *Sandefjords Blad*, 12.04.1940, s. 4. Artikkelen kommer en snau uke før okkupasjonen av Sandefjord.

¹⁸¹ *Sandefjords Blad*, 26.04.1940, s. 3.

¹⁸² Berg, m. fl., 1984, s. 490.

Under okkupasjonen hentet avisen mange artikler fra Norges Telegrambyrå (NTB) og Norsk artikkeltjeneste (NAT). NAT var Nasjonal Samlings politiske pressebyrå.¹⁸³ Fra etableringen i januar 1941 frem til krigens slutt i 1945 produserte de nærmere 1500 artikler.¹⁸⁴ Ikke alle avisene publiserte disse, og det virker ikke som at det var et krav å publisere alle artiklene heller. Dette virker også å stemme med *Sandefjords Blad* sin tilnærming til artiklene. Avisen noterte følgende i en egen introduksjon for NAT:

«Fra Nasjonal Samlings autoriserte pressebyrå «Norsk Artikkeltjeneste» mottar vi en del artikler om aktuelle emner. Vi gjengir noen av disse artiklene, da de gir uttrykk for riksstyrets synspunkter om de emner som behandles og det derfor har interesse for enhver å stifte bekjentskap med dem. – Disse artiklene er merket (NAT).»¹⁸⁵

Avisen påpeker at de anser det som deres eget valg hvorvidt de skal gjengi en artikkel fra NAT. De sier selv at de kun gjengir artikler de anser som nyttige for deres lesere. Dette tyder altså på at avisen gjenga noen av artiklene, men kunne velge å unnlate artikler hvis de ikke anså det som nyttig. Dette fremgår også av Westlie sin analyse rundt inklusjonen av NAT sine artikler i norske aviser i mars og mai 1941. Han viser at spriket mellom avisene som inkluderte flest og de som inkluderte færrest var stort.¹⁸⁶ Selv om NAT kritiserte avisene som unnlot å inkludere artiklene deres, kan det derfor virke som det var en viss selvstyring på dette området.¹⁸⁷

Avisene var derfor til en viss grad frie til å publisere NAT sine artikler, men redaktør Arne Hoffstad var komplimenterende ovenfor NAT sitt arbeide.¹⁸⁸ Samarbeidsvilligheten til andre redaktører varierte, men effekten av NAT og NS sin propaganda fikk større synlighet utover i 1941.¹⁸⁹

NAT hadde som mål å svekke folks tillit til den jødiske minoriteten. Målet ble sammenkoblet med tanker om at jødene samarbeidet med fienden ved at de var en del av en

¹⁸³ Westlie, 2019, s. 43-44.

¹⁸⁴ Westlie, 2019, s. 10-13.

¹⁸⁵ *Sandefjords Blad*, 23.01.1941, s. 1.

¹⁸⁶ Westlie, 2019, s. 50. Westlie skriver at i mai 1941 sendte NAT 26 artikler til avisene; *Gjengangeren* i Horten publiserte 24, mens *Aftenposten*, *Morgenbladet* og *Dagsavisen* kun publiserte 3.

¹⁸⁷ Westlie, 2019, s. 53-56. Han hevder også at Christian Waage truet med straff til aviser som ikke inkluderte «nok» av NATs artikler, men det står ikke spesifisert hva slags straff dette dreiet seg om.

¹⁸⁸ Westlie, 2019, s. 70. Westlie henviser til en korrespondanse mellom Hoffstad og NAT.

¹⁸⁹ Westlie, 2019, s. 44; 68.

marxistisk verdenssammensvergelse som stod bak utløsningen av krigen.¹⁹⁰ Dette er en kobling man ser gjengitt i *Sandefjords Blad* ved flere anledninger. Dette kommer til å bli analysert videre i oppgaven.

3.3. Kontinuitet eller brudd

I en kronikk fra NAT kort tid etter krigsutbruddet mellom Nazi-Tyskland og Sovjetunionen skrives det om tyskernes kamp mot jødedommen i Europa. Det står at:

«Jødene hersket i Sovjetunionen, jødene behersket verdenspressen og forlagene, jødene behersket de politiske partier i alle land, og de behersket gjennom sine lånetransaksjoner de demokratiske staters regjeringer.»¹⁹¹

Dette kjennetegner den funksjonelle formen antisemittismen ofte tok under okkupasjonstiden, spesielt etter den tyske invasjonen av Sovjetunionen.¹⁹² Sentimentet er at jødene stod i en sammensvoren pakt med Sovjetunionen og Storbritannia. De var en av årsakene til alt det vonde europeerne, og spesielt nordmenn, hadde opplevd de siste årene. Antisemittismen brukes for å illustrere duellen som sådan stod mellom nasjonalsosialismen på den ene siden som ønsket å verne om norske idealer, og «den internasjonale jødedommen som hater alt nasjonalt» på den andre.¹⁹³ I denne verdensstrukturen er bolsjevismen kun et redskap jødene bruker «for å ødelegge det nasjonale.»

Den funksjonelle formen antisemittismen tok under okkupasjonstiden er en noterbar endring fra tidligere tidsperioder. Man kan derimot understreke at beskrivelsen av en funksjonell form for antisemittisme, bemerker at den ble brukt for noe mer konkret enn kun å poengtere religiøse, kulturelle, eller rasebaserte forskjeller. Antisemittismen fikk en aktiv rolle i nasjonalsosialismens kamp mot jødene. Dette skal fordypes videre i de kommende seksjonene.

¹⁹⁰ Westlie, 2019, s. 44-47.

¹⁹¹ *Sandefjords Blad*, 01.07.1941, s. 1.

¹⁹² Westlie, 2019, s. 44-47.

¹⁹³ *Sandefjords Blad*, 26.06.1941, s. 3. Kronikk skrevet av NAT, gjengitt av avisen. Det påstås at det er bolsjevismen som står bak denne internasjonale jødedommen.

3.3.1. Antijødiske tiltak

I løpet av den tyske okkupasjonen ble det innført nærmere hundre antijødiske tiltak.¹⁹⁴ Av disse tiltakene blir kun tre omtalt av *Sandeffjords Blad*.¹⁹⁵ Det mest markante var registreringen av jødene 20 januar 1942.¹⁹⁶ Jødene ble registrert ved at en «J» ble stemplet på legitimasjonskortet. Registreringen av de norske jødene i 1942 var en markant opptrapping fra tidligere lovendringer og handlinger ment å svekke jødernes stilling i samfunnet. Senere i 1942 dekker *Sandeffjords Blad* gjeninnførelsens av grunnlovens paragraf 2.¹⁹⁷ Denne paragrafen utestengte jøder fra Norge på lik linje med den originale utgaven av grunnlovens andre paragraf.

3.3.2. Arrestasjon av jødene

Når massearrestasjonen av norske jøder fant sted 26 oktober 1942 var *Sandeffjords Blad* blitt slått sammen med *Vestfold* til avisen *Sandeffjords Presse*.¹⁹⁸ Det er derfor ikke mulig å vurdere hvordan avisen eventuelt omtalte disse arrestasjonene. Ser man derimot på andre aviser som forble aktive i denne tiden, finner man ingen notiser rundt arrestasjonen av jødene 26 oktober 1942.¹⁹⁹ Man finner en forordning angående inndragelsen av jødiske formuer.²⁰⁰ Senere finner man en forordning angående meldeplikt for jødiske borgere.²⁰¹ Gitt *Sandeffjords Blad* sin tendens til å gjengi lignende artikler fra NAT, NTB og tyskervennlige organer, virker det sannsynlig å tro at *Sandeffjords Presse* gjenga den samme informasjonen som de andre avisene på denne tiden.

Det manglende fokuset på arrestasjonen av jødene i Norge viser en kontinuitet i dekningsen av jødene. De politiske prioriteringene i landet tillater ikke å vektlegge grunnlovsstridige arrestasjoner av norske borgere. Man kan styrke denne konklusjonen ved å påpeke at *Sandeffjords Blad* gjenga flere artikler som påvirket jødene før arrestasjonen, mens

¹⁹⁴ Reisel, 2021, s. 111.

¹⁹⁵ I tillegg til registreringen av jødene og gjeninnførelsen av paragraf 2 gjengir avisen en forordning om at det er forbudt å sende brev på hebraisk til utlandet. Se *Sandeffjords Blad*, 26.09.1940, s. 2.

¹⁹⁶ Bruland, 2017, s. 29. *Sandeffjords Blad* gjengir forordningen 23.01.1942, s. 5. Forordningen spesifiserte at en jøde er en med enten: tre jødiske besteforeldre; to jødiske besteforeldre med tilknytning til jødisk trossamfunn når anordningen ble skrevet; og ethvert medlem av mosaiske trossamfunn i Norge.

¹⁹⁷ *Sandeffjords Blad*, 14.03.1942, s. 1.

¹⁹⁸ For arrestasjonen av jødene, se Bruland, 2017, s. 235-261. For sammenslåingen av *Sandeffjords Blad* og *Vestfold*, se Berg, m. fl., 1984, s. 469-470

¹⁹⁹ Søk gjort i *Nasjonalbibliotekets* digitale arkiver. Søkparameterene var alle tilgjengelige aviser i perioden 26 oktober 1942 til 26 november 1942.

²⁰⁰ Se blant annet *Gjengangeren*, 27.10.1942, s. 1; *Østlandsposten*, 28.10.1942, s. 2; og *Porsgrunns Dagblad*, 27.10.1942, s. 2.

²⁰¹ Se blant annet *Porsgrunns Dagblad*, 19.11.1942, s. 2; *Buskeruds Blad*, 19.11.1942, s. 3; og *Hadeland*, 25.11.1942, s. 4.

de unnlot andre handlinger.²⁰² Man kan forsøke å unnskyldde eller dømme handlingene, men en slik vurdering overlates til en annen oppgave.

3.3.3. Invasjonen av Sovjetunionen

Samtidig som at tyske soldater, fly og stridsvogner krysset grensene inn i Sovjetunionen ble jødene en del av en stor verdenssammensvergelse som bestod av «den internasjonale jødedommen», bolsjevikene, og britene. Det er i hvert fall historien NAT og Nasjonal Samling gjenga til norske aviser utover sommeren 1941.²⁰³ Motstanden mot den internasjonale jødedommen ble en direkte kobling sammen med Tysklands andre fiender. Innenfor dette ble også patriotiske og nasjonalistiske tanker slått sammen.²⁰⁴ Ekte nordmenn skulle tilsynelatende kunne se tvers igjennom denne jødiske propagandaen som ville sverte Tyskland.²⁰⁵

I denne perioden finner man flere antisemittiske holdninger i artiklene til NAT som *Sandefjords Blad* gjenga. Det kan derimot være interessant å bemerke seg kontrasten mellom disse artiklene. I en artikkel fra rikstaler Achton Aall gjentas argumentet at jødene er ansvarlige for kommunismen. Det understrekes at det er viktig å holde jødene utenfor sentrale stillinger i Norge, men at man ikke må «fremkalle jødepogromer.»²⁰⁶ I en annen artikkel skriver den svenske filosofen Rutger Essen om den pågående anglo-jødiske tillintelsgjørelseskrigen mot Tyskland. Det hevdes at denne krigen må vinnes av tyskerne og deres allierte for ellers kan de hvites stilling i Europa svekkes til fordel for de fargede.²⁰⁷

Der Aall snakket om farene for en pogrom rettet mot jødene, snakket Essen om en tillintelsgjørelseskrig påbegynt av jødene og britene. Dette er mildt sagt motsigende vinklinger av de samme faktaene. Til tross for dette mente tilsynelatende både Essen og Aall at jødene var et problem som måtte ordnes på.

²⁰² Avisen ga informasjon om en forordning om at jødene i Tyskland var pålagt å bære en David-stjerne på venstre side av brystet. *Sandefjords Blad*, 20.09.1941, s. 1. De noterte i en annen artikkel at jødene i Frankrike måtte gå med jødestjernen på armen. *Sandefjords Blad*, 04.06.1941, s. 4. Avisen kommenterte derimot aldri inndragelsene av jødernes radioapparater i mai 1940; se Bruland, 2017, s. 82.

²⁰³ Se for eksempel *Sandefjords Blad*, 02.07.1941, s. 1. Skrives at Nasjonal Samling kjemper mot marxismen, mens jødene har samarbeidet med bolsjevikene.

²⁰⁴ Se for eksempel *Sandefjords Blad*, 14.08.1941, s. 1. I en artikkel skrevet av NAT står det at valget står mellom statene som har frigjort seg fra de internasjonale pengemaktene og de statene som er støttet av «den internasjonale jødedommen».

²⁰⁵ Se *Sandefjords Blad*, 14.08.1941, s. 1. Skrives at «ærlig nordmenn» ikke burde behøve å tenke over hva som er det rette valget.

²⁰⁶ *Sandefjords Blad*, 05.07.1941, s. 4.

²⁰⁷ *Sandefjords Blad*, 08.07.1941, s. 1.

3.3.4. Ghettoer

Utrensingen av jødene fra det siviliserte samfunnet inn i mindreverdige ghettoer var et viktig ledd i tyskernes plan for jødene.²⁰⁸ *Sandefjords Blad* omtalte aldri de tyske ghettoene i mellomkrigstiden.²⁰⁹ I løpet av okkupasjonstiden finnes det to notiser angående ghettoer. Den første nevner at det lages en jødisk ghetto i Amsterdam også.²¹⁰ Bruken av ordet «også» er selvfølgelig interessant gitt at avisen aldri rapporterte om noen av de andre ghettoene. Den andre notisen viser et bilde fra ghettoen i Warszawa.²¹¹ På bilde ser man mennesker som måker snø. Her har avisen vedlagt beskrivelsen at det er jøder som måker snø i Warszawa ghettoen.

Omtalen av ghettoene er fascinerende. Man kan støtte seg bak anklager om tysk sensur under krigen, men dette forklarer ikke hvorfor avisen ikke la vekt på ghettoene som ble etablert før Norge ble okkupert i april 1940. Man kan derfor argumentere at dette viser en tydelig kontinuitet i den manglende dekningen av ghettoene.

3.3.5. Konsentrasjonsleirer

Som en del av tyskernes gradvise utrensning av jøder i Europa ble jøder først sendt til ghettoer i okkuperte byer. Som forklart ovenfor ble disse sjeldent omtalt av *Sandefjords Blad*. Et annet ledd i tyskernes utrensning av jødene var å sende dem til konsentrasjons- og dødsleirer; hovedsakelig i Polen og Tyskland.

Disse leirene blir aldri omtalt av *Sandefjords Blad* i krigsårene denne oppgaven har analysert. Man finner derimot flere artikler hvor de påpeker at både britene og sovjeterne har på et tidligere tidspunkt benyttet seg av konsentrasjonsleirer. I en artikkel skrevet av Normann Rønning bemerkes det at britene bruker slike leirer i et ledd for å ivareta sitt imperialistiske, jødekapitaliske system.²¹² I en senere artikkel av professor K. S. Laurita bemerkes det at Sovjetunionen var et land som brukte konsentrasjonsleirer tidligere. Det skrives at «et land som slikt er mulig er ingen stat og heller intet hjem for levende mennesker.»²¹³

²⁰⁸ Frøland, 2017, s. 301-303.

²⁰⁹ Det finnes to notiser angående ghettoer i det gitte tidsrommet før krigen. Den første, 01.12.1933 s. 2, omhandler forfatteren Upton Sinclair sin biografi av William Fox. Her nevnes det at Fox tilbrakte tid i New Yorks jøde ghetto i barndommen. Den andre, 07.08.1935 s. 2, handler om en gammel ghetto i Wien som tilsynelatende fantes for flere hundre år siden.

²¹⁰ *Sandefjords Blad*, 22.02.1941, s. 5.

²¹¹ *Sandefjords Blad*, 28.02.1941, s. 1.

²¹² *Sandefjords Blad*, 28.01.1941, s. 1.

²¹³ *Sandefjords Blad*, 16.09.1941, s. 2.

Til tross for at avisen aldri direkte omtaler dødsleirene, finnes det enkelte artikler som indikerer de var klar over at de fantes. Noen måneder før de norske jødene ble arrestert, skrev avisen en kort notis angående 20-28.000 jøder som ble arrestert i Paris. Grunnlaget for arrestasjonen var blant annet fordi de ikke bar zionstjernen og andre overtramp. Avisen skriver videre at «man regner nu med at de blir sendt til Polen.»²¹⁴ Gitt den historiske betydningen av jøder som blir sendt til Polen er dette en interessant bemerkning fra avisen. Det er ikke gitt at avisen er klar over hva som skjer med jødene i Polen, men det er uansett fascinerende å notere den likegyldige tonen dette faktum blir notert med. At avisen ikke viser noen bekymring ovenfor jødernes mulige skjebne i denne saken og dødsleirene generelt virker å samsvare med tidligere omtale. Man kan dermed anse dette som et tegn på kontinuitet i omtalen.

3.3.6. Den politiske utviklingen i Norge

Et sentralt interesseområde etter invasjonen var den riktige veien videre for landet. Man diskuterte eller stilte spørsmål med hvordan Norge på best mulig måte skulle fremme sine interesser i det større europeiske landskapet, og hvordan man skulle håndtere de som forble lojale mot engelskmennene. I *Sandefjords Blad* ser man også en tydelig vending vekk fra en mentalitet av forsoning mellom landsmenn i okkupasjonens første dager mot en mentalitet av forsoning med de tyske okkupantene.

I anledningen 1. mai 1940 skrev avisen på lederplass at tiden for indre politikk var over.²¹⁵ Dette markerte et ønske om å legge politiske uenigheter til side for å forsone landsmennene i en felles sak. I anledningen oppløsningen av norske partier september 1940, skriver avisen på lederplass at man burde ta nyordningen med ro siden Terboven og de andre tyske okkupantene handlet i Norges beste interesse.²¹⁶ På en måte kan dette tolkes som at nordmenn trenger tyskerne for å ta vare på dem, da de vet bedre enn nordmenn selv. Den videre politiske utviklingen fortsatte med et større fokus på menneskene som hadde hjulpet engelskmennene under krigen.

I oktober 1940 kom det en forordning angående ansettelse av statstjenestemenn i norske etater og organer. På lederplass skrev avisen at det var logisk å ikke ansette mennesker fra «det gamle systemet» med mindre disse viste en vilje til å arbeide mot det nye systemet.²¹⁷

²¹⁴ *Sandefjords Blad*, 22.07.1942, s. 1.

²¹⁵ *Sandefjords Blad*, 01.05.1940, s. 2.

²¹⁶ *Sandefjords Blad*, 27.09.1940, s. 2.

²¹⁷ *Sandefjords Blad*, 12.10.1940, s. 2.

Her ser man dermed en vridning mot tyskernes vilje og ivaretagelsen av det tyske systemet fremfor det «gamle» norske.

I 1941 fortsatte denne vridningen ytterligere, da man gikk vekk fra individets behov mot samfunnsbehovet.²¹⁸ For en borgerlig avis med stort fokus på markedskapitalisme og frie tøyler før krigen er dette en markant endring i politiske prioriteringer. De generelle idealene som nå kom frem var at mennesker stod frie til å gjøre som de ville, så lenge de arbeidet for felleskapet først.²¹⁹ Dette synspunktet fortsatte også utover 1941.

Henrik Dahl sa i en tale gjengitt i avisen at det var mange som ventet på at krigen skulle ta slutt før de valgte side, men at disse menneskene risikerte å finne porten stengt.²²⁰ Budskapet virker da å være at hvis man ventet for lenge med å tilslutte seg det nye systemet ville man bli straffet for det i lengden. På lederplass i august 1941 skrives det at begrensingene fra de tyske styringsmaktene er for nordmenns beste. Det påstås at de kommer fordi nordmenn har blitt bortskjemt med livet utenfor krigen. De vet derfor ikke hvordan man skal oppføre seg under en slik vanskelig situasjon, men det understrekes i artikkelen at ekte, patriotiske nordmenn støtter opp om okkupasjonen.²²¹

Man kan anse den politiske utviklingen som sådan avsluttet med en kronikk hvor det ble skrevet at Tyskland oppfylte «en tidsepokes mål» om å samle det europeiske folket under et flagg. I kronikken blir det tyske folk utpekt som noe unikt hvor «det folk som skjebnen har kåret» kan klare en slik oppgave.²²²

Utviklingen i løpet av et snaut år går dermed fra fokus på Norges vern mot tyskerne, til nordmenns innlemmelse i et større politisk prosjekt i samhold med det tyske folket.²²³ Denne mentale endringen kan også forklare hvorfor man senere viser en manglende interesse i skjebnen for de mange minoritetene som ble utstøtt fra samfunnsstrukturen. I den grad Norge kunne anse seg som en del av det tyske folket, ville det gi mening at minoritetsgrupperinger ikke ble en del av dette systemet.²²⁴ Hvis de i utgangspunktet ikke var norske nok før krigen, var de selvfølgelig ikke tyske nok under krigen heller.

²¹⁸ *Sandefjords Blad*, 17.02.1941, s. 1. Et referat fra et NS-møte sier at folk skal ha frihet, men at felleskapets interesser går først.

²¹⁹ Se artikkelen «*Det norske folk uverdige*» av Laurits Bryn. *Sandefjords Blad*, 13.05.1941, s. 1. Han hevder at motstand mot tyskerne er en uverdige oppførsel for et kulturelt sterkt folk som nordmenn sies å være.

²²⁰ *Sandefjords Blad*, 04.04.1941, s. 1.

²²¹ *Sandefjords Blad*, 04.08.1941, s. 2.

²²² *Sandefjords Blad*, 30.04.1941, s. 1.

²²³ Se eksempelvis artikkelen «*Kampen i dag*», *Sandefjords Blad*, 10.05.1941, s. 1.

²²⁴ Se artikkelen «*Den germanske stamme*», *Sandefjords Blad*, 15.05.1941, s. 1. Det skrives at nordmenn deler det samme germanske blodet med tyskerne. Mennesker utenfor den ideale beskrivelsen av en «ekte» germaner kan ikke anses som germanske ifølge artikkelen.

3.3.7. Jødene i politikken

I de første månedene etter den tyske okkupasjonen ble det skrevet lite om minoriteter i en politisk forstand. Man fikk korte enkeltnotiser angående hendelser som omhandlet jøder og andre grupperinger, men få kommentarer angående en større politisk profil. De første politiske kommentarene omkring jødene kom angående situasjoner i utlandet. Dette inkluderte blant annet «utsjaltning av jødisk innflytelse i politikken og økonomien» i Slovakia og «meget strenge» jødelover i Romania.²²⁵ Disse kommentarene tar derimot ikke stilling til hvorvidt de er gode eller dårligere nyheter. Avisen kommenterer for eksempel ikke hvorvidt de anså lovene i Romania som en positiv ting eller om de ønsket noe lignende i Norge.

Utover 1940 og spesielt i 1941 kom derimot en tydeligere vending mot jøder i politikken. Den mest markante koblingen var jødene som sammensvorne med England. Hensikten var åpenbart å koble et fiendtlig hat ovenfor engelskmennene sammen med et hat ovenfor jødene.²²⁶ På denne måten ble det også koblet en antinasjonalistisk ånd mot jødene. Å være jøde ble sammenkoblet med det å være mot det norske samfunnet. Dette ser man tydeligst i en artikkel angående Englands hjelpende hånd under krigen. Her skrives det at folk med nasjonal folketanke avviser hjelpen, mens «jøder, frimurere, og fallerte politiske spekulanter» ønsker at England skal hjelpe Norge.²²⁷

Her ser man at den antisemittiske holdningen ovenfor jødene tjener en større politisk oppgave i Norge under krigen. Det er ikke kun en formidling av hat ovenfor den jødiske minoriteten i Norge, men også en større formidling av hvor unorsk det er å tenke som jøder. Dette passer med de mange antisemittiske fremstillingene av jødene i 1941 båret frem av NAT.²²⁸ Fokuset er på den nasjonalistiske fremstillingen av hvor unorsk det er å være jøde.

Denne fremstillingen i *Sandefjords Blad* er et tegn på kontinuitet i omtalen i den forstand at jødene anses som en negativ innflytelse i samfunnet. Der den endrer seg er den funksjonelle formen. Den ideologiske vridningen mot at jødisk tilsvarte å være unorsk gikk dypere enn tidligere fremstillinger av jødene i mellomkrigstiden. Helhetlig kan man dermed vurdere at den antisemittiske omtalen av jødene fortsetter dette negative synet, men bryter med tidligere forklaringer på hvorfor jødene burde utskilles fra samfunnet.

²²⁵ Se *Sandefjords Blad*, 01.08.1940, s. 1 for notisen angående utskiftninger i Slovakia. Se *Sandefjords Blad* 10.08.1940, s. 1 for de nye jødelovene i Romania.

²²⁶ Se eksempelvis en artikkel fra 03.09.1940, s. 3 hvor det står at det tyske militæret forsvarte landet fra “det jødiske plutokratiets angrep”.

²²⁷ *Sandefjords Blad*, 13.02.1941, s. 1. Gjengivelse av artikkel fra NTB.

²²⁸ Westlie, 2019, s. 52. Westlie nevner at andre omtaler inkluderte «jødekapistvelde» og «jøde-plutokratisk».

3.4. Jødene sammenlignet med andre minoriteter

Jødene hadde en sentral stilling utover okkupasjonsperioden. Omtalen ble gradvis mer og mer antisemittisk, både i *Sandefjords Blad* og andre aviser i Norge.²²⁹ Dette fokuset kommer av den nazistiske forklaringen på jødernes rolle i krigen.²³⁰ De mente at jødene var årsaken og pådriver for krigen grunnet deres forakt for den ariske rasen. Det har blitt skrevet mye om denne antisemittiske tilnærmingen til andre verdenskrig av andre historikere. Noe som derimot blir unnlatt er hvorvidt jødernes omtale er sammenlignbar med andre minoriteter. Dette gjelder både innenfor den norske pressen, men også på et internasjonalt nivå. Fokuset blir hovedsakelig lagt på jødene grunnet de langvarige virkningene av Holocaust og jødeforfølgelsen. Videre i kapittelet vil det derimot bli gjort en analyse av hvordan andre minoriteter blir omtalt i avisen innenfor samme tidsperiode. Der omtalen rundt jødene blir gradvis mer og mer antisemittisk, er det interessant å vurdere hvordan denne utskillelsen eventuelt rammer andre grupperinger.

3.4.1. Jødene

Sandefjords Blad la ikke stor vekt på jødene under krigens første dager. Der avisen *Agder* kom med en artikkel angående nedgangen av jøder innenfor Tysklands landegrenser titulert «Jødene forsvinner fra Tyskland», hadde ikke *Sandefjords Blad* et lignende fokus.²³¹ Deres første omtale av jøder under krigen var istedenfor en sak angående et bryllup i Romania mellom en rik jøde og en attraktiv rumensk kvinne.²³² Man ser av de første notisene rundt jøder i okkupasjonens startsfase i 1940 at avisen ikke har et stort søkelys på jødernes stilling, hverken i Norge eller andre steder.

3.4.2. Samene

I sporadiske artikler kommenterte *Sandefjords Blad* stillingen til den norske samene. Avisen hevdet først at samene som folkegruppe ikke lenger var et problem.²³³ Dette fordi de i økende grad trakk mot det norske samfunnet og språket grunnet økonomiske og praktiske årsaker. Dette kan vise et syn på at en minoritetsgruppe er i ferd med å assimileres inn i den norske befolkningen. På den andre siden hevdet avisen at fjellsamen var uforanderlig og skulle

²²⁹ Se Westlie, 2019, s. 11-139.

²³⁰ Se Westlie, 2019, s. 48-49.

²³¹ *Agder*, 12.04.1940, s. 2. Artikkelen informerer at antall registrerte jøder i Tyskland har synket med 3.3 million fra 1933 til mai 1939. Dette er nedgang selv med en økt befolkning fra Østerrike og Sudetenland.

²³² *Sandefjords Blad*, 22.04.1940, s. 2.

²³³ *Sandefjords Blad*, 16.09.1940, s. 1.

begynne med folkedrakten igjen.²³⁴ Dette blir ikke presentert som en dårlig ting, men fremhever heller de positive tingene om samene på vidda.

3.4.3. Svarte

Sandefjords Blad skrev sporadiske artikler angående svarte i samfunnet. Noen av artiklene fremhevet et syn om at svarte ikke var ekte borgere av landene de bodde i. I relasjon til boksing i USA skrives det at «Amerikaner og amerikaner er to ting». Det skrives at vinneren av tittelen burde være amerikaner, men at de fleste større navnene innenfor sporten ikke er ordentlige amerikanere. Det skrives at «Joe Louis er neger, Max Baer er jøde, Lou Nova er portugiser, Tony Galento er italiener, Toles er neger og Lowell er argentiner»²³⁵. De fleste av de overnevnte utøverne var født i USA. Artikkelen mener derfor at hvis man ikke er hvit og tilhører den korrekte trosretningen så er man ikke en ekte amerikaner. Artikkelen skriver videre at Bob Pastor var den eneste ekte amerikaneren i idretten. Det interessante er at Bob Pastor muligens også var jøde, men dette var forfatteren av artikkelen tilsynelatende ikke klar over.²³⁶

Dette synet viser en mer markant vridning mot antisemittiske og rasistiske tendenser. Tanken at «ekte» amerikanere er hvite viser en rasebasert tenkning som uten tvil faller innenfor et rasistisk verdensbilde. Det at alle utenom amerikanere født i USA til rette anes som uekte viser også at denne tanken går på bredere premisser enn religiøs tilhørighet og hudfarge.

3.4.4. Frimurerne

En gruppering som fikk en viss mengde fokus under okkupasjonen er frimurerne. I anledning åpningen av frimurerlosjen for publikum i Oslo november 1940 skrives det at man kan se alle de jødiske symbolene losjen er oppfylt av.²³⁷ Det blir påstått at frimurerne har hatt som mål å være et nyttig redskap for den internasjonale jødedommen og ønsket å virkeliggjøre et jødisk verdensherredømme. Dette at frimurerne står utenfor NS sine verdier blir påpekt flere ganger under okkupasjonen.²³⁸ Det spesielle med denne grupperingen er derimot at det er ikke selve

²³⁴ *Sandefjords Blad*, 04.03.1941, s. 3.

²³⁵ *Sandefjords Blad*, 06.05.1940, s. 2.

²³⁶ Nøyaktigheten rundt Pastor sin religiøse tilhørighet er noe uklart. Det er kun en kilde som beskriver ham som jødisk. Dette er et selvpublisert hefte skrevet av Robert Grey Reynolds Jr. i 2017. Man burde derfor ta det med en viss skepsis at Pastor var jødisk, men det er uansett interessant at det er en mulighet gitt artikkelens preferanse for Pastor over andre utøvere.

²³⁷ *Sandefjords Blad*, 30.11.1940, s. 5.

²³⁸ *Sandefjords Blad*, 03.12.1940, s. 3. Under en tale av statsråd Hagelien blir det påpekt at frimureriets idealer står i kontrast til hva NS ønsker.

medlemmene som blir uthengt, men gruppens tilsynelatende kobling til jødene som er problemet for okkupasjonsstyret.

Denne koblingen blir også poengtert av NS-ideologen Halldis Neergård Østbye. Hun skriver blant annet at «storfinansens er helt behersket av jøder og frimurere.»²³⁹ Hun fortsetter med å si at selv om frimurerne stammer fra andre kilder enn den jødiske troen er de i de siste århundrene «fullstendig erobret av jødene og omskapt i jødernes bilde, innblåst med jødernes ånd og blitt et redskap for de jødiske verdensplaner.»²⁴⁰ Dette var ikke et nytt syn for Østbye, da hun allerede før krigen mente at frimurerne hadde et tett forhold til jødene. Det faktum at jødene var utestengt fra flere nasjonale losjer var i følge Østbye kun «et ledd i den almindelige forvirrings-taktikk.»²⁴¹

3.4.5. Diskusjon rundt andre religioner

Det var tydelig av både avisens struktur og omtale av andre religioner, at kristendommen var den religionen *Sandefjords Blad* støttet. Mer spesifikt støttet de den lutherske versjonen av kristendommen. De rakk ned på andre religioner med en overtydelig arroganse; eksempelvis i en preken av Alb Holsen som understrekte at kun som kristne vil mennesker bety noe i verden man lever i.²⁴² Grunnet denne stillingen er det ikke overraskende at avisen brukte negative framtoninger av andre religioner, inkludert jødedommen.

3.4.6. Kampen for menneskets sjel

Før krigen hadde *Sandefjords Blad* et luthersk kristent verdensbilde. I løpet av krigen kom det flere artikler som viste at de fortsatt anså den kristne trosretningen som den korrekte, men i mindre grad utpekte jødedommen eller andre spesifikke religioner som mindreverdige. Fremgangsmåten under krigen var istedenfor å heve kristendommen over alle andre religioner ved å anse alle andre som mindreverdige.²⁴³ Dette inkluderte et syn om at kristne var smartere og bedre egnet enn andre religiøse mennesker.²⁴⁴ Viktigheten av nordmenns tro gikk så langt at flere hevdet Norge som land ville falme hvis befolkningen mistet sin tro på den kristne

²³⁹ Østbye, 1944, s. 5.

²⁴⁰ Østbye, 1944, s. 5.

²⁴¹ Østbye, 1939, s. 77.

²⁴² *Sandefjords Blad*, 12.02.1941, s. 2.

²⁴³ *Sandefjords Blad*, 28.08.1940, s. 5. Det skrives at det er i de kristnes hånd hvorvidt fremtiden vil få kristne eller hedenske verdier.

²⁴⁴ *Sandefjords Blad*, 27.09.1941, s. 6.

Gud.²⁴⁵ Kristendommen heves dermed over alle andre religiøse minoritetsgrupperinger i Norge.

²⁴⁵ *Sandeffjords Blad*, 17.03.1941, s. 2. Påstanden er hentet fra årsmøtet til Sandars menighet.

4 1945-1950

Politiinspektør Knut Rød var en sentral figur under arrestasjonen og deportasjonen av norske jøder i 1942 og 1943.²⁴⁶ Etter krigen ble han stilt for retten for å ha samarbeidet med fienden og for å ha berøvet mennesker for sin frihet. Rød ble senere frifunnet og gjeninnsatt i Oslopolitiet, hvor han forble frem til 1965. Rettsprosessen mot Rød understreket hans stilling som en sentral motstandsmann.²⁴⁷ Bistanden han hadde kommet med under jødeaksjonene ble fremstilt som en del av et større spill for å svekke tyskerne i Norge.

Fortellingen om Rød som motstandsmann var en godtatt sannhet i lang tid. Røds historie ble vevet inn i den større nasjonale fortellingen om motstands Norge.²⁴⁸ En historie hvor nordmenn generelt stod imot tyske styrker, med NS-sympatisører som de eneste som bidro til okkupasjonsmaktene. Dette fokuset på individuelle motstandsmenn fremfor en nyansert fortelling om feiltrinnene nordmenn tok under okkupasjonen ble kritisert av Lauritz Johnson allerede sommeren 1945.²⁴⁹ Han skrev:

«Redaktører og journalister må snart vite hvilket livsfarlig våpen de har i sin hånd. De må vite at pressen... er den sterkeste opinionskapende faktor vi har, og at det er forbundet med et enormt ansvar å være folkets veileder i denne tid.»

Behandlingen av den jødiske befolkningen i Norge ble tilsidesatt og bortforklart i lang tid etter krigen.²⁵⁰ Forsvar av landet ble en rettferdiggjøring for ofring av en hel minoritet. Det var nettopp vurderingen av jødene som en minoritet som gjorde dette forsvaret mulig å akseptere i noens øyner.²⁵¹ I årene som fulgte den norske frigjøringen var det mange politiske og kulturelle spørsmål som måtte besvares. Et storstilt rettsoppgjør ble igangsatt for å straffe landssvikerne. Jødene vendte tilbake etter flere år i fangenskap; deres lidelser nå en del av en nasjonal fortelling.²⁵² Spørsmålet man sitter igjen med er derimot hvorvidt *Sandefjords Blads* omtale av jødene bærer preg av kontinuitet eller brudd. Man må også spørre seg hvordan

²⁴⁶ Johansen, 2012, s. 150.

²⁴⁷ Kopperud og Levin, 2010, s. 292-298; Johansen, 2012, s. 154. Johansen noterer også at tidligere kollegaer «mente å huske, trodde eller antok» at Rød hadde vært aktiv i motstandsbevegelsen.

²⁴⁸ Kopperud & Levin, 2010, 297-298.

²⁴⁹ *Sandefjords Blad*, 01.06.1945, s. 3. Gjengitt fra Morgenbladet.

²⁵⁰ Fure, 1999, s. 34.

²⁵¹ Johansen, 2012, s. 171-173. Johansen noterer at skille mellom «en av oss» og «de andre» kan ha påvirket kravet om rettslig straffefølgelse etter krigen.

²⁵² Se eksempelvis *Sandefjords Blad*, 26.06.1945, s. 3 for deres eierskap av Herman Sachnowitz sin historie.

andre minoriteter blir behandlet sammenlignet med jødene. Det er dette som vil bli analysert i det påfølgende kapittelet.

4.1. Kontinuitet eller brudd

Det er vanskelig å snakke om en felles velvilje i europeiske land til å konfrontere volden som jødene var blitt utsatt for under krigen. De fleste land hadde noe unikt over sin reaksjon på hendelsene etter frigjøringen i 1945.²⁵³ Noe av dette kan bortforklares med senere politiske faktorer, som eksempelvis de sovjetiske påvirkningene under den kalde krigen. Andre faktorer bærer mer preg av en underbevist nasjonal erkjennelse at man helst ikke ville diskutere hva som hadde skjedd.²⁵⁴

Den varierte responsen gjør det desto mer interessant å analysere den norske reaksjonen etter krigen. Av landene nevnt i forskjellige gjennomganger virker det som at land har valgt en av to fremgangsmåter: en innrømmelse av det som skjedde eller en fornektelse. Med en innrømmelse fulgte ofte en viss straffeforfølgelse av de skyldige, mens fornektelse lot folk komme tilbake i arbeidet.²⁵⁵ Norge er i så forstand noe unikt gitt at landet stilte noen av de ansvarlige for jødeaksjonen for retten i årene etter krigen, men valgte å frifinne en stor andel av disse.²⁵⁶ De beskyldte fikk deretter innpass i samfunnet på nytt uten noen vedvarende følger for det de hadde gjort under krigen, som eksempelvis den delaktige Knut Rød.

4.1.1. Avisoppgjøret

Norske aviser var ikke unntatt fra utfordringene som fulgte frigjøringen i 1945. Flere aviser hadde tjent penger på å forbli aktive under den tyske okkupasjonen mens andre aviser hadde lidd store økonomiske tap. Det store avisoppgjøret, i kjølvannet av enkeltsaker, førte ikke frem store økonomiske sanksjoner mot avisene som hadde holdt trykkeriene i gang under krigen.²⁵⁷ Avisene selv fraskrev seg store deler av ansvaret for hva som hadde skjedd under krigen. *Sandefjords Blad* skrev blant annet at de hadde vært offer for det «en fiendtlig okkupasjonsmakt og et forredersk parti har forlangt.»²⁵⁸

²⁵³ Johansen, 2012, s. 141-142.

²⁵⁴ Clendinnen, 1999, s. 4-5; 18. Clendinnen beskrev denne frykten for «Gorgoneffekten.»; at man unnlater å søke etter svar i frykt for hvilke sannheter man eventuelt vil finne.

²⁵⁵ Johansen, 2012, s. 141-142.

²⁵⁶ Johansen, 2012, s. 165, 173-176.

²⁵⁷ Hjeltnes, 2010, s. 57-59.

²⁵⁸ *Sandefjords Blad*, 22.05.1945, s. 2.

Kritikken handlet også om hva som hadde skjedd før krigen. *Telemark Arbeiderblad* kritiserte Høyreavisene for en manglende kritikk av Nasjonal Samling og Quisling før krigen. *Sandefjords Blad* på sin side hevdet de hadde tatt avstand fra N.S. allerede fra etableringen i 1933.²⁵⁹ Behandlingen av jødene før krigen var derimot ikke av stor interesse hverken for *Sandefjords Blad* eller andre aviser som rettet kritikk mot valgene de borgerlige avisene tok før krigen. Innenfor denne diskusjonen ser man derfor en kontinuitet i det manglende fokuset på jødenes interesser både før og etter krigen.

4.1.2. Jødeforfølgelsen

I den øyeblikkelige frigjøringen av Norge virker ikke jødenes stilling å være nevnt i det hele tatt. Først i juni 1945 kom det frem at hundrevis av norske jøder var blitt drept av Tyskland.²⁶⁰ *Sandefjords Blad* forsøkte ikke å benekte det som hadde skjedd med jødene etter de ble deportert.²⁶¹ I en artikkel angående et møte mellom NS-fanger og hjemvendte Tysklandsfanger skrives det at «dere (N.S.) gikk inn for jødeforfølgelsen.» En hjemvendt fange skildret grusomhetene han hadde gjennomgått og sa «bare 7 er igjen av de 1500 norske jøder som ble sendt til Tyskland. Dette har dere gått inn for.»²⁶²

Sandefjords Blad la heller ikke skjul på nordmenns rolle i den grusomme behandlingen av jødene. I et intervju med Bernhard M. Katz, en tidligere fange fra Berg fangeleir, sier Katz at norske fangevoktere ofte var verre enn tyskerne.²⁶³ Katz utpekte leirkommandant Wallestad som den aller verste. Historien til Herman Sachnowitz vakte også stor oppsikt i avisen.²⁶⁴

Johan Scharffenberg vektla også i sin 17-mai-tale i 1945 at til tross for at Terboven og de tyske sammensvorne kun endret en setning i den norske grunnloven, krenket de alle grunnlovens prinsipper.²⁶⁵ Dette tyder på at Scharffenberg illustrerte at et slikt overbrudd ovenfor jødene representerte et brudd på grunnleggende norske verdier.

Dette søkelyset på jødenes skjebne er på mange måter et brudd med tidligere omtale rundt jødene. Denne viljen til å tilsidesette egne politiske og kulturelle prioriteringer for å

²⁵⁹ *Sandefjords Blad*, 01.09.1945, s. 5.

²⁶⁰ *Sandefjords Blad*, 02.06.1945, s. 1. Det hevdes at kun 12 av 734 deporterte jøder er funnet i livet. Skrives at man «dessverre må regne med at de aller fleste av de andre er blitt myrdet av tyskerne».

²⁶¹ Se eksempelvis *Sandefjords Blad*, 15.06.1945, s. 2. Pastor Joh. Jellinek skriver at 4-5 millioner jøder ble drept av nazistene. Jellinek skriver videre at jødiske flyktninger i Frankrike og Belgia møter irritasjon og uvilje fra befolkningen. Se også *Sandefjords Blad*, 30.07.1945, 4 for en artikkel som hevder at 5.5 millioner jøder ble drept av tyskerne.

²⁶² *Sandefjords Blad*, 09.06.1945, s. 1. Artikkelen er en gjengivelse fra *Telemark Arbeiderblad*.

²⁶³ *Sandefjords Blad*, 21.06.1945, s. 3. Artikkelen gjengis under overskriften «et blad fra jødenes tragedie».

²⁶⁴ *Sandefjords Blad*, 26.06.1945, s. 3.

²⁶⁵ *Sandefjords Blad*, 29.05.1945. Påpeker at tyskerne kun gjeninnførte grunnlovens paragraf 2.

skildre jødernes skjebne ble kun gjort en gang før krigen rundt omtalen av Krystallnatten.²⁶⁶ I andre tilfeller, eksempelvis jødeboikotten i 1933, ble hendelsene møtt med en pragmatisk, kynisk vurdering av hensikten og konsekvensene bak handlingen.²⁶⁷

4.1.3. Rettsoppgjøret til jødene

Historikeren Hannah Arendt skrev i boken *Eichmann in Jerusalem* angående rettsprosessen mot Adolf Eichmann:

«On trial are his deeds, not the sufferings of the Jews, not the German people or mankind, not even anti-Semitism and racism.»²⁶⁸

Arendts syn på rettsprosessen mot Eichmann tilsier at det var nok å dømme ham for selve handlingene han hadde utøvd uten å vektlegge motivasjonen bak. Dette går motsatt av hva som skjedde i rettsaken mot politiinspektør Knut Rød; hvor nettopp motivasjonen bak det som hadde skjedd endte opp med å unnskyldte handlingen.²⁶⁹ Arendt skrev videre i boken at å dømme Eichmann i Jerusalem var den eneste måten å sikre jødernes moralske dom over en av arkitektene bak Holocaust.²⁷⁰ De norske jødene fikk på mange måter et forsøk på en moralsk dom i rettsaken mot Vidkun Quisling.

4.1.1.1 Rettssaken mot Vidkun Quisling

Når Vidkun Quisling ble stilt for retten kort tid etter den norske frigjøringsdagen, var handlingene mot jødene en de ni tiltalepunktene statsforsvaret la fram. De hevdet at Quisling opphisset i skrift og tale til hat mot jøder. Det stod videre at «han lot det norske politi bistå ved pågripelsen av jøder som skulle sendes til Polen. Han visste denne forfølgelse vilde koste mange jøder livet, hvilket også har vist seg å slå til, for et antall på flere hundre.»²⁷¹

Denne tidlige holdningen viser at jødernes skjebne var en del av det nasjonale oppgjøret etter krigen. Under en vitneutspørring under rettsaken ble Quisling spurt om han visste at jødene skulle bli sendt til Tyskland. Selv om Quisling benektet å ha kjennskap til dette slo aktorstatet tilbake med «Hele Norge visste det.»²⁷² I september 1945 ble Quisling

²⁶⁶ Se *Sandefjords Blad*, 12.11.1938, s. 1-2.

²⁶⁷ Se *Sandefjords Blad*, 03.04.1933, s. 1.

²⁶⁸ Arendt, 1964, s. 5.

²⁶⁹ Kopperud og Levin, 2010, s. 292-298; Johansen, 2012, s. 154.

²⁷⁰ Arendt, 1964, s. 6-8.

²⁷¹ *Sandefjords Blad* sin gjengivelse av tiltalen mot Vidkun Quisling, 13.07.1945, s. 3.

²⁷² *Sandefjords Blad*, 25.08.1945, s. 4.

dømt til døden i lagmannsretten på de fleste av tiltalepunktene som var rettet mot ham, deriblant jødetiltalen.²⁷³ Quisling ble dermed holdt ansvarlig for sin deltagelse i det norske Holocaust.

I relasjon til Quislings rettsak gjenga *Sandefjords Blad* transkripsjoner av vitnemålene til flere sentrale N.S. skikkelser, deriblant Quisling selv. Fokuset i disse vitneutsagnene gir et innblikk i hva avisens stilling var til sentrale spørsmål i forhold til jødene. Det mest fascinerende eksemplet som kan trekkes frem er vitnemålet til Wilhelm Wagner. *Telemark Arbeiderblad* skrev om Wagners vitnemål under tittelen «Quisling deporterte jødene til Tyskland.»²⁷⁴ De gikk deretter i detalj rundt Wagners utsagn om at Quisling ønsket å deportere jødene så fort som mulig. *Sandefjords Blad* på sin side skrev følgende angående Wagners vitnemål: «Videre ble følgende vitner avhørt uten at noe særlig nytt kom fram: ... Wilhelm Wagner.»²⁷⁵

Sandefjords Blads holdning til jødene var dermed en smule avvisende. De dekte sakene på en saklig måte, men unnlot å gå dypere i sin analyse. Avisen gjenga senere en artikkel fra *Morgenbladet* med følgende refleksjon:

«Jødenes fengsling og bortførelse til Tysklands tilintetgjørelsesleirer er et kapitel for seg. Det juridiske spørsmål er her om Quisling som satte den hjemlige agitasjon mot jødene i gang og utvilsomt har hovedskylden for et tyskerne gikk til sin aksjon mot dem, har forstått at resultatet måtte bli som det blev – 12 i live av 1000 bortslepte.»²⁷⁶

Det man kan trekke ut av dette er at både *Morgenbladet* og *Sandefjords Blad* anerkjenner at Quisling hadde et moralsk ansvar for det som skjedde med jødene, men stiller seg mer skeptisk til hvorvidt han hadde et juridisk ansvar til det som skjedde. Denne skepsisen kom til tider også frem i behandlingen av jødenes eiendeler etter krigen.

4.1.1.2 Eiendeler

De hjemvendte jødene møtte store vansker med å reintegrere seg i samfunnet. Eiendommene var overtatt av andre og prosessen for å få ting tilbake var langvarig.²⁷⁷ De som stod som eiere

²⁷³ *Sandefjords Blad*, 11.09.1945, s. 1.

²⁷⁴ *Telemark Arbeiderblad*, 25.08.1945, s. 1-2.

²⁷⁵ *Sandefjords Blad*, 25.08.1945, s. 1.

²⁷⁶ *Sandefjords Blad*, 12.09.1945, s. 4.

²⁷⁷ Se Reisel, 2021, s. 89-95 for en gjennomgang av den begynnende prosessen for jødene.

var blitt drept i dødsleirene. Det var en langvarig prosess for å få bekreftet dem som døde da de først ble registrert som forsvunnet. De gjenlevende familiemedlemmene måtte sikre en dødsattest før de selv kunne bli satt som styrere av dødsboet. Dette skapte frustrasjon både hos pressen og jødene.

Dette var også tilfellet for jøder fra Vestfold, da minst 14 jødisk eide forretninger, gårdsbruk og eiendommer falt innenfor fylkesgrensen.²⁷⁸ *Sandefjords Blad* ga ikke noe stort fokus rundt jødernes repartisjon tilbake til samfunnet. De skrev en kort notis angående verdiene som ble tapt, men vektla det aldri.²⁷⁹ Siden eiendommen var tatt under tysk okkupasjon med et slags rettslig grunnlag forelå det som kan anses som «lovlig korrupsjon.»²⁸⁰ De beslaglagte verdiene til jødene ble grovt misbrukt av bestyrerne under okkupasjonen.²⁸¹ Grunnprinsippet for gjenoppbygningen av det norske samfunnet var at alle skulle søke repartisjon til eiendom de hadde før krigen uavhengig av hvem som hadde tatt det i løpet av krigsårene.²⁸² Dette ble derimot vanskeligere å bære ut i praksis, noe som spesielt rammet jødene.

Avisen unngikk i hovedsak debatten rundt moralen av å ha tatt jødernes eiendom under den tyske okkupasjonen. Johan Scharffenberg understrekte i sin 17-mai-tale 1945 at jødene hadde blitt frastjålet eiendelene sine uten hjemmel i loven.²⁸³ Denne manglende viljen til å fordømme tyveri av jødisk eiendom fra avisens side viser en viss kontinuitet sammenlignet med tidligere tidsperioder.

4.1.4. Konsentrasjonsleire

Brutaliteten rundt konsentrasjonsleirene og dødsleirene i de Nazi-okkuperte landene vakte stor oppsikt i *Sandefjords Blad*. De skrev flere artikler om «de redselsfulle tyske fangeleire.»²⁸⁴ I deknningen la de aldri skjul på at jødene var blant de som ble hardest rammet av denne brutaliteten.²⁸⁵ Når rettsprosessen begynte i Nuremberg fikk man vite mer rundt omfanget av angrepet på jødene.²⁸⁶ Interessen for hva som skjedde med jødene var derimot

²⁷⁸ Reisel, 2021, s. 180-195.

²⁷⁹ *Sandefjords Blad*, 27.06.1945, s. 3. Avisen skriver at Paul Koren tapte 70.000 fra et av jødeboene han styrte under krigen.

²⁸⁰ Reisel, 2021, s. 98. Reisel henviser til et notat fra undersøkelsesutvalget til Riksarkivet fra Bjarte Bruland, 6 juni 1996.

²⁸¹ Reisel, 2021, s. 180-185.

²⁸² Reisel, 2021, s. 185-187.

²⁸³ *Sandefjords Blad*, 29.05.1945, s. 3.

²⁸⁴ *Sandefjords Blad*, 30.05.1945, s. 1.

²⁸⁵ *Sandefjords Blad*, 24.08.1945, s. 1; står at 26 millioner mennesker ble myrdet i konsentrasjonsleirene. *Sandefjords Blad*, 22.09.1945, s. 1; skriver at fire millioner jøder ble henrettet i gasskamrene.

²⁸⁶ *Sandefjords Blad*, 19.10.1945, s. 1. Skriver «bare rester av den jødiske befolkning i Europa er tilbake».

kortvarig. *Sandefjords Blad* vendte seg raskt mot de mer politiske aspektene rundt konsentrasjonsleirene i de tysk okkuperte landene. Fokuset på jødernes lidelser i leirene eller som følge av leirene fikk markant mindre oppmerksomhet utover perioden enn de fikk de første månedene etter frigjøringen. Etter det initiale sjokket rundt leirenes brutalitet gikk avisen tilbake til å i hovedsak tilsesette eller ignorere det som hadde skjedd med jødene. På så måte vitner omtalen av konsentrasjonsleirene om kontinuitet.

4.1.5. Kielce pogromen

Et snaut år etter krigens slutt kom det et angrep på polske jøder i den polske byen Kielce. 4 juli 1946 ble i alt 42 jøder drept på brutalt vis av innbyggerne av byen Kielce. Angrepet kom som følge av at den ni år gamle gutten Henry Blasczyk sa han hadde blitt holdt fanget i kjelleren til bygget tilhørende Jewish Committee.²⁸⁷ Angrepet ble aldri direkte omtalt av *Sandefjords Blad*, men det finnes i alt tre notiser som indikerer de hadde en viss kunnskap om hva som hadde skjedd. Den mest tydelige kom snaut 3 uker etter angrepet. Da publiserte avisen et bilde av Henry Blasczyk med overskriften «den skyldige.»²⁸⁸

På begynnelsen av 1947 kom det en refleksjon rundt ringvirkningene av angrepet i Kielce.²⁸⁹ Avisen skrev at de gjenværende jødene drømte om å emigrere ut av landet. De avslutter saken med «Tyskerne visste hva de gjorde. Men selvfølgelig, i vår tid er jo dette en dagligdags historie.». Budskapet i den sistnevnte artikkelen er at jødene føler de ikke har et hjem i Polen lenger. Dette ble også delt av flere andre skikkelser etter slutten av andre verdenskrig.²⁹⁰ Kravet om en selvstendig jødisk stat vokste og gikk fra å være en drøm til et krav.

4.1.6. Kristendommen er redningen

I enkelt saker kommer det frem at jøder ble reddet av kristne ledere under krigen mot Nazi-Tyskland.²⁹¹ Denne fremstillingen av kristne redningsmenn av de stakkarslige jødene sier noe

²⁸⁷ Gross, 2018. Alderen på gutten varierer i kildene. Gross, 2018 hevder han var åtte, mens *Sandefjords Blad* skrev 23.07.1945, s. 1 at han var ni år gammel.

²⁸⁸ *Sandefjords Blad*, 23.07.1946, s. 1. Se også *Sandefjords Blad*, 17.07.1946, s. 1. De skriver at over 100 jøder er drept i Polen den siste tiden, men spesifiserer ikke at Kielce er en del av dette tallet.

²⁸⁹ *Sandefjords Blad*, 02.01.1947, s. 4.

²⁹⁰ Se eksempelvis Gross, 2018 for en refleksjon rundt betydningen av Kielce pogromen for drømmen om en selvstendig jødisk stat. Se også *Sandefjords Blad*, 22.09.1945, s. 1 hvor flere krever at «Palestina må åpnes for jødiske naziofre». Se også *Sandefjords Blad*, 04.01.1946, s. 1 hvor det står at jøder flykter til Palestina for å redde livet. Se også *Sandefjords Blad*, 17.07.1945, s. 1 for en kort notis angående et krav stilt fra en «zionistisk delegasjon» i London om at Palestina skal bli anerkjent som en selvstendig jødisk stat.

²⁹¹ Se eksempelvis: *Sandefjords Blad*, 09.08.1945, s. 3 for en sak om at tre prester reddet 12.000 jødiske barn i Frankrike; og *Sandefjords Blad*, 20.08.1945, s. 3 om en sak om Heinrich Gruber som reddet jøder i Tyskland.

om fremstillingen av maktforholdet mellom jødedommen og kristendommen under krigen. I en sak angående Heinrich Grubers bidrag til å redde jøder under naziregimet i Tyskland skriver avisen at han var avgjørende for å hjelpe de «kristne jødene.»²⁹² Avisen spesifiserer aldri hva en «kristen jøde» er, men det er tydelig at fokuset ligger på kristnes bidrag til å redde jøder. Som at kristne viser seg som overlegne gjennom disse handlingene. Denne fremstillingen er et tegn på kontinuitet i omtalen av jødene.

4.1.7. Jødiske skikker i kamp mot det gode ord

I en analyse av nytten av å faste skriver Th. Østenstad at både jøder og katolikker ser på fasting som et tegn på fromhet²⁹³. Han understreker at dette synet på fasting er noe den lutherske kirken ikke er enige med. Østenstad understreker videre at fasting kan ha nytte for lutherske troende også, men av andre grunner enn de jødene får av det. Denne typen fremstilling er et tydelig brudd på de tidligere religionsdiskusjonene som fant sted før krigen. I de artiklene ble jødene sett ned på for sine perspektiver på ting, mens i denne artikkelen understreker Østenstad at han kun er uenig med jødenes syn. Han nedverdiger ikke jødene for sitt perspektiv.

På den andre siden var det fortsatt et stort fokus blant avisen på konverteringsarbeidet ovenfor jødene. I et intervju med Olga Olaussen, en misjonær i Romania, skriver avisen under overskriften «Antisemittismen brer seg i Romania.»²⁹⁴ I artikkelen spør avisen Olaussen «er jødene mer mottagelige for evangeliet nu enn før?» Olaussen svarer at jødene er mer fokusert på å emigrere til Palestina grunnet den økende antisemittismen de blir utsatt for i Romania. Dette fokuset på konvertering viser tegn på kontinuitet i synet på jødene. Også før krigen la avisen et visst fokus på konvertering av jødene, og dette fortsatte altså i etterkrigstiden.²⁹⁵

4.1.8. Frigjøringens brutale virkelighet

Kort tid etter den norske frigjøringen kom det en kronikk i avisen *Kronikken*.²⁹⁶ *Kronikken* rettet en sterk kritikk mot den norske pressens manglende evne til å se den norske frigjøringen i et større perspektiv. De understreket at det ville vært et grovt feilsteg hvis frigjøringskampen ble for fokusert på enkeltindivider fremfor den større historien om okkupasjonen av Europa og det norske folket. Lauritz Johnson rettet en lignende kritikk mot pressen og understrekte at

²⁹² *Sandefjords Blad*, 20.08.1945, s. 3.

²⁹³ *Sandefjords Blad*, 27.02.1946, s. 4.

²⁹⁴ *Sandefjords Blad*, 18.07.1946, s. 1.

²⁹⁵ *Sandefjords Blad*, 10.08.1939, s. 3.

²⁹⁶ Originalt publisert i *Kronikken*, deretter gjengitt av *Morgenbladet*, før det ble publisert i *Sandefjords Blad*, 24.05.1945, s. 3.

avisene måtte være klar over «hvilket livsfarlig våpen» de hadde under sin kontroll.²⁹⁷ Han mente det foregikk en glorifisering av innsatsen under krigen, og en forglemmelse av de feiltrinnene nordmenn faktisk gjorde under okkupasjonen. Dette ønsket om å nyansere fremstillingen av den norske okkupasjonen kan ses som et brudd med tidligere dekning. Avisen understreker gjennom disse artiklene at de ønsker en redelig fremstilling av nordmenns handlinger under krigen; fremfor å kun vektlegge det positive. Selv om jødene ikke blir direkte nevnt, ville en nyansert fremstilling av okkupasjonen gagnet deres sak.

4.1.9. En selvstendig jødisk stat

Presidenten for det Jødiske Verdensforbund, Dr. Chain Weizman, uttalte angående jødenes fremtid i Europa: «Den europeiske jord er våt av jødenes blod og ingen kan forlange at vi der skal leve videre som om intet er hendt.»²⁹⁸ Weizman var ikke den eneste som virket skeptisk til jødenes videre eksistens innenfor Europas grenser. *Sandefjords Blad* stilte blant annet spørsmålet: «Hvor skal det bli av jødene?»²⁹⁹ Det vokste gradvis et større og større krav om at jødene skulle få områder rundt det daværende Palestina som en selvstendig jødisk stad. Dette på grunnlag av at det «finnes ... ingen framtid i Europa for jødene.»³⁰⁰

I årene som fulgte vokste urolighetene i Midtøsten. I 1946 kom det en kortlevd konflikt mellom jødiske terrorister og den britiske styringsmakten. I 1948, i kjølvannet av at Storbritannia hadde forlatt det palestinske området, brøt det ut en krig mellom Israel og Palestina.³⁰¹ Krigen ville definere maktforholdet i regionen i årene som fulgte.³⁰²

Sandefjords Blad fulgte utviklingen i Midtøsten på lik linje som de fulgte andre konflikter. De forholdt seg relativt upartiske igjennom hele tidsperioden, da de gjenga informasjon angående jødisk og muslimsk vold.³⁰³ Avisen konkluderte tidlig med at konflikten mellom jødene og araberne i Palestina var «et storpolitisk problem.»³⁰⁴ Som sådan var omtalen av konflikten i Midtøsten et tegn på kontinuitet fremfor brudd. *Sandefjords Blad* hadde ingen politiske eller kulturelle interesser i konflikten mellom jødene og araberne.

²⁹⁷ *Sandefjords Blad*, 01.06.1945, s. 3.

²⁹⁸ *Sandefjords Blad*, 27.03.1946, s. 6.

²⁹⁹ *Sandefjords Blad*, 24.07.1945, s. 4.

³⁰⁰ *Sandefjords Blad*, 24.07.1945, s. 4. Sitert fra et medlem av Jewish Agency.

³⁰¹ Shlaim, 1987, s. 50-54.

³⁰² I tillegg til konfliktene mellom Palestina og Israel var både Egypt og Irak tidlig skeptiske for utviklingen med tanke på jødisk tilstedeværelse i Midtøsten. Se *Sandefjords Blad*, 03.11.1945, s. 1 om rasing av jødisk eide bedrifter i Cairo til støtte for araberne i Palestina; og *Sandefjords Blad*, 09.02.1946, s. 1 for en frykt blant irakiske ledere for at jødisk tilflytning til Palestina kan være en eksistensiell trussel mot arabiske nasjoner.

³⁰³ Se eksempelvis: 13.07.1946, s. 6 som hevder at araberne forbedrer seg på en mulig krig med jødene; 01.10.1945, s. 1 som påstår at muhammedanerne truer med «hellig krig» hvis Palestina blir delt; 05.10.1945, s. 1 som hevder at titusenvis av jøder vil kjempe seg til Palestina hvis de blir nektet adgang.

³⁰⁴ *Sandefjords Blad*, 15.11.1945, s. 1.

Derfor var det like enkelt for dem å forholde seg upartiske som i andre konflikter både før og etter andre verdenskrig.

4.1.10. Jødene forlater Europa

I samsvar med et økende krav om en selvstendig jødisk stat var det også stor emigrasjon av jøder fra Europa til Palestina. Titusenvis av jøder hevdet de ville kjempe seg til Palestina hvis de ble nødt til det. Som en kommentator tilla: «Krigen er fortvilelsens handling, og jødene i Europa er fortvilet.»³⁰⁵

Denne folkevandringen var ikke alltid frivillig.³⁰⁶ Mot slutten av 1940-tallet ble det kjent at nærmere 20.000 reisepass ble utstedt til jøder med et ønske om at de skulle forlate Ungarn. Romania på sin side sperret jødene ute av kulturelle funksjoner mens de ble nektet å reise til Israel. Polen utøvde vold ovenfor jødene; både de som ønsket å forlate og de som ønsket å bli. Som *Gjengangeren* påpekte hadde jødene en prekær stilling i flere av disse landene.

Emigrasjon foregikk også blant jøder andre steder i verden.³⁰⁷ Shanghai hadde tidligere opplevd en gradvis innstrømning av jøder fra slutten av 1800-tallet til utbruddet av andre verdenskrig. Dette inkluderte nærmere 20.000 tyske, østeriske, og tsjekkoslaviske jøder som kom fram til august 1939. Under krigen i Kina ble jødene innkvartert i ghettoer hvor flere hundre ble drept. Etter at krigen tok slutt emigrerte tusenvis av jøder fra Shanghai, med over 10.000 utflyttere på innen slutten av mars 1949.

4.2. Jødene sammenlignet med andre minoriteter

Etterkrigstiden introduserte flere nye minoritetsgrupperinger i det norske samfunnet. I hovedsak var dette grupper som av forskjellige grunner hadde samarbeidet eller forholdt seg positive til den tyske okkupasjonsmakten. Av følelsesmessige grunner ble eksempelvis norske jenter som hadde vært i personlige forhold med tyske soldater utpekt som en av de største moralske forbryterne under krigen. Andre grupper som hadde samarbeidet med tyskerne fikk også minoritetsstatus, da de ble utskilt fra samfunnet i varierende grad.

³⁰⁵ *Sandeffjords Blad*, 05.10.1945, s. 1.

³⁰⁶ *Gjengangeren*, 21.03.1949, s. 2.

³⁰⁷ *Ringsaker Blad*, 31.03. 1949, s. 3.

4.2.1. Tyskertøsene

Kort tid etter den norske frigjøringen ble de såkalte «tyskertøsene» utpekt som en ny minoritetsgruppe i Norge. Dette var jenter som i forskjellig grad hadde hatt forhold til tyske soldater.³⁰⁸ I begynnelsen av juni 1945 begynte flere av «tyskertøsene» å bli skamklipt av andre nordmenn; en handling *Sandefjords Blad* beskrev som «forholdsvis uskyldig.»³⁰⁹ I midten av juni 1945 ble flere av de som var anklaget for å være «tyskertøser» internert i leirer i Oslo og i Sandefjord.³¹⁰ Dette, som avisen selv noterte, skjedde på et tynt rettslig grunnlag.

Diskusjonen rundt hva som var riktig straff for «tyskertøsene» varierte fra utestengelse fra samfunnet, fengsel, internering og deportasjon.³¹¹ Det som er tydelig, er at selv de som forsvarte «tyskertøsene» anså handlingen de hadde gjort under krigen som utilgivelig. Både avisen, politimesteren i Sandefjord, og prester skrev at «tyskertøsene» aldri ville kunne bli tilgitt for sine handlinger.³¹²

Hvis man sammenligner behandlingen av, og synet på handlingene til, «tyskertøsene» med eksempelvis politiet ser man at der både avisen og samfunnet generelt godtok en form for pragmatisk nødvendighet for handlingene til politiet, anså de handlingene til jentene som utilgivelige. Det var tilsynelatende ingen interesse i å innlemme jentene inn i samfunnet på nytt.

Prost Henrik Seip skrev at det måtte være en lik målestokk for alle;

«ellers vil oppgjøret ikke være skikket til å rense lufter, men til å gjøre den lumrere, ikke føre til at alle gode norske menn og kvinner kjenner seg som søsken, men til at der blir satt ondt blod mellom dem som i virkeligheten hører sammen.»³¹³

³⁰⁸ Olstad, 2019, s. 375.

³⁰⁹ *Sandefjords Blad*, 12.06.1945, s. 2.

³¹⁰ Se *Sandefjords Blad*, 15.06.1945, s. 3 og *Sandefjords Blad*, 16.06.1945, s. 2. Står at rundt 1400 jenter ble internert i Oslo, men at rundt 700 av disse senere ble sendt til interneringsleir ved Granholmen i Sandefjord.

³¹¹ *Sandefjords Blad*, 12.06.1945, s. 2; i et intervju med kontrolløren for Verdensteateret blir det sagt at «tyskertøsene» burde bli nektet adgang til kinoen. Se *Sandefjords Blad*, 14.06.1945, s. 3 for et forslag fra en av avisens medarbeidere i Sandar om å deportere «tyskertøsene» på lik linje med nazister. Skriver at dette burde inkludere barna til «tyskertøsene», da dette ville vært en mer barmhjertig løsning enn å la dem bli i Norge.

³¹² Se *Sandefjords Blad*, 12.06.1945, s. 2 for en lederartikkel der det påpekes at jentenes handling «er naturligvis ikke tilgivelig». Se *Sandefjords Blad*, 13.06.1945, s. 2 for et brev fra politimesteren i Sandefjord hvor jentene blir holdt ansvarlig for volden de blir utsatt for i form av skamklippingen. Skrives videre «La oss nu være ferdig med det spetakkel som tyskerjentene har skaffet oss». Se *Sandefjords Blad*, 21.06.1945, s. 4 der prost Henrik Seip skriver at jentenes samvær er en av de mest skamfulle handlingene nordmenn begikk under okkupasjonen.

³¹³ *Sandefjords Blad*, 21.06.1945, s. 4.

Det prost Seip etterspurte var altså en rettferdig dom ovenfor alle som hadde samarbeidet med tyskerne på forskjellige vis. Uten dette fryktet han at rettsoppgjøret ville gjøre mer vondt enn godt for den norske nasjonen.

4.2.2. Politiet

Som nevnt innledningsvis i kapittelet ble politiinspektør Knut Rød frikjent for tiltalen mot ham. Dette signaliserte på mange måter den videre behandlingen av politiets medlemmer. Man talte for en pragmatisk vurdering av behovet for å ha vært NS-medlem uten at det gjorde deg til en nazist.³¹⁴ Man ønsket heller at folk skulle dømmes for deres handlinger.³¹⁵ Dette skulle gjøres for å sikre en rettferdig behandling av politifolk. Det interessante innenfor dette er at man tidlig ser søkelys på eventuelle bidrag til Hjemmefronten.³¹⁶ Som med Knut Rød er tanken at hvis man bidro til Hjemmefronten kunne dette unnskyldte eventuelle andre kriminelle handlinger man deltok i grunnet noens bidrag til norske interesser.

Allerede i slutten av mai 1945 skrev Ronald Fagen at man ikke burde dømme politifolk kun fordi de hadde vært medlemmer av Nasjonal Samling.³¹⁷ Han mente medlemskap som sådan ikke betød at noen var nazist. Dette indikerer en tidlig frykt ovenfor rettsprosessen. Som nevnt tidligere var det derimot ikke et lignende ønske om dom på grunnlag av handling fremfor assosiasjoner når det kom til «tyskertøsene».

4.2.3. NS-oppjøret

En annen gruppe som ble pekt ut som en slags minoritetsgruppe i etterkrigstiden var NS-medlemmer. Sentralt i rettsprosessen var hvordan man skulle behandle de som hadde vært medlemmer av Nasjonal Samling. Ronald Fagen understrekte at spørsmålet ikke burde være noens tro i NS-ideologien, men hvorvidt de var skyldige i utførelsen av forskjellige forbrytelser.³¹⁸ Han understreker derimot at man ikke kan unnskyldte handlinger med en pragmatisk tolkning av motivasjonen bak, siden det alltid var tydelig at Norge var i krig med Tyskland. Som sådan er Fagen uenig i den pragmatiske vurderingen man senere gjorde ovenfor politifolk. Jon Andreas Lippestad, sjefen for Sosialdepartementet under Quisling,

³¹⁴ *Sandefjords Blad*, 31.05.1945, s. 3. Skrevet av Ronald Fagen.

³¹⁵ Se eksempelvis *Sandefjords Blad*, 13.06.1945, s. 3. Skrevet av Ronald Fagen.

³¹⁶ *Sandefjords Blad*, 02.06.1945, s. 2. I artikkelen står det at Oslopolitiet trenger folk tilbake. Skrives at de er dyktige, erfarne folk hvor flertallet jobbet godt for Hjemmefronten.

³¹⁷ *Sandefjords Blad*, 31.05.1945, s. 3. Gjengitt fra *Morgenbladet*.

³¹⁸ *Sandefjords Blad*, 13.06.1945, s. 3. Gjengitt fra *Morgenbladet*.

forsøkte eksempelvis å låne den pragmatiske unnskyldningen da han hevdet å ha gått inn i NS-regjeringen for å verne om norske interesser.³¹⁹

I relasjon til NS-medlemmene ble nærmere 93.000 mennesker stilt for retten, mens 46.000 ble dømt til dommer av forskjellige lengder.³²⁰ Flere av medlemmene ble fjernet fra mantallet for valget som fant sted høsten 1945.³²¹ Dette samsvarte med de mulige strafferammene som ble lagt ned før rettsoppgjøret som påstod en mulig fengselsstraff på 5-15 år for de som hadde vært deltagende i varierende grad, mens de som kun var medlemmer risikerte å miste «forskjellige statsborgerlige rettigheter.»³²²

4.2.4. Sjøfolkene

En tredje gruppering vi ser dukket opp relatert til oppgjøret i kjølvannet av den tyske okkupasjonen er norske sjøfolk. Under årsmøtet til Sjømannsforbundet, avholdt i Sandefjord, ble det vedtatt at såkalt «tyskerarbeidet» ikke måtte anses som unasjonalt.³²³ I en sann vurdering ser man dermed at å jobbe for tyskerne hvis man var sjømann eller politi falt innenfor en slags pragmatisk nødvendighet, mens «tyskertøsene» hadde begått en handling som aldri kunne bli tilgitt uavhengig av motivasjonen for handlingen.

4.2.5. Kampen mot nazismen

I krigens kjølvann kom det en sterk oppfordring fra daværende redaktør i *Sandefjords Blad* Ole Ling angående fremtiden for nazismen og nazistene:

«Fordringshaverne i denne saken er våre barn, våre fanger, våre matrede og pinte landsmenn, hele det norske folk, hele den lidende menneskehet. Hele verden har lidt ubeskrivelig for den nazistiske galskapen. Den må aldri mere få lov til å bryte ut fra sinnsykeasylene og besette menneskenes sinn.»³²⁴

Lind krever at oppgjøret mot nazistene må tas så radikalt at nazismen aldri kommer tilbake igjen. Det er derimot klart fra de andre eksemplene som er gjennomgått i dette kapittelet at synet på hvem som faktisk var nazist var noe uklart. «Tyskertøsene» ble skamklipt og

³¹⁹ *Sandefjords Blad*, 20.06.1945, s. 3.

³²⁰ Olstad, 2019, s. 375-376.

³²¹ *Sandefjords Blad*, 11.08.1945, s. 1.

³²² *Sandefjords Blad*, 10.07.1945, s. 1.

³²³ *Sandefjords Blad*, 23.07.1945, s. 4.

³²⁴ *Sandefjords Blad*, 21.06.1945, s. 2. Lederartikkel av Ole Lind.

regelrett kastet ut av landet, mens sammensvorne i politiet og Nasjonal Samling fikk fortsette i tidligere stillinger og gjenoppta en noenlunde normal hverdag etter krigen. Denne dikotomien i synet på de som hjalp nazistene i varierende grad er en av grunnene til at rettsoppjøret i Norge er så merksnodig og mangelfullt.³²⁵

4.2.6. Fargede

Avisen fortsatte det nedverdiggende synet de hadde på fargede før krigen. De skrev blant annet angående innbyggerne på den nederlandske karibiske øya Curacao at innbyggerne var smarte og veltalte.³²⁶ De skrev at man ikke så like stor forskjell mellom svarte og hvite som man gjorde ellers i verden. I avisens øyne finnes det dermed et etablert skille mellom hvite og svarte. Selv om artikkelen ikke spesifiserer det, kan man nok anta at synet tilsier at hvite er høyere rangerte borgere enn svarte.

Avisen videreførte også tendensen til å betegne ethvert medlem av den fargede befolkningen som «neger» uavhengig av relevansen for saken.³²⁷ Dette ser man også i dekningen av politiske saker.³²⁸ Man ser dermed at avisen videreførte synet sitt på svarte fra før andre verdenskrig. I likhet med dekningen i mellomkrigstiden er derimot ikke fargede tilegnet et spesielt stort fokus i løpet av tidsperioden.

³²⁵ Olstad, 2019, s. 375-376. Se også Fure, 1999, s. 32-39.

³²⁶ *Sandeffjords Blad*, 10.08.1946, s. 5.

³²⁷ *Sandeffjords Blad*, 12.06.1946, s. 4. Skriver at den amerikanske «neger» John Woodruff vant løpet sitt.

³²⁸ *Sandeffjords Blad*, 12.07.1946, s. 1. De hevder at «negrene» stemte mot sine egne interesser i et valg i USA.

5 Historien om det antisemittiske Norge

I en gjennomgang av norske avisers reaksjon på sentrale hendelser som berørte jødene i løpet av mellomkrigstiden fant Morten Sagstad en gjennomgående avvisende og nedsettende tone.³²⁹ Sagstad var ikke alene i dette funnet. Kjetil Braut Simonsen skrev i boken *Historie og Moral* om flere eksempler på antisemittisme i norske aviser i mellomkrigstiden.³³⁰ Det er i så fall ingen overraskelse at denne oppgaven har avdekket en gjennomgående antisemittisk tone i *Sandefjords Blad* fra 1931 til krigsutbruddet 9 april 1940.

Avisen tilføyer dermed en videre forståelse av antisemittismen som eksisterte i norsk presse før den tyske okkupasjonen. Det er en antisemittisme som i hovedsak brer seg på vurderingen av jødene som annerledes og utenfor det norske samfunnet. En evigvarende minoritet som aldri kan bli helt norske. Dette kan i et bredere historieperspektiv trekkes tilbake til grunnlovsskrivningen i 1814.³³¹

Den tyske filosofen Conrad von Schmidt-Phiseldek skrev angående jødenes stilling i de kristne statene:

«Jødene ere altsaa og ville fra Nationalitetens Side være fremmede, ikke landsmænd, ikke Stalbrødre af samme Æt og Byrd, med det Folk, de leve iblandt.»³³²

Schmidt-Phiseldek formidler den samme tanken flere skildrer i løpet av 1930-tallet. At jødene aldri kan bli en integrert del av det norske samfunnet. Det var slike tanker som lå til grunn innenfor tidsperioden oppgaven har analysert. I dette forlengede perspektivet kan man spørre seg om den historiske forankringen av antisemittisme i Norge videreføres gjennom en form for *path dependence*.

Path dependence vurderer hvorvidt historiske hendelser og tendenser påvirker hverandre i en slik grad at de ikke kan unngås.³³³ Under grunnlovsdebatten i 1814 var jødespørsmålet et av de sentrale diskusjonstemaene. Denne debatten ble videreført utover 1800- og begynnelsen av 1900-tallet. Frykten og forakten for den jødiske minoriteten

³²⁹ Sagstad, 2010, s. 31-59.

³³⁰ Simonsen, 2020, s. 22.

³³¹ Se eksempelvis diskusjonen rundt grunnlovens paragraf 2. For en grundig gjennomgang av debatten se eksempelvis boken *Paragrafen* av Håkon Harket, 2014. Se også Mendelsohn, 2019, s. 53-56.

³³² Harket, 2014, s. 38-40. Gjengivelse av Schmidt-Phiseldeks foredrag for det kongelige Videnskabers Selskab i 1811.

³³³ Page, 2006, s. 87. Page understreker at det fins et bredt spekter av teorier innenfor *path dependence*, men kjernen i teorien handler om konsekvensen en historisk hendelse kan ha på en annen.

vedvarte under hele denne perioden. Med dette utgangspunktet kan det være vanskelig å se for seg et scenario hvor en borgerlig avis på 1930-tallet ikke ville ha visse antydninger til antisemittiske holdninger. Dette kan også forklare hvorfor antisemittismen hadde en så fremtredende rolle for en såpass liten minoritet.

5.1. Jødene i *Sandefjords Blad* fra start til slutt

Ifølge Cora Døving, forsker ved Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter, ble det gjort et oppgjør med noe av omtalen rundt jøder etter krigen som gjør en sammenligning vanskelig.³³⁴ Dette stemmer i hovedsak med funnene fra denne oppgaven. Jødene får en mindre fremtredende rolle etter krigen enn de fikk før den tyske okkupasjonen. Det er fortsatt en viss ulmende form for antisemittisme, men den er mer tilbaketrukket enn de tidligere tidsperiodene.

Som en del av den første problemstillingen ønsket denne oppgaven å vurdere hvorvidt deknningen av jødene i *Sandefjords Blad* bar preg av kontinuitet eller brudd fra 1931 til 1950. Basert på funnene som er kommet frem er dette et komplisert spørsmål å gi et kort svar på. Dette vil bli drøftet videre i kapittelet.

5.1.1. 1931-1940

Som antydning innledningsvis i dette kapittelet så videreførte *Sandefjords Blad* en antisemittisk tone fra 1931-1940. Dette samsvarer med den mer typiske omtalen av jødene før krigen slik det har blitt redegjort for i kapittel 1.³³⁵ Jødene ble i hovedsak ansett som en uønsket minoritet. Deres kulturelle og religiøse utenforskap ble poengtert i enhver omtale, uavhengig om det var relevant for saken eller ikke.

Man ser i hovedsak en stabil frekvens av søkeordene som ble brukt for oppgaven.³³⁶ Formen var i hovedsak også stabil innenfor perioden. Altså at formen forble i hovedsak avvisende og nedverdiggende. Som drøftet tidligere kan man si at omtalen av «Krystallnatten» var et kort unntak fra denne deknningen.³³⁷

³³⁴ Døving, 2015, s. 47

³³⁵ Se eksempelvis seksjonene 1.1.1., 1.1.2, og 1.1.3.

³³⁶ Se vedlegg 1 – tabell 1.

³³⁷ Se seksjon 2.1.8.

5.1.2. 1940-1945

Under krigen fikk antisemittismen en mer funksjonell form. Jødene ble utpekt som sammensvorne til kommunistene i øst og de pengegriske kapitalistene i vest. Denne funksjonelle antisemittismen forsøkte å vokse hatet mot jødene som minoritet; ikke bare i Norge, men i Europa generelt. Hvis man forenkler spørsmålet til hvorvidt jødene ble omtalt på en antisemittisk måte under andre verdenskrig ville svaret vært et tydelig ja. Hvis man derimot skal besvare spørsmålet basert på en dypere vurdering av funnene må man si at formen av antisemittismen reelt sett skiller seg såpass fra tidligere tidsperioder at det bør karakteriseres som et brudd med tidligere omtale. Man viderefører på mange måter den sosiale konstruksjonen av jødene som noe utenfor den norske normen, men det skiller seg såpass fra konstruksjonen som fantes før krigen at det er vanskelig å anse de som en videreføring av hverandre.³³⁸

5.1.3. 1945-1950

Tidligere studier har avdekket en tendens til å fokusere på en felles betegnelse av «jøden» i førkrigstiden.³³⁹ Ifølge Cora Døving fikk denne omtalen et oppgjør etter andre verdenskrig. Dette oppgjøret kan gjøre det vanskeligere å vurdere kontinuiteten i omtalen før, under og etter krigen.³⁴⁰

I *Sandefjords Blad* ser man en tydelig endring i fokuset på jødene i etterkrigstiden. De er ikke en like sentral minoritet som de var før krigen. Dette må ikke tolkes som at de ikke blir tildelt fokus, men at dette fokuset tar en litt annen form enn før krigen.³⁴¹

Antisemittismen er der fortsatt i den grad at jødene fortsatt anses som noe utenfor den norske normalen. Dette samsvarer også med *Sandefjords Blad* sin tendens til å anse grupperinger utenfor den kristne, konservative, hvite personen som en minoritet.

5.2. Sammenligning av kontinuitet eller brudd innenfor perioden 1931-1950

Stabiliteten i omtalen rundt jødene vurderes ut ifra hvor mye formen endrer seg over tid.³⁴² Ved å gjennomføre en bredere analyse av de tre tidsperiodene kan man se tendenser til både kontinuitet og brudd. Fra 1931 til 1940 er omtalen hovedsakelig avvisende, antisemittisk, eller

³³⁸ Døving, 2015, s. 48.

³³⁹ Lien, 2015a, s. 33-44.

³⁴⁰ Døving, 2015, s. 47.

³⁴¹ Dette støttes også av søkeresultatene fra *Nasjonalbiblioteket*. Se vedlegg 1 – tabell 3.

³⁴² McCullagh, 2004, s. 125.

likegyldig ovenfor jødene. Dette samsvarer som nevnt med tidligere tidsperioder og bør i så måte anses som en kontinuitet av det norske synet på jødene.³⁴³

Man kan derimot ikke anse denne avvisende eller likegyldige formen for antisemittisme som forløperen for antisemittismen under den tyske okkupasjonen. Når tyskerne overtok avisene, og spesielt fra 1941 etter at Norsk Artikkeltjeneste ble mer førende, ble antisemittismen funksjonell på en helt annen måte enn tidligere. Dette var ikke en avvisende eller likegyldig form for antisemittisme. Dette var en bevisst fremstilling av jødene som roten til det onde. Selv om dekningen som sådan passer med det som er funnet i andre norske aviser under andre verdenskrig, er det et markant brudd fra tidligere fremstilling av jødene i *Sandefjords Blad*.³⁴⁴

I etterkrigstiden får man en tydelig og åpenbar endring fra de foregående årene, men en viss videreføring av synet på jødene før andre verdenskrig. I et bredere historisk perspektiv kan man derfor anse det som en svak kontinuitet av omtalen av jødene. Frekvensen av negativ omtale går ned i etterkrigstiden, men det finnes fortsatt eksempler på antisemittisme etter krigens slutt.

5.3. Pressen som moralens vokter

Pressen innehar en sentral rolle i utviklingen av et samfunns moralske verdier og prinsipper. Dette ble understreket flere ganger av *Sandefjords Blad* innenfor den samlede tidsperioden oppgaven analyserte.³⁴⁵ Over tid kan samfunnets moraler skape strukturelle forventninger og stereotyper rundt enkeltgrupper.³⁴⁶ Plasserer man disse stereotypene innenfor et bredere historisk perspektiv kan man forstå hvordan en slik forenklet konstruksjon av en gruppe kan gjøre det vanskeligere å lykkes med en grundigere analyse.

I jødernes tilfelle kan historiske feilsteg skape en forventning av offerrolle innenfor enhver analyse.³⁴⁷ Dette kan inkludere en analyse av jødene før andre verdenskrig. Kjennskapen til Holocaust og andre jødeforfølgelser kan påvirke de funnene som blir gjort. I så måte kan *path dependence* påvirke analysene og vurderingene man gjør av historiske datasett.³⁴⁸

³⁴³ Se eksempelvis drøftingen til Lien, 2015a, 33-44.

³⁴⁴ Se Westlie, 2019.

³⁴⁵ Se *Sandefjords Blad*, 01.06.1945, s. 3. og *Sandefjords blad*, 3 oktober 1941, s. 2.

³⁴⁶ Døving, 2015, s. 47-48.

³⁴⁷ Døving, 2015, s. 54-55.

³⁴⁸ David, 2000, s. 4-7.

Path dependence kan påvirke slike analyser fordi kjennskapen til hvordan ting vil utvikle seg kan også påvirke de søkene man gjør, de valgene man tar underveis, og de konklusjonene man kommer med. I hovedsak vil man alltid forsøke å gjøre uavhengige analyser og konklusjoner, men det kan være vanskelig å vurdere en historisk hendelse uten å ta både det som har skjedd før og det som kommer til å skje med i vurderingen.

6 Det norske minoritetssamfunnet fra 1931-1950

Ved siden av den generelle vurderingen av omtalen av jødene ønsket denne oppgaven å sammenligne noe av omtalen rundt andre minoriteter i Norge. Dette for å vurdere hvorvidt noen andre grupper ble omtalt på en sammenlignbar måte i det valgte tidsrommet for oppgaven.

6.1. Minoritetene

For å belyse omtalen av de andre minoritetsgruppene vil det i seksjonene nedenfor bli gjennomført en kort sammenligning av forskjellige minoriteter i kontrast med jødene. Denne sammenligning blir gjennomført som et steg i besvarelsen av den andre problemstillingen som var sentral for oppgaven. Denne problemstillingen ønsket å vurdere omtalen av andre minoriteter sammenlignet med jødene.

6.1.1. 1931-1940

Det som var tydelig i tiden før utbruddet av andre verdenskrig er at flere minoriteter basert på rase og religiøstilhørighet ble omtalt på en negativ måte i *Sandefjords Blad*. Avisens lutherske, konservative vinkling på verden virker å ha påvirket deres syn på jøder, muhammedanere, sigøynere, fargede, og mer. Man kan si med en viss trygghet at avisens samfunnhierarki plasserte hvite, konservative, lutheranere øverst på rangstigen. Ingen andre kom i nærheten av tronen. Avisen bruker mye av denne omtalen på en strukturell måte, men det finnes en understrøm av rasisme eller diskriminering i mye av det som blir skrevet om de forskjellige minoritetene i samfunnet før utbruddet av andre verdenskrig.

Det man derimot kan observere er at omtalen rundt andre minoriteter er mer sporadisk, mens omtalen rundt jødene er betydelig mer konsekvent i løpet av tidsperioden. Selv om både sigøynere og fargede blir omtalt på en nedverdiggende måte, skiller altså frekvensen av negativ omtale seg sammenlignet med jødene. Man kan dermed konkludere med at andre samfunnsminoriteter blir omtalt med en lignende negativ tone som jødene, men at frekvensen av denne omtalen skiller seg sammenlignet med jødene.

6.1.2. 1940-1945

Under krigen fikk omtalen av jødene en mer funksjonell form, og mange av de andre minoritetene forsvant fra avisens spalter. Fremtredende minoriteter som hadde vært sentrale før krigen ble tildelt lite eller ingen plass i avisen etter at tyskerne okkuperte landet. I

hovedsak kan man anta at dette forklares av den funksjonelle hensikten bak antisemittismen Norsk Artikkeltjeneste begynte med fra 1941.³⁴⁹ I et verdensbilde der jødene var roten til alt ondt fantes det mindre plass til andre minoriteter. Av rent praktiske grunner blir derfor mange av minoritetsgruppene utelatt under krigsårene.

Dette betyr også at omtalen av andre minoriteter er langt fra sammenlignbar med jødene. Selv frimurerne som blir tildelt noe av den samme funksjonelle diskrimineringen som jødene, blir kun omtalt sporadisk. Jødene er en konsekvent minoritet. Det er derfor tydelig at de ikke er sammenlignbare med andre minoriteter under andre verdenskrig.

6.1.3. 1945-1950

Etterkrigstiden representerte både endringer og videreføring av tidligere tendenser. *Sandefjords Blad* videreførte tendensen om å omtale enhver minoritet som sin respektive minoritet uavhengig av hvor gjeldende det faktisk var for saken. De videreførte også en generell negativ vinkling av det meste minoritetsgrupper foretok seg i samfunnet. Den kategoriske bruken av minoritetsidentitet fortsatte slik den var før krigen.

Etter krigen blir nye minoritetsgrupperinger vektlagt. De fleste av disse oppstår som følge av rettsoppgjøret i Norge. Omtalen av «tyskertøsene» er den eneste grupperingen som blir tildelt et sammenlignbart fokus som jødene i løpet av perioden. I hovedsak er dette i den mest øyeblikkelige perioden etter krigens slutt. Sinnet ovenfor «tyskertøsene» er mer konkret enn følelsene ovenfor jødene, men jødene blir fortsatt vektlagt i større grad innenfor perioden sett under ett.

Med dette ser man en lignende tendens som andre tidsperioder. Jødene blir omtalt oftere og mer konsekvent enn noen annen minoritetsgruppering i samfunnet. Det gjør dem til en mer fremtredende minoritet enn noen annen gruppe innenfor tidsperioden som ble analysert.

³⁴⁹ Westlie, 2017, s. 47-49.

7 Konklusjon

Målet for oppgaven har vært å analysere *Sandefjords Blad* sin omtale av jødene fra 01.01.1931 til 31.12.1950. Ambisjonen har vært å kunne tilføye kunnskap i relasjon til norske avisers omtale av den jødiske minoriteten i Norge. For å oppnå dette har omtalen blitt fordelt i tre tidsperioder. Den første varte fra 01.01.1931 til 08.04.1940. Den andre tok for seg tidsrommet 09.04.1940 til 07.05.1945. I den tredje tidsperioden kom det en analyse av tidsrommet 08.05.1945 til 31.12.1950.

For å komme dypere i materie har oppgaven forsøkt å besvare to problemstillinger. Den første vurderte *I hvilken grad omtalen av jødene fra 1931 til 1950 viste tegn av kontinuitet eller brudd*. For å besvare dette spørsmålet ble det brukt en definisjon av hva som betegnet kontinuitet og brudd. Denne definisjonen bestod i hovedsak at enhver negativ, nedverdiggende eller likegyldig omtale befestet det eksisterende synet på jødene, mens omtaler som brøyt med denne tanken representerte et brudd.

Innenfor den andre problemstillingen var det et ønske om å belyse *I hvilken grad deknningen av jødene fra 1931 til 1950 skilte seg fra andre minoritetsgrupper*. Hensikten bak denne problemstillingen var å sammenligne omtalen av den jødiske minoritetsgruppen med andre minoriteter i Norge innenfor tidsrommet. Samlet sett ville de to problemstillingene gi et helhetlig inntrykk av *Sandefjords Blad* sin omtale av jødene fra 1931 til 1950.

7.1. Norge har intet jødeproblem

I tiden før oppgavens tidsrom ble jødene generelt omtalt på en negativ, nedverdiggende eller likegyldig måte i norske aviser.³⁵⁰ Omtalen som har blitt avdekket innenfor *Sandefjords Blad* sine sider samsvarer i hovedsak med dette. I forenklet forstand kan man si at omtalen viser tydelig tegn til kontinuitet gjennom hele tidsperioden. Dette er fordi jødene alltid blir ansett som en minoritetsgruppering som er uønsket i det norske samfunnet.

Det er derimot nødvendig å nyansere denne konklusjonen. Dette for å male et så riktig bilde av avisens omtale som mulig. Tidsperioden 1931-1940 viser ofte tegn til en avvisende eller likegyldig tone ovenfor jødene. Man har periodevis en form for religiøs antisemittisme samt den mer vanlige kulturelle antisemittismen. Dette samsvarer i hovedsak med tidligere omtale i norske, konservative aviser.³⁵¹

³⁵⁰ Se blant annet Lien, 2015a, s. 33-44; Sagstad, 2010, s. 31-59.

³⁵¹ Sagstad, 2010, s. 43-48, 57-59.

Når den tyske okkupasjonen begynner, tar antisemittismen en annen form. Den blir mer funksjonell enn den var i den foregående perioden, men også før det analyserte tidsrommet.³⁵² Jødene blir pekt ut som en del av en global verdenssammensvergelse mellom jøder, kapitalistiske briter og sovjetiske kommunister. Norsk Artikkeltjeneste begynte en propagandakampanje for å styrke denne tanken. Siden *Sandefjords Blad* publiserte flere av artiklene til Norsk Artikkeltjeneste gjenspeiles dette i avisens syn på jødene. Av den grunn kan man konkludere at det finnes et brudd i omtalen av jødene innenfor perioden. Den er fortsatt negativ, nedverdiggende og avvisende, men annerledes nok fra det som kom før at man ikke kan mene dette fortsatte den tidligere omtalen.

Etter krigen endret omtalen seg i hovedsak tilbake til fokuset som var før krigen. Den religiøse antisemittismen gjenvendte, men den kulturelle antisemittismen var ikke like fremtredende som før krigen. Den fantes fortsatt, men ikke i like stor grad. Jødene ble fortsatt ansett som en uønsket minoritet. Denne tidsperioden bærer derfor preg av kontinuitet sammenlignet med tidligere tidsperioder og perioden før andre verdenskrig.

Som en avsluttende tanke kan man si at *Sandefjords Blad* sin omtale av jødene viser flere tegn til kontinuitet innenfor tidsperioden 1931 til 1950. Til tross for bruddet under krigsperioden, er perioden sett under ett konsekvent nok til at man kan trekke denne konklusjonen.

7.2. Konstruksjonen av *Sandefjords Blad* sin kontinuitet

I det innledende kapittelet ble det understreket at flere historikere anser historie som noe som blir skapt eller konstruert.³⁵³ Det antar at visse aspekter ved historien blir vektlagt i større grad enn andre for å konstruere en sammenhengende historie. Dette er også tilfellet i funnene gjort for denne oppgaven. Av rent pragmatiske hensyn blir funnene fremstilt på en konstruert måte. Det skapes en narrativ fortelling om jødernes historie i *Sandefjords Blad*. Denne fortellingen er de reelle funnene gjort i avisen satt i en hovedsakelig kronologisk rekkefølge. I så måte er det ikke gjort bevisste valg som forsøker å formilde eller forverre antisemittismen i avisen. Det har ikke blitt gjort et forsøk på å styrke eller svekke tegnene til kontinuitet i omtalen. Omtalen er fremstilt slik den var i avisen, men forsøkt kontekstualisert for å styrke forståelsen av hendelsene.³⁵⁴

³⁵² Westlie, 2019, s. 47-49.

³⁵³ Se eksempelvis McCullagh, 2004, s. 125-32; Page, 2006, 87-89.

³⁵⁴ Et sentralt eksempel på dette kan være fremstilling av «Krystallnatten». Dette ble satt i en bredere historisk kontekst enn avisen selv gjorde.

7.3. Jødene i fokus

Før andre verdenskrig brøt ut var det flere minoritetsgrupper som ble omtalt på en nedverdiggende og avvissende måte i *Sandefjords Blad*. Dette var minoriteter avisen anså som uønskede i samfunnet. Dette inkluderte jødene, muhammedanerne, fargede, sigøynere, og flere andre grupper. Mentaliteten bak omtalen var i så måte sammenlignbar. Det er derimot tydelig at jødene blir tildelt et betraktelig større fokus enn noen annen minoritetsgruppering i samfunnet. Dette styrker inntrykket av jødene som noe spesielt. Selv om både jødene og eksempelvis fargede ble omtalt med en negativ tone, var fokuset på jødene såpass mye større at det er tydelig avisen anså dem som noe særegent.

Dette fortsatte under andre verdenskrig. Jødene ble omtalt i større grad enn andre minoritetsgrupper. Flere av minoritetene som mottok negativ omtale før krigen forsvant også fra spaltene. Dette samsvarer sannsynligvis med den funksjonelle formen antisemittismen tok under krigsårene.³⁵⁵ For å styrke effektiviteten av propagandaen ovenfor jødene, ble andre minoriteter i større grad ignorert i avisene. Av denne grunnen er det vanskelig å påstå at omtalen av andre grupper var sammenlignbar under krigen. Søkelyset på jødene var større, og formen var betraktelig mer negativ enn andre grupper.

Etter krigen var det en kortvarig periode hvor omtalen av de såkalte «tyskertøsene» overgikk alle andre minoriteter i Norge. Avisene stormet av sinne. Dette førte til et større fokus, flere omtaler, og et gjennomgående negativt blikk på gruppen. I den samme tidsperioden er omtalen av jødene relativt uskyldig gitt nærheten til Holocaust. Etter hvert som perioden fortsetter, forsvinner noe av sinnet ovenfor «tyskertøsene». Jødene blir nok en gang sentrale. De andre minoritetene blir omtalt i mindre grad enn jødene også innenfor denne perioden. Man har eksempler på negativ omtale, men siden jødene får et såpass mye større søkelys er det ikke sammenlignbart.

For å konkludere kan man si at jødenes omtale i *Sandefjords Blad* i liten grad er sammenlignbar med andre minoritetsgrupper. De blir tildelt et større fokus, selv hvis mentaliteten bak omtalen periodevis ligner på den andre grupper også får.

³⁵⁵ Se Westlie, 2019, s. 47-49.

7.4. Konstruksjonen av en historisk minoritet

Omtalen av jødene før 1930-tallet bar preg av en monolittisk tilnærming.³⁵⁶ Det var en unison betegnelse av «jøden» fremfor individene eventuelle saker handlet om. Dette videreførte en tanke som trekker sine røtter helt tilbake til grunnlovsskrivingen på Eidsvoll i 1814. Jødene var noe annerledes. Noe utenfor. Noe man burde frykte. Etter andre verdenskrig tok slutt kom det et oppgjør med denne omtalen. Man endret derimot synet på jøden som noe å frykte til den jødiske minoritet som et evigvarende offer.³⁵⁷

Det sistnevnte kan som drøftet i det innledende kapittelet påvirke fremstillingen av jødenes skjebne i Norge.³⁵⁸ Gjennom utvalget av og tilnærmingen til kilder kan man påvirke tingenes tilstand i en retroaktiv forstand. Man kan påvirke hvordan historien ser ut. Det man ser av funnene i *Sandefjords Blad* er at det ikke var snakk om å betegne den jødiske minoriteten som et offer etter andre verdenskrig. Det fantes fortsatt antisemittiske bemerkninger rundt minoriteten, dog de kom sjeldnere frem enn før krigen. Det var heller ikke snakk om en monolittisk tilnærming til «jøden», mer en generell avvisning av jødiske verdier.

Denne avvisningen samsvarte på dette tidspunktet med den etablerte fremstillingen av jødene i Norge. Med et slikt utgangspunkt kan man forstå hvorfor jødene forble en sentral minoritet gjennom hele tidsperioden.

7.5. Med blikket mot fremtiden

Med problemstillingene som er blitt besvart i denne oppgaven viser man at jødene ble tildelt et større søkelys enn andre minoriteter. De ble generelt omtalt på en negativ og nedverdiggende måte. Mentaliteten var generelt at jødene ikke var ønsket innenfor det norske samfunnet. Denne omtalen varierte selvfølgelig fra 1931 til 1950. Man kan ikke påstå at det forble en konsekvent omtale under hele perioden. Man kan derimot konkludere med at jødenes omtale i perioden generelt sett videreførte tanken som eksisterte fra før. Den historiske kontinuiteten i fremstillingen av jødene kan ha bidratt til dette innenfor det analyserte tidsrommet.³⁵⁹

For oppgaven ble det gjort et forsøk på å vektlegge både en analyse av jødenes omtale før, under og etter andre verdenskrig. Funnene virker å samsvare med konklusjoner fra

³⁵⁶ Se Lien, 2015a, s. 33-35 for en diskusjon rundt konstruksjonen av «jøden». Se Harket, 2014 for en grundig gjennomgang av debatten rundt jødene på Eidsvoll i 1814.

³⁵⁷ Døving, 2015, 47-49.

³⁵⁸ Se seksjon 1.9 – Avisens konstruksjon av virkeligheten.

³⁵⁹ Dette samsvarer i så fall med teorien om *path dependence* slik Page, 2006 og David, 2000 beskriver den.

tidligere studier om at jødene blir nedverdige i det norske samfunnet, spesielt før og under krigen. Det er derimot flere ubesvarte spørsmål knyttet til omtalen av jødene etter andre verdenskrig. Dette burde være et sentralt emne for videre historisk analyse i tiden som kommer. For å styrke forståelsen av minoritetenes stilling i samfunnet burde denne analysen også inkludere en vurdering av andre minoritetsgrupperinger i etterkrigstiden. Et sterkere fokus rundt denne tematikken kan styrke vår forståelse av hvordan samfunnet eventuelt har endret seg etter andre verdenskrig. Man kan også se hvorvidt en negativ fremstilling av minoriteter på slutten av 1940-tallet har påvirket fremstillingen i nyere tid.

8 Referanseliste

8.1. Nasjonalbibliotekets digitale arkiv

Aftenposten; 1933, 1938.

Agder; 1940.

Arbeidets Rett; 1933.

Buskeruds Blad; 1942.

Dunderlandsølen; 1933.

Friviljen; 1933.

Gjengangeren; 1942, 1949.

Hadeland; 1942.

Halden Arbeiderblad; 1933.

Kongsvinger Arbeiderblad; 1931, 1933.

Morgenbladet; 1911.

Nidaros; 1938.

Porsgrunns Dagblad; 1933, 1942.

Ringsaker Blad; 1949.

Rjukan Arbeiderblad; 1939.

Sandefjords Blad; år: 1931, 1932, 1933, 1936, 1938, 1939, 1940, 1941, 1942, 1945, 1946, 1947.

Smaalenenes Sosial-Demokrat; 1932.

Telemark Arbeiderblad; 1945.

Vestfinnmark Arbeiderblad; 1933.

Østlandsposten; 1942.

8.2. Bøker

Aall, H. H. (1940). *Er Norge et fritt land?* Oslo: J. M. Stenersen Forlag.

Arendt, H. (1964). *Eichmann in Jerusalem: A report on the banality of evil*. New York: Penguin Group.

Berg, K., Dyrhaug, L., Christen, Ø, V. (1984). *Sandefjords historie – sett gjennom Sandefjords Blad spalter 1861 – 1983. Bind II – 1940 – 1983*. Sandefjord: Sandefjords Blad & Trykkeri.

- Berggren, E. B., Bruland, B., & Tangestuen, M. (2020). *Rapport frå ein gjennomgang av Hva visste hjemmefronten?* Oslo: Dreyers Forlag.
- Bruland, B. (2017). *Holocaust i Norge: Registering, deportasjon, tilintetgjørelse*. Oslo: Dreyers Forlag.
- Christophersen, E. (1989). *Vestfold i krig*. Tønsberg: Bokkomitten Vestfold i krig.
- Clendinnen, I. (1999). *Reading the Holocaust*. Oxford: Oxford University Press.
- Eriksen, A. (1995). *Det var noe annet under krigen: 2. verdenskrig i norsk kollektivtradisjon*. Oslo: Pax Forlag.
- Harket, H. (2014). *Paragrafen – Eidsvoll 1814*. Oslo: Dreyers Forlag.
- Hjeltnes, G. (1990). *Avisoppgjøret etter 1945*. Oslo: Aschehoug & Co.
- Hoffstad, A. & Berg, K. (1983). *Sandefjords historie – sett gjennom Sandefjords Blads spalter 1861 – 1983. Bind I – 1861 – 1940*.
- Frøland, C. M. (2017). *Nazimens ideunivers*. Oslo: Vidarforlaget.
- Fure, E. (1989). *Eidsvoll 1814 – Hvordan grunnloven ble til*. Oslo: Dreyers Forlag.
- Fure, O.B. (1999). Norsk okkupasjonshistorie. Konsensus, berøringsangst og tabuisering. I (red) S. U. Larsen. *I krigens kjølvann: nye sider ved norsk krigshistorie og etterkrigstid*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Lean, G. (1985). *Frank Buckman – A life*. Great Britain: Constable and Co. Ltd.
- Lunden, K. (1985). *Dialog med fortida*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Knutsen, P. (2016). *Å forstå historie: Vitenskapsteori og forskningspraksis*. Kristiansand: Portal Forlag.
- McCullagh, C. B. (2004). *The Logic of History: Putting postmodernism in perspective*. New York: Routledge
- Mendelsohn, O. (2019). *Jødernes historie i Norge: gjennom 300 år*. Oslo: Forlaget press
- Michelet, M. (2014). *Den største forbrytelsen: ofre og gjerningsmenn i det norske holocaust*. Oslo: Gyldendal Forlag.
- Michelet, M. (2018). *Hva visste hjemmefronten? Holocaust i Norge: Varslene, unnvikelsene, hemmeligholdet*. Oslo: Gyldendal.
- Moland, A. (1999). *Over grensen? Hjemmefrontens likvidasjoner under den tyske okkupasjonen av Norge 1940-1945*. Oslo: Orion Forlag.
- Olafsen, A. (1914). *Riksforsamlingens forhandlinger: Iste del – protokoller med bilag og tillæg*. Kristiania: Grøndahl og Søns Boktrykkeri. strø
- Olstad, F. (2010). *Frihetens århundre: norsk historie gjennom de siste hundre år*. Oslo: Pax Forlag.

- Olstad, F. (2019). *Den store forsoningen: Norsk historie 1905-1945*. Oslo: Dreyers Forlag.
- Papendorf, K. (2015). *Siktet som tyskertøs: rettsoppjøret i videre forstand*. Oslo: Novus Forlag.
- Reisel, B. (2021). «*Hvor ble det av alt sammen?*» *Plyndringen av jødene i Norge*. Oslo: Forlaget Press
- Reynolds Jr, R. G. (2017). *Bob Pastor: Jewish Challenger to Heavyweight Champion Joe Louis*. Self-published by Robert Grey Reynolds Jr.
- Saxlund, E. (1910). *Jøder og Gojim*. Christiania: J. Aass Forlag.
- Simonsen, K. B. (2020). Antisemittismen i Norge, ca. 1918-1940. I Ø. Sørensen & K. B. Simonsen (red) *Historie og Moral: Nazistene, jødene og hjemmefronten* (s. 21-50). Oslo: Dreyers forlag.
- Sørensen, L. (1981). *Drammens Tidende og Buskeruds Blad. Bind II – 1900 – 1945*. Drammen: Harald Lyche og Co.
- Tollnes, I. (1992). *Avis og avisfolk i Vestfold: en kulturhistorie*. Larvik: Vestfold Journalistklubb.
- Westlie, B. (2019). *Det norske jødehatet – propaganda og presse under okkupasjonen*. Oslo: Res Publica.
- Westlie, B. (2016). *Fangene som forsvant*. Oslo: Spartacus.
- Østbye, H. N. (1939). *Jødeproblemet og dets løsning*. Oslo: Eget forlag
<https://www.nb.no/items/2e2ee9ec270f04f3cba5ed4bdfd9648f?page=3&searchText=Halldis%20%C3%98stbye>
- Østbye, H. N. (1944). *Hvorfor krigen måtte komme*. Oslo: Eget forlag
<https://www.nb.no/items/9fca4c8df8cdea794288b5570984274a?page=29&searchText=Halldis%20%C3%98stbye>

8.3. Artikler

- Bielwicz, M., Winiewski, M., & Radzik, Z. (2012). Antisemittism in Poland: Psychological, Religious and Historical Aspects. *Journal for the Study of Antisemittism*, 4, 2801-2820.
- Bruland, B. & Tangestuen, M. (2011). The Norwegian Holocaust: Changing views and representations. *Scandinavian Journal of History*, 36 (5), 587-604. DOI: 10.1080/03468755.2011.631066

- David, P. A. (2000). Path Dependence, its critics, and the quest for ‘historical economics’. 1-25. <https://www.researchgate.net/publication/23740891>
- Døving, C. A. (2015). Historiens grep om samtiden. Den jødiske minoriteten i norsk presse. *Pressehistorisk Tidsskrift*, 24, 47-55
- Gross, R. E. (2018, 8 januar). Kielce: The Post-Holocaust Pogrom That Poland Is Still Fighting Over. *Smithsonian Magazine*.
<https://www.smithsonianmag.com/history/kielce-post-holocaust-pogrom-poland-still-fighting-over-180967681/>
- Heideman, R. D. (2017). Legalizing Hate: The Significance of the Nuremberg Laws and The Post-War Nuremberg Trials. *Loyola of Los Angeles International and Comparative Law Review*, 39 (5), 5-24.
- Hjeltnes, G. (2010). Etter freden kom krigen – i avisens spalter. *Pressehistorisk tidsskrift*, 13, 50-59
- Jantzen, K. & Durance, J. (2011). Our Jewish Brethren: Christian Responses to *Kristallnacht* in Canadian Mass Media. *Journal of Ecumenical Studies*, 46 (4), 1-12
- Johansen, P. O. (2012). Fortrengning av et nasjonalt traume. *Norsk politihistorisk selskap*, 18. årsskrift, 140-178.
- Kopperud, Ø., & Levin, I. (2010). Da norske jøder ikke fantes. *Nytt norsk tidsskrift*, 3 (27), 292-302
- Lien, L. (2015a). «Jøden» og det nasjonale i den norske dags- og vittighetspresse 1905-1925. *Pressehistorisk Tidsskrift*, 24, 33-44.
- Lien, L. (2015b). Pressens dekning av norske rom 1921-1956. Fra degenerert rase til mennesker med individuelle rettigheter. *Pressehistorisk Tidsskrift*, 24, 93-100
- Page, S. E. (2006). Path Dependence. *Quarterly Journal of Political Science*, 1, 87-115.
- Pegelow, P. (2006). Determining ‘People of German Blood’, ‘Jews’ and ‘Mischlinge’: The Reich Kinship Office and the Competing Discourses and Powers of Nazism, 1941-1943. *Contemporary European History*, 15 (1), 43-65.
- Phelan, M. (2019, 26 november). The History of “History is Written by the Victors”. *Slate*.
<https://slate.com/culture/2019/11/history-is-written-by-the-victors-quote-origin.html>
- Savir, Y. (1963). The Definition of a Jew under Israel’s Law of Return. *SMU Law Review*, 17 (1), 123-133.
- Shlaim, A. (1987). Britain and the Arab-Israeli War of 1948. *Journal of Palestine Studies*, 16 (4), 50-76.

Syse, H. (2015). Norsk presses dekning av anti-jødisk politikk i Nazi-Tyskland i perioden 1933-1939. *Pressehistorisk Tidsskrift*, 24, 57-67

Taylor, R. (1945). What is a minority? *World Affairs*, 108 (2), 84.

United States Holocaust Memorial Museum. (2020, 08.12). Documenting Numbers of Victims of the Holocaust and Nazi Persecution. Hentet fra <https://www.ushmm.org/collections/ask-a-research-question/how-to-cite-museum-materials> 05.05.2021.

Wiseman, M. C. (2010). Birobidjan: The Story of the First Jewish State. *Inquiries: Journal of Social Sciences, Arts & Humanities*, 2 (4).

8.4. Avhandlinger

Brekke, O. B. (2019). *Aftenposten og jødene: En undersøkelse av antisemittiske holdninger i Aftenposten fra 1930 frem til og med 1948*. Masteravhandling. MF vitenskapelig høyskole for teologi, religion og samfunn.

Nilsen, T. (2010). *Antisemittisme og antijudaisme i Vestfold 1918-1942*. Masteravhandling. Det teologiske meningshetssamfunn.

Sagstad, M. (2020). *Med antisemittisme som politisk virkemiddel. En komparativ studie av holdninger til jøder i Aftenposten, Arbeiderbladet, Dagbladet, Nationen, og Tidens Tegn på 1930-tallet*. Masteravhandling. Universitetet i Agder.

Simonsen, K. B. (2009). «Den store jødebevægelse» - *Antisemittiske bilder av jøden i bondeavisene Nationen og Namdalen, 1920-1925*. Masteravhandling. Universitetet i Oslo.

9 Vedlegg 1 – Søkeresultater fra *Nasjonalbiblioteket*

	Jøde	Jøder	Jødinne	Jødisk	Jødedom	Jødedommen	Jerusalem	Palestina	Israel
1931	6*	12	1	1**	0	4	16	13	3
1932	12	15	0	7	1	2	17	14	9
1933	16	21	2	13	1	1	17	23	7
1934	10	14	3	11	0	1	10	12	5
1935	5	19	0	9	0	0	20	26	7
1936	16	20	0	17	0	0	46	48	2
1937	13	25	2	15	0	0	26	36	4
1938	25	77	6	36	1	3	60	88	12
1939	5	23	0	6	0	0	11	19	0
1940	2	3	0	2	0	0	2	11	1

Tabell 1 – Frekvens av søkeord fra *Nasjonalbiblioteket* 01.01.1931 til 08.04.1940

* Søk i *Nasjonalbibliotekets* arkiv hevder det skal være 8 men to har feilidentifisert ordet «døde» med «jøde». Andre feilidentifiserte ord er utelatt fra andre kolonner uten spesifisering i tabellen.

** Søkemotoren fant kun et tilfelle av ordet «jødisk» men dette forekom i flere andre artikler i 1931. Lignende ting skjedde også med andre ord i andre perioder. Dette har ikke blitt rettet på i oversikten.

	Jøde	Jøder	Jødinne	Jødisk	Jødedom	Jødedommen	Jerusalem	Palestina	Israel
1940	3	8	0	3	1	0	8	20	3
1941	9	28	0	22	12	7	16	13	5
1942	10	19	0	6	3	4	15	12	1
1945	5	9	0	9	2	2	5	1	0

Tabell 2 – Frekvens av søkeord fra *Nasjonalbiblioteket* fra 09.04.1940 til 07.05.1945

	Jøde	Jøder	Jødinne	Jødisk	Jødedom	Jødedommen	Jerusalem	Palestina	Israel
1945	6	40	3	9	1	1	17	37	9
1946	22	115	1	39	0	1	82	132	12
1947	10	28	0	10	0	0	42	67	6
1948	20	85	0	71	2	1	117	175	60
1949	8	25	0	11	0	1	29	56	102
1950	11	28	0	6	2	1	21	29	56

Tabell 3 – Frekvens av søkeord fra *Nasjonalbiblioteket* fra 08.05.1945 til 31.12.1950.

År	Antall	År	Antall
1931	72	1941	103
1932	56	1942	265
1933	509	1943	170
1934	221	1944	185
1935	185	1945	58
1936	161	1946	281
1937	107	1947	318
1938	528	1948	627
1939	638	1949	273
1940	137	1950	75

Tabell 4 – Frekvens av søkeordet «jøde» i mars hvert år fra 1931 til 1950. Søket inkluderer alle digitalt tilgjengelige aviser på *Nasjonalbiblioteket*.